

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EMSÂLÜ'L- KUR'ÂN VE SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN
İLK MUHATAP KİTLEYLE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR POYRAZ

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

EMSÂLÜ'L-KUR'ÂN VE SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN
İLK MUHATAP KİTLEYLE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAR POYRAZ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. YUNUS EMRE GÖRDÜK

BALIKESİR, 2022

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda 201812573016 numaralı Serdar POYRAZ'ın hazırladığı "Emsalül-Kur'ân Ve Sosyo-Kültürel Açından İlk Muhatap Kitleyle İlişkisi" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 21/06/2022 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Doç. Dr. Murat KAYACAN

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK

İmza

Üye Dr. Öğr.Ü. Mustafa POLAT

İmza

.../.../...
Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

21/06/2022

İmza

Serdar POYRAZ

ÖNSÖZ

Kur'ân, bütün insanlığa gönderilen mûcize bir kitap olarak kendine has özellikler taşımaktadır. Bu özelliklerden biri de içeriğinde mesellerin bulunmasıdır. Nitekim Kur'ân'da mesellere yer verilerek kavranılması zor hakikatler her düzeyden insan için anlaşılır kılınmıştır. Bu da ilahî kitabın i'câz özelliklerinin bir veçhesidir.

Mesellerdeki unsurların Arap toplumuyla bağının incelenmesi Kur'ânî mesajların daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. O halde mesellerin Kur'ân'ın ilk muhatapları için ne ifade ettiği ve nasıl anlaşıldığı, ayrıca dolaylı muhataplar için Kur'ân'ı nasıl anlaşılır kıldığı yönü incelenmektedir. Biz de çalışmamızda bu konuya biraz daha açıklık getirmek ve alanyazına bir nebze olsun katkıda bulunmak amacıyla böyle bir araştırma yapmayı gerekli gördük.

Meselleri konu edindiğimiz tez çalışması, *Giriş, İlgili Alanyazın, Yöntem, Bulgular ve Yorumlar* olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve sınırları ele alınmıştır. İkinci bölümde mesellerle ilgili kuramsal çerçeve çizilerek ilgili araştırmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi ve bilgi toplama kaynaklarından bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise elde ettiğimiz bulgular klasik ve çağdaş kaynaklar çerçevesinde yorumlanmıştır.

Çalışma süresince bana desteğini esirgemeyen, beni cesaretlendiren ve yönlendiren kıymetli deneyimleriyle katkıda bulunan pek değerli danışman hocam Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK'e en kalbi duygularıyla teşekkürlerimi bir borç bilirim. Gayret bizden başarı Allah'tandır.

BALIKESİR, 2022

Serdar POYRAZ

ÖZET

EMSÂLÜ'L-KUR'ÂN VE SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN İLK MUHATAP KİTLEYLE İLİŞKİSİ

POYRAZ, Serdar

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK

2022, 122 Sayfa

Kur'ân'ın i'câzını gösteren özelliklerinden birisi mesellerdir. Anlaşılması zor hakikatlerin, her seviyeden insan için anlaşılır kılınması kıssalarda olduğu gibi mesellerle de sağlanmaktadır. Sözlü kültürün hâkim olduğu bir toplumun ürünü olan meseller aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'in geldiği ortamın izlerini de taşımaktadır. Sözlü kültürün İslam öncesi Arap toplumundaki izlerinin meseller bağlamında taşımış olduğu yaşantı ürünlerinin bir kez daha gözden geçirilerek araştırılması Kur'ânî mesajların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Tezimizin “*Bulgular ve Yorumlar*” adlı dördüncü bölümünün ilk kısmında genel bir perspektifle meselin tanımı, gaye ve faydası ve Kur'ân-ı Kerim'deki mesel çeşitleri incelenmiştir. İkinci kısmında ise meseller genel olarak tefsir bilgileri ışığında ele alınmıştır. Bu kısımda toplam dokuz konu başlığı altında ilgili mesellerin analizi yapılmaya çalışılmıştır. Her konu başlığı sonunda, “*Değerlendirme*” alt başlığında ilgili mesellerin vahyin ilk muhatabı olan Araplarla ilişkisine yer verilmiştir. Tespit edilen sosyo-kültürel unsurların, Arapların yaşamıyla nasıl bir bağı olduğu da genel bir incelemeyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Meseller, Kur'ânî mesaj açısından son derece önem arz etmektedir. Bir yönüyle Allah'ın emir ve yasaklarının beşer için uygunluğu mesellerle ortaya konulmuştur. Çünkü meseller o zaman için bilinen ve anlaşılan unsurlardan oluşmaktadır. Yüce Allah nasıl ki mesaj göndermeyi murad ettiği Kureyş kabilesi içinden Hz. Peygamber'i seçtiyse benzer şekilde Kur'ân'daki anlatım türlerinin de Kureyşlilerin öz kültürüyle ilişkili unsurlar arasından olmasını murad etmiştir.

Dolayısıyla bu çalışmada Kur'ân'ı anlamaya bir katkı olması ümidiyle Kur'ân-ı Kerim'deki mesellerin ele alınışı ve amacı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Meseller, Arapçada önemli anlatma yöntemlerinden olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'de de kullanılan edebî anlatım yöntemlerinden biridir. Bu anlamda meseller, kendisine has dil özelliklerine sahiptir. Ayrıca meseller dil özellikleri dışında Arapların hayatı hakkında bilgiler de içermektedirler. Sonuç itibarıyla Böylece Arap toplumuna ait unsurların anlaşılması Kur'ân'ın mesajının iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak mesellerin tamamına yakınının Arapların hayatıyla ilişkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Mesel, Arap Kültürü, Sosyo-Kültürel.

ABSTRACT

AMTHÂL AL-QUR'AN AND ITS RELATION WITH THE FIRST INTERLOCATOR SOCIETY IN SOCIO-CULTURAL PERSPECTIVE

POYRAZ, Serdar

Master of Arts, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK

2022, 122 pages

One of the features of the Qur'an that shows its i'jaz is parables. Because the truths that are difficult to understand are made understandable by people of all levels, through parables. As the product of a society dominated by oral culture, parables also bear the traces of this environment from which the Qur'an came. A review of the life products that the traces of oral culture in this society have carried in the context of parables will help to better understand the Qur'anic messages.

In the first part of the fourth chapter of our thesis, named "Findings and Comments", the definition of parable, its purpose and utility, and the types of parables in the Qur'an were examined with a general perspective. In the second part, the parables in the Qur'an are generally discussed in the light of tafsir source. In this section, it has been tried to analyze the relevant parables under a total of nine topics. At the end of each topic, the relationship of the parables with the sub-title "Assessment" with the Arabs, who were the first addressees of the revelation in socio-cultural terms, are included. It has also been tried to reveal how the determined socio-cultural elements are related to the life of the Arabs with a general examination.

Parables are extremely important in terms of the Qur'anic message. In one aspect, the suitability of Allah's orders and prohibitions for human beings has been demonstrated with parables. Because the parables consist of elements that were known and understood at that time. Just as Almighty Allah sent a message with Holiness the Prophet from among the Tribe of Quraysh; likewise, Allah wanted the types of narration in the Qur'an to be among the elements related to the Qurayshis' own culture. Therefore, in this study, it has been tried to reveal the handling and purpose of the

parables in the Qur'an, in the hope of making a modest contribution to understanding the Qur'an. As a result, parables are one of the most important and vital elements of the Arabic language, as well as one of the literary expression methods used by the Qur'an. In this sense, parables have their own language characteristics. In addition, the parables contain information about the life, belief, social and economic life of the Arab nation, apart from the language features. Thus, understanding the elements of the Arab society will contribute to a better understanding of the message of the Qur'an.

As a result, it has been seen that almost all of the parables have a socio-cultural relationship with the life of the Arabs.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Parable, Arab Culture, Socio-Cultural.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Varsayımları	3
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.6. Tanımlar	3
1.6.1. Mesel.....	3
1.6.2. Darb-ı Mesel	4
1.6.3. Hikmet	4
1.6.4. Câhiliye.....	4
2. İLGİLİ ALANYAZIN	5
2.1. Kuramsal Çerçeve	5
2.2. İlgili Araştırmalar	5
3. YÖNTEM.....	14
3.1. Araştırmanın Modeli	14
3.2. Bilgi Toplama Kaynakları	14
4. BULGULAR VE YORUMLAR	15
4.1. “Mesel” Kavramı.....	15

4.1.1. Lügate Mesel	15
4.1.2. İstilah Açısından Mesel	16
4.1.3. Arap Dilinde ve Belâğatta Mesel.....	18
4.1.4. Hikmette Mesel.....	20
4.1.5. Türkçede Mesel.....	20
4.1.6. Hadislerde Mesel	21
4.1.7. Kur'ân'da Mesel	23
4.1.7.1. Kur'ân'da Mesel Çeşitleri	24
4.1.8. Meselin Gaye ve Faydası	26
4.2. Kur'ân'da Yer Alan Meseller ve Sosyo-Kültürel Değerlendirme.....	27
4.2.1. İlim ile İlgili Mesel	27
4.2.1.1. Secde İzi (ilmu'l-Kıyafe)	27
4.2.1.2. Değerlendirme.....	29
4.2.2. Şahıslar ile İlgili Meseller.....	31
4.2.2.1. Hz. Âdem'e Benzerlik.....	32
4.2.2.2. İki Cehennemlik, İki Cennetlik	33
4.2.2.3. Cehennem'in Bekçileri.....	33
4.2.2.4. Değerlendirme.....	34
4.2.3. İnsanın Mahiyeti ile İlgili Meseller	37
4.2.3.1. Kör ve Duymayan Kimselere Mukabil Gören ve İşiten Kimseler.....	37
4.2.3.2. Kör olanla Gören, Karanlıkla Aydınlık.....	38
4.2.3.3. Mühürlü Kalp ve Kulaklar ile Perdeli Gözler	39
4.2.3.4. Taştan Daha Katı Olan Kalpler	40
4.2.3.5. Değerlendirme.....	41
4.2.4. Yaşam Şartları ile İlgili Meseller.....	44
4.2.4.1. Zor İmtihan ve Kazancı.....	44
4.2.4.2. İmanın Aydınlığı Küfrün Karanlığı	45

4.2.4.3. Sürünen ve Dimdik Yürüyen Kimseler.....	46
4.2.4.4. Değerlendirme.....	47
4.2.5. Toplumsal Yapı ile İlgili Meseller.....	49
4.2.5.1. Ölü Kardeşin Etini Yeme.....	49
4.2.5.2. Aydınlığa ve Karanlığa Götüren Dostlar.....	50
4.2.5.3. Kölenin Mülkiyetinde Ortaklık.....	52
4.2.5.4. Birden Fazla Efendisi Olan Köle.....	53
4.2.5.5. Köle Olan Kimse ile Allah yolunda İnfâk Eden Kimse.....	53
4.2.5.6. Aciz Olan Kimse ile Adaleti Sağlayan Kimse.....	54
4.2.5.7. Kâfirlerin, Münafıkların ve Yahudilerin Şeytana Benzerliği.....	55
4.2.5.8. Elçileri Yalanlayanların Şehri.....	57
4.2.5.9. Değerlendirme.....	58
4.2.6. Yeryüzü Şekilleri ve Yeraltı Kaynakları İle İlgili Meseller.....	62
4.2.6.1. Göklerin ve Yerin Nuru.....	62
4.2.6.2. Kubbeli Döşek.....	63
4.2.6.3. Gökten Düşenler.....	64
4.2.6.4. Göklerden ve Yerden Rızık Sağlayamayanlar.....	65
4.2.6.5. Açlık ve Korkuyla Yok Olan Şehirler.....	65
4.2.6.6. Tarlayı Uygun Kullanma.....	66
4.2.6.7. Verimli Toprak ve Elverişsiz Toprak.....	67
4.2.6.8. Paramparça Olan Dağ.....	68
4.2.6.9. Yağmurla Pürüzsüz Kalan Kaya.....	69
4.2.6.10. Çöldeki Serap.....	70
4.2.6.11. Su ve Diriliş.....	71
4.2.6.12. Su, Süt ve Bal Irmaklarına Mukabil İçilecek Kaynar Sular.....	72
4.2.6.13. Yemişleri ve Gölgeleleri Devamlı Olan Cennet.....	72
4.2.6.14. Sel Köpüğü ve Eriyen Ateş Köpüğü.....	73

4.2.6.15. Derin Denizdeki Karanlıklar	74
4.2.6.16. Değerlendirme.....	75
4.2.7. Tabiat Olayları ile İlgili Meseller	78
4.2.7.1. Ateş Yakan Adam	78
4.2.7.2. Karınlardaki Ateşten Yiyecek	79
4.2.7.3. Rüzgâr ve Çer-Çöp.....	79
4.2.7.4. Rüzgârın Savurduğu Kül.....	81
4.2.7.5. Kavurucu Soğuk Rüzgâr	82
4.2.7.6. Yağmur ve Çer-Çöp	83
4.2.7.7. Yağmur ve Âfet.....	84
4.2.7.8. Bol Yağmurlu Yüksek Bahçe ve Bol Harcama.....	85
4.2.7.9. Sağanak Yağmura Yakalananlar	86
4.2.7.10. Kasırganın Meyveli Bahçeyi Yok Etmesi.....	87
4.2.7.11. Değerlendirme.....	88
4.2.8. Hayvanlar Âlemi ile İlgili Meseller	91
4.2.8.1. Sivrisinek ve Daha küçük Bir Varlığın Yaratılışı	91
4.2.8.2. Sinekten Kurtulamayanlar.....	92
4.2.8.3. Dayanaksız Bir Ev Edinen Örümcek	93
4.2.8.4. Dili Sarkık Soluyan Köpek	94
4.2.8.5. Arslandan Kaçan Merkepler	95
4.2.8.6. Kitap Yüklü Merkepler	96
4.2.8.7. Devenin İğne Deliğinden Geçmesi	96
4.2.8.8. Hayvanlara Bağırın Çoban	97
4.2.8.9. Değerlendirme.....	98
4.2.9. Bitkiler Âlemi ile İlgili Meseller	101
4.2.9.1. Tohumun Filizlenip Büyümesi.....	101
4.2.9.2. Bire Yedi Yüz veren Buğday	102

4.2.9.3. Kökü Sağlam Ağaç ile Kökü Çürük Ağaç	103
4.2.9.4. İnançlı Fakir Kişiyile İnançsız Bahçe Sahibi	104
4.2.9.5. Aceleci Bahçe Sahipleri	106
4.2.9.6. Yeşil Ağaç ve Çürümüş Kemikler	107
4.2.9.7. Elbiseli Kütükler	108
4.2.9.8. Değerlendirme.....	109
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	112
KAYNAKÇA	114

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin, İbn
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
(s.a.s.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
v.	: Vefat
vd.	: Ve devamı

1. GİRİŞ

Hz. Peygamber'e gönderilen Kur'ân, İslam'ın özünü anlatan Allah'ın (c.c.) kelimeleridir. Bu nedenle, çok çeşitli konulara ve zengin bir içeriğe sahiptir. Kur'ân-ı Kerim, indiği toplumun dili olan Arapça ile indirilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim Arap dilinin üslubuna ait özellikleri de ihtiva etmektedir. Fesahat ve belâğatta hayli ilerlemiş bulunan Araplara hitap edilirken, onların üzerinde önemle durdukları edebî unsurlardan biri olan mesel getirme metodu kullanılmıştır. Kur'ân'daki meselleri inceleyen ilim dalı ise Emsâlü'l-Kur'ân'dır. Kur'ân-ı Kerim'in ana unsurlarından biri olması münasebetiyle meseller konusuna; Kur'ân ilimleri ve tefsir usulüne dair yazılmış eserlerde özel bölümler ayrılmıştır. Bunun yanı sıra müstakil eserler de telif edilmiştir. Bu çalışmanın sınırları içinde Emsâlü'l-Kur'ân kapsamına giren bütün meseller incelenmiştir. Mesellerin zikredildiği ayetlerin yorumu sırasında genel tefsirlerden bilgiler aktarılmıştır. Daha sonra mesellerin vahye muhatap kitlenin yaşamıyla bağı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.1. Araştırmanın Konusu

Mesellere dil sistemi ve kültürü içerisinde bakıldığında onları anlamlandırmak daha isabetli olacaktır. Bu sonuca yönelik olarak Kur'ân'da yer alan mesellerin, vahye ilk muhatap olan kitlenin yaşamıyla ilişkisi önem arz etmektedir. Mesellerin Arap toplumunun yaşamıyla bağını gösteren bir kısım unsurlar araştırmanın konusunu teşkil etmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerim; dili, konuları, içerdiği kavramlar, anlatım üslûbu ve daha birçok özelliği ile farklı alanlarda uzman olan pek çok kişinin dikkatini çekmiş, bu

konularla ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışmalar içinde belki de en dikkat çekici olanları, Kur'ân'ın üslûbu ile ilgili araştırmalardır. Araştırmalar sonucunda Kur'ân-ı Kerim ile ilgili pek çok ilim dalı ortaya çıkmıştır. Kur'ân ile ilgili önemli ilim dallarından birisi Emsâlü'l-Kur'ân olmuştur.

Araştırmada Emsâlü'l-Kur'ân'ın konusunu teşkil eden mesellerin Arap kültürüyle bağlantısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun amacı, söz konusu mesellerle Yüce Allah'ın ne murat ettiğinin açık bir şekilde anlaşılmasına katkı sunmaktır. Bu da bir yönüyle Kur'ân-ı Kerim'e ilk muhatap kitlenin ilahi kelimadan ne anladığının tespitine bağlıdır. Söz konusu çerçevede mesellerin, vahyin ilk muhatabı olan Arapların hayatıyla bağlantısına ulaşılmaya çalışılacaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kur'ân ilimleri arasında zikredilen meseller, Kur'ân-ı Kerim'in cezbeden üslûbunun vazgeçilmez parçalarıdır. İlahî kelimada, insanlar İslam'a davet edilirken meseller hem ikaz hem de teşvik unsuru olarak kullanılmıştır. Zira sözlü kültürün hâkim olduğu Arap toplumunda mesellerin önemli bir yeri bulunmaktadır. İnceleme esnasında bahsi geçen mesellerin büyük bir çoğunluğunun Arapların kültürüyle büyük ölçüde bağlantılı oldukları görülmüştür. Mesellerle birlikte Kur'ân-ı Kerim'in indiği ortamın şartlarını bilmek, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'i daha iyi anlamının da şartlarından biridir. Dolayısıyla çalışma içerisindeki tahlil ve tespitler, mesellerle ortaya konulan murad-ı ilahinin ne olduğu konusunda bize ışık tutması için son derece önemlidir. Kaynak taraması sonucunda görülmüştür ki Kur'ân'ın anlatım tekniklerinden biri olan mesellerin Câhiliye döneminin yaşamıyla kuvvetli bağlantıları bulunmaktadır. Tefsirlerde ise bu hususa çok ayrıntılı ve tatmin edici miktarda değinilmediği görülmektedir. Bundan dolayı ilgili alan üzerinde önemle durulması ve detaylı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bir başka deyişle ve izlemlediğimiz kadarıyla meseller her ne kadar Kur'ân ilimlerinin (Ulumu'l-Kur'ân) ortaya çıkışından itibaren pek çok eser içerisinde incelenmişse de bunların sosyo-kültürel yönden ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu ise tez konumuzun önemini ortaya koymaktadır. Bizi bu çalışmaya sevk edici hareket noktası da özellikle budur.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Meseller, hem klasik müelliflerin yorumları hem de çağdaş müfessirlerin yorumları karşılaştırılarak incelenir. Mesellerde benzetmeye konu olan unsurlar anlaşılmaya çalışılır. Mesellerde tespit edilen unsurların Câhiliye toplumuyla bağlantısı tespit edilir. Bu bağlamda mesellerin Arapların yaşamıyla ilişkisi ortaya çıkarılır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Her dil kendi bünyesinde birçok mesel taşır. Arap dili de yapısında birçok mesel barındırmaktadır. Fakat araştırmada sadece Kur'ân'da geçen meseller üzerinde durulmuştur. Âyetler açıklanırken klasik tefsir kaynaklarından istifade edilmiştir. Daha sonra meseller değerlendirilirken açıklamalar mümkün mertebe Arapların yaşamıyla sınırlandırılmıştır. Araştırmadaki diğer bir sınırlayıcı husus ise tez çalışmamızda yer alan bazı mesellerin, o dönemle bağlantısının kurulmasındaki zorluktur. Nitekim içinde bulunduğumuz tarihsel konum on dört asır önceki yaşantı ve durumları tam anlamıyla tespit edebilmemize imkân tanımamaktadır. Neticede araştırmada, tespit edilen Kur'ân'da geçen altmış civarı mesel Kur'ân-ı Kerim ilimleri ve tefsirler doğrultusunda incelenmiştir.

1.6. Tanımlar

Çalışmaya konu olan mesel, darb-ı mesel, hikmet ve Câhiliye kelimeleri üzerinde durmak konunun anlaşılması noktasında önem arz etmektedir.

1.6.1. Mesel

Mesel, “م-ث-ل/ل-س-م”, benzeme, benzetme olup çoğulu emsâldir. Bir şeyin aynısını aktarma anlamına da gelir (Kattân, 1995, s. 275; Katamış, 1988, s. 11; İsfahani, tarihsiz, s. 462; İbn Manzûr, tarihsiz, s. 4132; Durmuş, 2004, s. 293-297). Ayrıca mesel; eş, ibret ve kıssa, delil, (karine) alınacak şey mânâlarına da gelmektedir. (DİB., 2014a, s. 83).

1.6.2. Darb-ı Mesel

Darb-ı Mesel, aynı kökten gelen misal, meselle aynı anlamdadır. Zamanla toplumda anlam kaymasına uğrayarak darb-ı mesel mânâsını kazanmıştır (İbn Manzur, tarihsiz, s.610; el-İsfahani, tarihsiz, s. 462).

1.6.3. Hikmet

Hikmet, lügat olarak, yargıda bulunmak, engellemek, alıkoymak, gemlemek; sağlam olmak demektir (İsfahani, tarihsiz, s. 951; Kutluer, 1998, s. 503-51).

1.6.4. Câhiliye

Câhiliye, hilm tabirinin karşıtı olarak kullanılmıştır. Câhiliye dönemi mutlak anlamda bilgisizliğin değil yanlışlıkların egemen olduğu dönemdir. (İsfahani, tarihsiz, s. 713; Apak A. s.15-16)

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Bu araştırmada, Kur'ân'da geçen meseller kadîm ve çağdaş müfessirlerin yorumları doğrultusunda ele alınmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde, meselin lügat ve ıstilahî açıdan mânâsı, Arap dili ve belağatındaki kullanımı, hikmetle ilişkisi, Türkçedeki yeri, hadislerdeki değeri ve Kur'ân'da geçen çeşitleri incelenmiştir. Aynı zamanda Emsâlü'l-Kur'ân'a konu olan âyetlerin meâlleri zikredilmiş ve tefsirlerde mesel olduğu tespit edilen her mesel kısaca ele alınmıştır. Mesellerde benzetmeye konu olan unsurlar belirlenmiştir. Elde edilen deliller doğrultusunda mesellerin vahye ilk muhatap olan kitleyle bağlantısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tesbit edilen bağlantılar “*Bulgular ve Yorumlar*”ın ikinci kısmında, mesellerle ilgili, tefsir bilgileri verildikten sonra “*Değerlendirme*” alt başlığında yer almıştır.

2.2. İlgili Araştırmalar

Kur'ân ilimlerine ait eserlerde Kur'ân-ı Kerim'deki meseller için özel bölümler ayrıldığı tespit edilmiştir. Tefsir kaynaklarında ise mesel olarak tespit edilen âyetlerde mesellerle ilgili açıklamalara değinilmiştir. Mesellerin Arapların bağlantısına yeterli bir şekilde açıklık getirilmediği görülmüştür. Mevcut olan çalışmaların da yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Mesellerle ilgili kaleme alınan eserlerin kısaca içeriğini zikretmek fayda sağlayacaktır. Araştırmayı yaparken konu ile ilgili karşılaştığımız en önemli eserler kronolojik olarak aşağıda zikredilmiştir.

Kitâbu'l-Emsâl, adlı eser Ebü'l-Abbâs Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ ed-Dabbî el-Kûfi'ye aittir (v. 178/794 [?]). Eserde 160 Arap atasözünün ortaya çıkış

hikâyeleri aktarılmaktadır. Bu eser konuyla ilgili daha sonraki çalışmalara temel bir kaynak olmuştur. Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshası bulunan kitap (Esad Efendi, nr. 3597/1) İstanbul'da basılmıştır (1300/1883). Aynı baskı daha sonra Kahire'de tekrarlanmıştır (1327/1909). Eserin ilmi neşrini İhsan Abbas gerçekleştirmiştir. ed-Dabbi, eserde meseller için Câhiliye şiirlerini istişhad olarak kullanmıştır. Bu alanda otorite kabul edilmiştir. Fakat kitabında Kur'ân-ı Kerim'den örneklere yer vermemiştir (ed-Dabbi, 1883; Elmalı, 2005, s. 364).

Cemheretu'l-emsâl, el-Askerî (v. 400/1009) tarafından kaleme alınan ve Kur'ân'daki meseller ile diğer meselleri ele almış en kapsamlı eserlerden birisidir. Mukaddimesinde; mesellerin önemi ve diğer edebi sanatlar içindeki yeri gibi hususlar ele alınmıştır. 29 bölümden oluşmakta olan eserin 28 bölümü Arap alfabesindeki 28 harf itibarıyla alfabetiktir, 29. bölüm ise “لا” ile başlayan mesellere tahsis edilmiştir. Müellif öncelikle her bölümde meselleri alfabetik olarak sıraya koymuş, daha sonra “أَفْعُلُ مِنْ” veznindeki meselleri sıralamış ve en sonunda da açıklanması gereken mesellerin izahatını yapmıştır. Eser yaklaşık olarak 3000 mesel içermektedir ve bunların 800'ü “أَفْعُلُ مِنْ” vezindedir. Mesellerin 1972 tanesi açıklanmıştır. el-Askerî'nin, meselleri bir âlim olarak lafız ve mana açısından eleştirmesi, meselleri Kur'ân, hadis ve şiirden örnekler sunarak doğrulaması ve meselleri değerlendirirken dilcilerin görüşlerine önem vermesi, mesellerin sınıflandırılması açısından önemlidir. Bahsi geçen eser 1964 yılında Kahire'de yayınlanmıştır (el-Askerî, 1988).

et-Temsîl ve'l-muhâdara adlı eserinde Ebû Mansûr es-Se'âlibî (v.429/1038), âyetlerden, hadislerden, şairlerin ve ediplerin sözlerinden mesel haline gelmiş olanları konu almıştır. Eser, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kaynağını Kur'ân ve hadisin oluşturduğu meselleri ve deyişleri, sahabîlerin ve Câhiliye döneminde yaşamış bilge kişilerin mesel haline gelmiş sözleri, İslam'ın ilk döneminde ve ilk Abbasi döneminde sıkça kullanılan sözler, Fars meselleri; ikinci bölümde çeşitli meslek grupları arasında mesel yerine geçmiş sözler; üçüncü bölümde kendisiyle mesel getirilen varlıklar ve varlıklarla ilgili sözler; dördüncü bölümde ise diğer çeşitli konularda mesel olmuş sözler ele alınmıştır. Eser, 1961'de Kahire'de neşredilmiştir (es-Se'âlibî, 1983; Topuzoğlu, 2009, s. 237).

el-Vasit fi'l-Emsâl, Vâhidî (v.468/1075)'ye ait olup 28 bölümden oluşmuştur. Arap meselleri alfabetik sırayla verilmiştir. Mesellerin ne manaya geldikleri

açıklanmıştır. Zaman zaman verilen meselleri şiirlerden örneklerle, Kur'ân-ı Kerim ve hadiste geçen mânâlarla bağlantılı şekilde açıklar. Eserde 184 meselin açıklaması bulunmaktadır (Vahidî, 1975).

Mecma'u'l-emsâl, el-Meydânî'ye (v. 518/1124) ait olup 30 bölümden oluşmaktadır. İlk 28 bölümünde; mesellerin yalnızca ilk kelimelerinin ilk harfleri göz önüne alınarak sıralanmıştır. Her bölümde o bölümün başına konulan harfle başlayan mesel açıklanmıştır. Bundan sonra da “أَفْعَلُ مِنْ” vezninden olan meseller zikredilmiştir. Daha sonra ise “المَوْلُودُونَ” başlığı altında müvelled, çıkış yeri veya dönemine göre olan, mesellere yer verilmiş fakat bunların anlamları ve söyleniş sebepleri hakkında bilgi verilmemiştir. 29. bölümde Câhiliye dönemi ile İslamî dönemde Araplar arasında geçen ve Eyyâmu'l-Arab olarak bilinen savaşların isimleri sıralanmıştır. 30. bölümde ise Hz. Peygamber'in bazı hadisleri ile dört halifenin, İbn Abbâs'ın, Ebû Zerr'in ve Ebu'd-Derdâ'nın meşhur sözlerine yer verilmiştir. Bazı meseller ayrıntılı açıklanmış, bazı meseller hakkında ise özet bilgi verilmiştir. 6000'den fazla meselin 1000 kadarı müvelleddir; içerdiği mesellerin sayısı itibariyle telif edilmiş mesel kitaplarının en kapsamlı olanıdır (el-Meydani, 1955).

el-Mustaksâ fi'emsâli'l-Arab, Zemahşeri'nin (v. 539/1144) günümüze ulaşan önemli eserlerindendir. Eser yirmi sekiz bölüme ayrılmıştır. Her bölümde başlık olarak koyulan harf ile başlayan meseller ele alınmıştır. Tertibi alfabetik sıraya göre yapılmıştır. Meseller, bütün kelimelerin birinci, ikinci ve üçüncü harfleri gözetilerek sıralanmıştır. “أَفْعَلُ مِنْ” veznindeki meseller diğer kitaplarda olduğu gibi ayrı bir bölüm içerisinde ele alınmamış, alfabetik sıraya göre zikredilmesi gereken yerde belirtilmiştir. Eserin bu özelliği eserden yararlanılmasını daha da kolaylaştırmıştır. Mesellerin söyleniş sebepleri belirtilmiştir. Aynı zamanda mesellerin kaynakları da açıklanmıştır. Fakat dil ve nahiv olarak eserine aldığı görüşlerin kime ait olduğunu belirtmemiştir. 3461 mesel içermekte olan eser 1962'de Haydarabad'da neşredilmiştir (Zemahşeri, 1987).

el-Emsâl fi'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eseri, Şemsuddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Kayyîm el-Cevzî (v.751/1350) kaleme almış ve eserini üç bölüme ayırmıştır. İlk iki bölümde meselin tanımından ve özelliklerinden bahsedilmiş; İbn Kayyim ve onun dönemi hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde ise on dokuz fasılda mesellere yer

verilmiştir. Kur'ân'da geçen mesellerin sayısı 54 olarak belirtilmiştir (İbn Kayyim, 1981).

Sânihâtu'l-Arab adlı eser, Muallim Nâcî tarafından kaleme alınmıştır. *Sânihâtu'l-Arab*, Arap atasözleri sözlüğüdür. Arap atasözlerinden yapılmış seçmelerin çevirilerinden oluşan eser, daha sonra *Arap Edebiyatında Deyimler ve Atasözleri* adıyla, deyim ve atasözlerinin Türkçe açıklamalarına yer verilerek ve mesellerin ilk kelimelerinin sülâsî aslına dikkat edilerek düzenlenmiştir. Bu çerçevede “أَفْعَلٌ مِنْ” veznindeki meseller kelimenin sülâsî aslına göre alfabetik olarak düzenlendiği yerde zikredilmiştir. Eser, *Sânihâtü'l-Arab* adıyla Ömer Hakan Özalp tarafından Latin alfabesiyle yayınlanmıştır (Naci, 1886).

Konuya dair Muallim Nâcî tarafından kaleme alınan diğer eser *Emsâl-i Ali*'dir. Hz. Ali'ye ait 280'den fazla sözün Arapça asılları ile birlikte Türkçe tercümeleri eserin içeriğini oluşturmaktadır. Bu eseri Âdem Ceyhan Latin harflerine aktarmıştır (Nâcî, 1886, Ceyhan, 2001, 9, s. 277-325).

Yine *el-Emsâl fil-Kur'ân'i'l-Kerim* adlı diğer bir eseri Muhammed Cabir el-Feyyaz (v.1407/1987) kaleme almış ve eserini iki bölüme ayırmıştır. Yazar, birinci bölümde meselin tanımını, önemini, meselin hikmet, teşbih ve kıssa ile ilişkisini ve meselin çeşitlerini anlatmıştır. İkinci bölümde ise Kur'ân'da geçen meseller incelenmiştir. Eserde mesellerin sayısının önemli olmadığı da vurgulanmıştır (el-Feyyaz, 1995).

el-Emsâlü'l-Arabiye, Abdulmecid Katamış'a aittir. Bu eserin giriş bölümünde meselin tanımı yapılmıştır. Eser, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Arap meselinin tarihine yer verilmiştir. İkinci bölümde Arap mesellerinin lügavi ve edebi incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise Arap meselinin bireysel ve toplumsal yönü incelenmiştir. Kur'ân'a ait mesellerin sadece bir kısmı açıklanmıştır (Katamış, 1988).

El-Huseyn bin el-Fâdl *el-Emsalü'l-Kâmine fi'l-Kur'ani'l Kerim* adlı eserinde, ilk bölümde bilinen mesellerden 35 tane ele almıştır. Meselleri aktarırken soru-cevap metodunu kullanmıştır. Eserin mukaddimesi olarak Huseyn Fâdl “*babamdan işittim*” diyerek Arap mesellerini Kur'ân'dan örnekleriyle ansiklopedik şekilde çıkarabileceğini ifâde eder. Böylece mesellerin her birini verdikten sonra onunla

bağlantılı Kur'ân âyetini getirmiştir. İkinci bölümde asıl nüshaya ek 25 tane daha meseli âyetlerle bağlantılı olarak vermiştir (el-Fadl, 1992).

Kur'ân'ın Bir Anlatım Üslubu Meseller (Emsâli'l-Kur'ân) adlı eser, Ahmet Münir tarafından yazılmıştır. Yazar, çalışmayı Peygamber Kıssaları ile ilgili çalışmasının bir devamı saymaktadır. Çünkü kıssaları da meseller gibi Kur'ân'ın bir üslubu olarak belirtmiştir. Anlaşılması zor mesellerin farklı izahları varsa bunlara ayrı ayrı değinilirken açıklamada “birinci vecih, ikinci vecih” şeklinde sıralama yapılmıştır. Eserde, giriş bölümünde mesellerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Daha sonra meseller içeriğine göre on başlıkta toplanmıştır. Aynı konuyu içeren meseller farklı sûrelerde olsa da sırayla incelenmiştir. Konu başlıklarında meseller misâller ifadesiyle zikredilmiştir. Meseller; tevhid, ölümlerin diriltilmesi, ilimden istifade, ahlaki konular, nankörlük, Allah yolunda mal harcama (infâk), münafıklar, kâfirler, mü'min ile kâfirin karşılaştırılması, dünya hayatı ve cihadla ilgili misaller olarak ele alınmıştır. Böylece mesellerin sayısı toplamda 77 tane olarak belirtilmiştir. Meseller izah edilirken ve güncel açıklamalar yapılırken bunların Arapların yaşamıyla bağlantısına birkaç âyet dışında değinilmemiştir. Mesela tevhid ile ilgili misallerin anlatıldığı bölümde örümcek misalinin (Ankebut, 29/41-43) izahatında Arapların Allah'ın hayvanlardan örnek vermesini garipsedikleri belirtilir. Ahlaki konularla ilgili misallerde evlere arkadan girme meseli (Bakara, 2/189) açıklanırken buradaki “evlere arkalarından gelip girmeniz” ifadesinin hakikatine dikkat çekilmiştir. Zira Câhiliye dönemindeki insanlar, ihramlı iken eve kapıdan girmeyi hoş görmez, evin arkasından açtıkları bir delikten içeri girerlerdi. Burada mesellerin o dönemle bağlantısını gösterecek kısa bir bilgiye de yer verilmiştir. Nankörlükle ilgili misallerde “bahçe sahibi kardeşler misâli” (Kalem, 69/47-33) anlatılırken bahçe sahiplerinin Yemenli oldukları ve Mekkeliler tarafından bilindiği ifade edilmektedir. Eserde mü'min ile kâfir karşılaştırılırken (Tahrim, 66/10-12) açıklamada Mekke toplumunun, kadınları kendi başına bir şahsiyet olarak görmedikleri belirtilmiştir. Bunlar dışında mesellerin vahye muhatap kitlenin yaşamıyla bağlantısına ait başka bir bilgi verilmemiştir (Münir, 2019).

Kur'ân'da Temsili Anlatım adlı eseri Veli Ulutürk doktora tezi olarak hazırlamış ve daha sonra kitap olarak yayımlamıştır. Çalışmada Arap dilindeki mesellere dair kitaplar kaynak olarak gösterilmiş ve Kur'ân'daki meseller araştırılıp mesel kitaplarından faydalanılmıştır. Eserde Kur'ân'daki mesellere hazırlayıcı bilgiler

olarak meselin kavramsal çerçevesi ve mesel çeşitleri anlatılmıştır ve Kur'ân'daki meseller, sûre sıralarına göre ele alınmıştır. Konu olarak birbirine yakın meseller de sırasıyla verilmiştir. Meseller rakamsal olarak “1. Mesel” “2. Mesel” şeklinde sıralanmıştır. Toplamda “*kırk sekiz*” mesel ele alınmıştır ve meseller ele alınırken de tefsirlerdeki bilgilere göre benzetme yönleri incelenmiştir. Mesellerin Arapların hayatıyla bağlantısına dair çok az bilgiye yer verilmiştir. Örneğin meseller içerisinde Araf sûresinin 40. âyetindeki “12. Mesel”de deve iğne deliğinden geçmedikçe inkârcıların cennete giremeyecekleri açıklanmış ve Arapların olmayacak şeyler için kullandıkları birkaç deyim yer verilmiştir. “33. Mesel”de Hac sûresinin 73. âyetinde putlardan bahsederken putlara sürmüş oldukları koku ve balı sineklerin yediği açıklanmıştır. Burada Cähiliye araplarının putları kilitledikleri yerlere sineklerin girdiği anlatılmaktadır. “46. Mesel”de fakire malından vermeyen bahçe sahiplerinin Yemen’de olduğu ifade edilir. Bu kıssayı da Arapların bildiği belirtilmektedir. Fakat eserde mesellerin vahye muhatap kitlenin yaşamıyla bağlantısına ait bunlardan başka herhangi bir bilgi verilmediği görülmüştür (Ulutürk, 1984).

Kur'ân'da Teşbih ve Temsiller adlı eser Şadi Eren tarafından kaleme alınmıştır. Müellif, Kur'ân'daki teşbih ve temsilleri bir bütün olarak takdim etmeye çalışmıştır. Âyetlerdeki teşbih ve temsilleri konular şeklinde ele almıştır. Yazar, çalışmasına “Kur'ân'da Teşbih ve Temsil” ismini verme, istiare ve meselleri birlikte ele alma sebebini “benzetme” manasına dayandırmıştır. Yazar, Kur'ân'daki mesellerin tamamının konu bütünlüğü içinde ele alınmadığını vurgulamaktadır. Bu bakımdan yazar, eserinde meselleri konu bütünlüğü içerisinde anlatmaya gayret göstermiştir. Eser, giriş bölümü dışında sekiz bölümden oluşmaktadır. Eserde, meseller konularına göre gruplandırılmıştır. “Giriş” bölümünde Kur'ân'ın belâğatı incelenmiştir. Birinci bölümde ise sonraki bölümlere alt yapı oluşturmak üzere teşbih, istiare, temsil ve mesel kavramları fazla ayrıntıya girilmeden mesellerden örneklerle değerlendirilmiştir. Bundan sonraki kısımlarda, Kur'ân'ın temel konularının ifade edilmesinde teşbih ve temsillerin nasıl kullanıldığı temel kaynaklardan yararlanılarak anlatılmıştır. Diğer bölümlerdeki meseller sırasıyla; konularına göre adlandırılmıştır. Meseller ele alınırken tefsirlerdeki bilgilere göre benzetme yönleri incelenmiştir. Ayrıca eserde, mesellerde vurgulanan konular üzerine Kur'ân'ın üslûbunun eşsizliği ele alınmıştır. Fakat mesellerin vahye muhatap kitlenin yaşamıyla bağlantısına ait bir bilgi verilmediği görülmüştür (Eren, 2001).

Meselleri ele alan daha pek çok eserin var olduğu bilinmektedir. Yukarıda ele alınanların haricinde bazı klasik ve çağdaş dönem eserlerini ise şu şekilde sıralamak mümkündür. *Cevâbâtu'l-Emsâli'l-Kâmine fî Kitâbillâhi Teâlâ ani'l-Îmâm Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî*, Muhammed b. İdrîs b. el-Abbâs eş-Şâfiî el-Kureşî (v. 204/820), *Kitâbu'l-Emsâl*, el-Herevi (v. 223/837), *el-Emsâlû'l-Kâmine fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Hüseyin b. Fazl (v. 282/895), *Kitabu'l-Fahir*, el-Mufaddal b. Seleme (v. 290/903), *Emsâlû'l-Kur'ân*, Ebu'l-Kâsım el-Cüneyd b. Muhammed b. Cüneyd en-Nihâvendî el-Bağdâdî el-Kavâfirî (v. 297/910), *el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. el-Hakîm et-Tirmizi (v. 327/932), *Emsâlû'l-Kur'ân*, Ebû Abdillâh İbrâhim Niftaveyhi b. Muhammed b. Arafе b. Süleymân el-Ezdî (v. 323/935), *ez-Zahir fî Meani'l-Kelîmeti'n-Nas*, İbnu'l-Enbari (v. 326/938), *ed-Durretu'l-Fahira*, Hamza el-İsfehani (v. 360/962), *Emsâlû'l-Kur'ân*, Ebû Abdirrahmân Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî el-Ezdî en-Nîsâbûrî (v. 412/1021), *Kitâbu'l-Emsâl bi-Âyât mine'l-Kur'ân ve Ahbâri'n-Nebî ve Kelâmi'l-Arab ve Üdebâi'l-Acem*, Ebu Ali Muhammed bin Ahmed b. el-Cüneyd el-İskâfî (v.413/1022), *Emsâli'l-Kur'ân*, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (v. 450/1058), *Risale fî Tefsiri'l-Âyeti'l-Müte'allika bi'l-Emsal*, Abdulmecid b. Nasuh b. İsrail er-Rumi (v. 973/1565), *Emsâlû'l-Kur'ân*, Ahmed b. Abdullâh el-Kuzkenânî et-Tebrizî (v. 1326/1909), *el-Emsâl-i Kur'ân*, *Fasli ez-Tarih-i Kur'ân-ı Kerim*, Ali Asgar Hikmet (v. 1333/1915), *Emsâlû'l-Kur'ân*, Hasan Keskin (1406/1986), *el-Emsâlû'l Kurâniyye*, Muhammed Bekir İsmâil, (v. 1406/1986), *Delâlâtü'l Emsâl fî'l Kur'âni'l-Kerîm*, Muhammed Rafet Said (v. 1408/1988), *Emsâlû'l-Kur'ân*, Ahmet Bulut (1411/1991), *Kur'ân Meselleri*, Yusuf Yurt (1411/1991), *el-Emsâl fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Şerîf Mansûr b. Avn el-Abdelî, (v. 1418/1998), *Bir Edebi Tasvir Biçimi Olarak Kur'ân Meselleri*, İsmail Kodaz, (v. 1419/1999), *el-Emsâl fî'l Kur'âni'l- Kerîm*, Muhammed Abdurrahim, (v. 1423/2003), *Emsâlû'l-Çur'âniyye*, Muhammed Bekir İsmâil, (v. 1425/2005), *Kur'ân'da Deyimler Darb-ı Meseller ve Bazı Gerçekler*, Ahmet Okutan, (v. 1437/2016).

Ülkemizde konuyla ilgili bazı çalışmalar şu şekildedir:

Nevzat Aşıkoğlu; “*Kur'ân'daki Örnek Olayların (Mesellerin) Ahlakî Bilinç Geliştirmedeki Rollerini*” adlı makalesinde mesellerden ortaya çıkan birtakım ahlaki prensipleri incelenmiştir. Abdulkadir Bayam; “*Hak Dini Kur'ân Dili'ndeki Arap Mesellerinin Tespiti ve İncelenmesi*” adlı çalışmasında, Yazır'ın, âyetleri tefsir ederken başvurduğu Arap mesellerine dikkat çeker.

Ahmet Bulut, “*Emsâlû'l-Kur'ân*” makalesinde, Kur'ân meselleri ve mesellerin çeşitleri hakkında kısa bilgilere yer vermiştir.

Ahmed Emin'e ait, Arap Edebiyatında Meseller, adlı makale, Zehra Özli tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Makalede mesellerin Arap edebiyatındaki yerine dikkat çekilmiştir.

Şeyh Sabır Hasan Muhammed Ebu Süleyman, “*Emsâlü'l-Ku'ran*” adlı makalenin ülkemizde Mustafa Hocoğlu tarafından çevirisi yapılmıştır. Makalede meselin genel bir tanımı yapılmıştır. Meselin çeşitleri ve Kur'ân mesellerinden açıklamalara yer verilmiştir.

Yusuf Batar; “*Bir Öğretim Yöntemi Olarak Emsâl'ul-Kur'ân,*” adlı makalede Emsâlü'l-Kur'ân'ın, soyut kavramların öğretiminde bir metod olarak kullanımına değinmiştir. Bu çerçevede, mesellerin öğretici özellikleri ve üzerinde durulmuştur.

Ramazan Kazan, *el-Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl Adlı Eserinde Hz. Peygamber'e Ait Vecizeler ve Edebî Özellikleri (I-II)*, makalesinde el-Meydânî'nin Hz. Peygamber'e ait olduğunu ifade ettiği 58 vecizeden yirmi dokuzu birinci makalede, diğer yirmi dokuzu ikinci makede edebî özellikleriyle ele alınıp incelenmiştir.

Hasan Taşdelen, “*Meydânî'nin Mecme'u'l-Emsâl'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler,*” makalesinde; deyim ve atasözlerini kullananların hayatlarını sürdürdükleri bölgenin bitki örtüsü hakkında bir fikir verdiğini belirtir. Aynı şekilde deyim ve atasözlerinde bitkilere yüklenen mânâların, bölgede yaşayan insanlar hakkında da bilgiler içerdiği görülmektedir.

Dursun Ali Türkmen, “*Arap Dilindeki Mesellerinin Oluşumunda Kur'ân'ın Etkisi,*” makalesinde Arap atasözlerinin meydana gelişinde Kur'ân'ın etkisi olduğunu ifâde eder.

Veli Ulutürk, Kur'ân-ı Kerim'de Meseller (Emsâlü'l- Kur'ân), adlı makalede; Kur'ân'da geçen mesellerin tefsirini yapmıştır. Meseller, surelerin sıralanışına göre ele alınmıştır. Birinci bölümde otuza yakın mesele yer verilmiştir.

Selahattin Yılmaz, “*Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)*” adlı çalışmada; genel olarak meselin tanımına, çeşitlerine ve Kur'ândaki kısımlarına ve meseller hakkında yapılan çalışmalara yer vermiştir.

Tacettin Uzun, “*Arap Dilinde Meseller*” (Atasözleri) adlı makalede mesellerin dildeki ve Belâğattaki yerini incelemiştir.

Ayrıca mesellerle ilgili diğer akademik çalışmalar şu şekildedir: Konu hakkında doktora tezi olarak sadece Ahmet Bulut'un (1984). "*Arap Dil ve Edebiyatında Emsâl*" adlı çalışması bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar arasında yüksek lisans tezleri de bulunmaktadır: Yakup Erođlu, "*Arap Belâğatında Kinâye ve İsti'âre*" (2007), Ferhat Genç, "*Kur'ân'da Münafıklarla ilgili Teşbih ve temsiller*" (2010), Ahmet Kaya, *Kur'ân-ı Kerim'de Meseller* (2019), İdris Pullu, "*Arap Dili ve Belâğatında Meseller Dil ve Belağât Yönünden Özellikler*" (2007), Hasan Sevim, "*Kur'ân'da Kâfirlerle ilgili Teşbih ve Temsiller*" (2015). Ayşegül Şen, "*Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarlar Yeminler ve Mesellerin İletişim Açısından Değerlendirilmesi*" (2006). Yusuf Yurt, "*Kur'ân Meselleri*" (1991). Mesellerin konu edildiği çalışmaların birçoğunda Câhiliye toplumuna ait değerlendirmelerde yeterli bilgi verilmediği görülmüştür.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, genel olarak Kur'ân ilimlerinden biri olan *Emsâliü'l-Kur'ân* kapsamındaki âyetlerin, toplumsal açıdan ilk muhatap kitleyle ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır. Mesellerde kastedilen mânâların Arap kültürüyle ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu mesellerde tespit edilen unsurların İslamiyet öncesi toplumların yaşamıyla bağı yakından incelenmiştir. Dolayısıyla incelenen mesellerde âyet - kültür/âdet ilişkisine özellikle önem verilmiştir.

3.2. Bilgi Toplama Kaynakları

Çalışmada âyetler mânâlarıyla birlikte verilmiştir. Ardından âyetlerin anlaşılmasını sağlamak için bazı kelimelerin anlamları daha detaylı olarak aktarılmıştır. Âyetlerin varsa nüzûl sebepleri de zikredilmiştir. Âyetlerde yer alan mesellerin açıklanması klasik ve çağdaş tefsirlere göre yapılmıştır. Burada meseller, içerdiği sosyo-kültürel unsurlar itibarıyla konulara ayrılmıştır. Meseller içerisinde geçen benzetmeler, ilgili başlıklar altında incelenmiştir. Mesellerin vahye ilk muhatap kitleyle ilişkisi “*Değerlendirme*” alt başlığında yer almıştır. Mesellere konu olan benzetmelere göre konu başlıkları altında yer alan değerlendirmelerde genel tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın değerlendirme kısmında Câhiliye dönemi yaşam koşullarına ait bilgiler için İslam tarihi kaynaklarından faydalanılmıştır.

Metinde geçen âyetlerin meâlleri için Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* adlı eserden faydalanılmıştır. Ayrıca âyetlerin meâlleriyle beraber Arapça orijinallerine de yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. “Mesel” Kavramı

Kur’ân’da bir anlatım üslûbu olarak kullanılan meseller ile anlatılmak istenen hakikat muhatap kitlenin yaşamıyla bağlantılı birer misalle somut bir şekilde anlatılmaktadır (Türkmen, 2005, s. 178). Meseller Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Arap edebiyatı sahasında, yani belağat ve fesahat açısından bir mucize olan Kur’ân’da da defaatle geçen bir anlatım üslubudur. Mesellerin konu edinildiği Emsâlü’l-Kur’ân, daima tefsirin ve Arap dil biliminin konusu olmuştur. Konunun bu alandaki gerekli incelemelerini yapmak üzere kavramsal çerçevesi ele alınacaktır.

4.1.1. Lügate Mesel

Mesel, “م-ث-ل/ل-س-م”, (çoğulu emsâl) benzeme, benzetme demektir. Bir şeyin aynısını aktarma anlamına da gelir (İsfahani, tarihsiz, s. 462; İbn Manzûr, tarihsiz, s. 4132; Katamış, 1988, s. 11; Kattân, 1995, s. 275; Durmuş, 2004, s. 293-297). Ayrıca mesel; eş, ibret ve kıssa, delil, alınacak şey mânâlarına da gelmektedir. (DİB., 2014a, s. 83). Benzeşmek anlamındaki “تمائل” ve “مائل” fiilleri de “مائل” kökünden türemiştir. Ayrıca “misil, mesil, şibh, şebah ve şebih” kavramları da mesel mânâsında kullanılmıştır (İbn Manzur, tarihsiz, s. 4132; Kattân, 1995, s. 392). Aynı kökten gelen misal, meselle aynı mânâda olmakla beraber anlam kaymasına uğrayarak “*darbü’l-mesel*” olmuştur. Böylece darbü’l-meselin kim tarafından söylendiği belli olmayan yani zamanla söyleyeni unutulmuş, halkın ortak malı olarak hikmetli söz olmuştur (İsfahani, tarihsiz, s. 462; İbn Manzur, tarihsiz, s. 4132). Birçok anlam içeren mesel kelimesinde en çok benzemek ve benzeşmek anlamı öne çıkmaktadır. Böylece meselin lügate ilk akla gelen ve kullanımı öncelikli olan mânâsı “benzetmek” olmaktadır.

Meselle aynı kökten gelen temsil ise sözlükte “benzetmek, benzetmek” anlamındaki “müsûl” mastarından türeyip “benzetmek, benzeri ve dengi olduğunu

söylemek” demektir. Bir düşünceyi örneklendirme ve sembol diliyle ifâde etmek demektir (Durmuş, 2011, s. 434-435). Ayrıca edebiyatta bir doğruyu, başka bir gerçeğe, bir hayale veya meşhur bir mesele benzetip örneklendirme ile ifâde etmeye “temsîl” denmektedir (Yazır, 1979a, s. 244; Durmuş, 2011, s. 434-435). Bununla beraber benzetilen şeylerin benzeyen şeyleri hatıra getirdiklerini görürüz. Mesela, ilim nurla, cehalet karanlıkla, bilginler yıldızlarla, cesaret ise aslanla ifade edilir (Eren, 2001, 44). Benzeyen mânâsındaki mesel ile temsîlin birbirinin yerine kullanıldığı da olmuştur. (Şen, 2006, s. 183). Fakat mesel, temsile göre daha kapsamlıdır.

Sonuç itibarıyla mesel bütün türevleri ve kullanım şekilleriyle benzerlik durumuna dayanmaktadır. Doğal olarak mesel, bilinen bir durum için söylenmiş iken daha sonra insanlar arasında yayılıp ona benzeyen her mesele için söylenmiştir.

4.1.2. İstılah Açısından Mesel

Terim olarak mesel, mânâya açıklık ve canlılık kazandırmak amacıyla aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birini diğere benzemek demektir (İbn Manzur, tarihsiz, s. 610-611; İsfahani, tarihsiz, s. 478; Kattân, 1995, s. 283; Cerrahoğlu, 2015, s. 174). Bir ifadenin mesel olabilmesi için sözün kısalığı, teşbih ve kinâye gibi edebî sanatların güzelliği, ses uyumu ve kulağa hoş gelmesi gibi biçimsel şartlara bakılır. Bununla beraber anlatılmak istenen durum ile meselin konu bakımından birbirine benzemesi, insanlar tarafından kullanılmış olması gerekmektedir (Bulut, 1984; Sarıkaya, 2004, s. 7-24). Sayılan bu özelliklerin dilin içerisinde ortaya konan mânâları taşıması gerekir. Yoksa irat olan her söz, her olay benzetme içermesi yönüyle mesel olmamaktadır.

Her toplulukta olduğu gibi, Arapların da birçok meseli vardır. Meseller, toplulukların âdet, gelenek ve ahlaklarını yansıtan birer aynaya benzemektedir. Meseller hayattan elde edilmiş tecrübelerin ifadesidir. Çünkü onlar tesadüfen ortaya çıkmaz (Uzun, 2003, s. 155). Mutlaka ortaya çıktığı kültürün bir ürünüdür. Yaşantı sonucu olarak ortaya çıkan kültür ürünü bu edebi üslup aynı zamanda Kur’ân’da kullanılan bir kavram olmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’de mesel başlıca şu mânâlarda kullanılmıştır (Mukâtil, 2002a, s. 411):

a) Mesel ile “benzer durumlar” kastedilmektedir. Bu meselin en yaygın anlamı olup bazı âyetlerde çeşitli mesellere yer verildiği açıklanmıştır:

“وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنُضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ”
İşte biz bu meselleri insanlar için getiriyoruz. Onları ancak âlimler anlar.” (Ankebût 29/43).

“ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا”
Allah, şöyle bir misal getirdi: hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olmuş bir köle ile kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizli ve açık olarak harcayan hür kimse hiç eşit olurlar mı? Hamd Allah’a mahsustur, Ama onların çoğu bunu bilmezler.” (Nahl 16/75).

“ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَاتِ نُوحٍ وَامْرَأَاتِ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا”
Allah, inkâr edenlere, Nuh’un karısı ile Lut’un karısını örnek gösterdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında bulunuyorlardı. Derken onlara hainlik ettiler de kocaları, Allah’ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara, ‘Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin!’ denildi.” (Tahrîm 66/10).

“ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَلْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ”
İşte şimdi Allah bir temsil daha getiriyor: İki adam var, bunlardan biri birbirine rakip, birbiriyle hep çekişen ortakların emrinde, diğeri ise sadece bir kişinin emrinde çalışıyor. Bu ikisinin durumu hiçbir olur mu?” (Zümer 39/29).

“ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْطَهُ فَآرَزَهُ فَاسْتَعْلَطَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ”
İşte bu, onların Tevrat’ta ve İncil’de anlatılan durumlarıdır. Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir (Fetih 48/29).

“وَكُلًّا ضَرَبْنَا لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْبِيرًا”
Bunların her birine misaller getirdik, (öğüt almadıkları için) hepsini kırıp geçirdik.” (Furkan 25/39).

“وَسَكَنتُمْ فِي مَسَاكِنِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ”
Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz. Onlara ne yaptığımız ise size belli olmuştu. Size misaller de vermiştik.” (İbrâhîm 14/45).

b) Mesel, “*hayat tarzı, âdet, yol, hâl, gidiş ve davranış*” anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki âyetlerde bunu görmek mümkündür:

“*أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَهْتُمُ الْبَاسَاءَ وَالضَّرَّاءَ وَرَزُلُوا فَحَقَّى*”
Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başımıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, 'Allah'ın yardımı ne zaman?' diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki Allah'ın yardımı pek yakındır.” (Bakara 2/214).

“*وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَمَثَلًا مِنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ*”
Ant olsun, biz size açıklayıcı âyetler, sizden önce gelip geçenlerden bir misal ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için bir öğüt indirdik.” (Nûr 24/34).

c) Mesel, “*ibret*” anlamına gelmektedir. Şu âyetler de buna örnektir:

“*فَجَعَلْنَا هُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ*”
Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık. (Zuhruf 43/56)

“*إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ*”
Doğrusu o, başka değil, kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve Biz o'nu İsrâîloğulları'na bir mesel, ibret, kıldık.” (Zuhruf 43/59).

Sonuç olarak diyebiliriz ki mesel; iki şeyden birini diğerine benzetmek suretiyle düşündüren, iki olaydan veya durumdan birini diğer olay ve duruma benzeten, ders veren, somut şekilde ulaştırılan kültür ürünü bir ifade şeklidir. Aynı zamanda mesel Kur'ân-ı Kerim'de “*benzer durumlar*” başta olmak üzere birçok anlamda kullanılan bir kavram olmuştur.

4.1.3. Arap Dilinde ve Belâğatta Mesel

Geçmişten günümüze insanlığın birçok dilde kendini ifade etmek için kullandığı mânâ ve değerler olmuştur. Araplar da bunları kendi dillerinde en etkili şekilde kullanan milletlerden biridir. Arap dilinde halka mal olmuş bu mânâların başında meseller gelmektedir (Meydani, 1959, s. 6). Bu özelliği sebebiyle meseller, Arapların atalarının tecrübelerinin yansıması olarak kıymetini hiçbir zaman yitirmemiştir (Pullu, 2007, s. 4). Arap toplumunda asırlar boyunca kıymetini

kaybetmeyen meseller için kullanabilecek ortamlar hep olagelmıştır. Ortamın gelişimine Câhiliye devrindeki hâkim ve hatiplere ait hikmetli sözler de etki etmiştir. (Yıldız, 2006, s. 17). Bütün dönemlerde sözlü kültürün ön planda olduğu toplumda mesellerin kullanımı için hep uygun ortam olmuştur.

Arap dilinde meseller ile ilgili çalışmalara hulefâ-yi râşidîn döneminden sonra başlanmıştır. Hamza el-Isfehânî, Arap mesellerinin Fars mesellerinin on katı olduğunu, Ebû Ubeyde'nin Ahmed b. Saîd el-Bahilî'ye on dört bin mesel rivayet ettiğini kaydetmiştir. Günümüze kadar ulaşan mesel sayısı ise altı bin civarındadır (Pullu, 2007, s. 4).

Mesel, Belâğat'ın bir bölümü olan beyan ilminin konularından biridir. Mesellerin şiirler gibi edebi yönleri de vardır. Meseller Arap edebiyatının vazgeçilmez bir parçası iken, Kur'ân-ı Kerîm'deki kullanımları ile de yeni bir form kazanmıştır. Meseller, Kur'ân-ı Kerim'in anlatılmak isteneni nasıl dile getirdiği düşünüldüğünde ilk akla gelen edebi sanatlardan biridir (Uzun, 2003, s. 162; Seyithanoğlu, 2020, s. 16).

Abulmecit Katamış'ın eserinde aktarmış olduğuna göre İbrâhîm en-Nazzâm, “*Meselde başka sözlerde olmayan dört özellik bir aradadır. Bunlar icaz-ı lafz, isabet-i mânâ, hüsn-ü teşbih ve kinayedir. İşte bunlar belâğatın son noktasıdır.*” diyerek meselin belâğatla olan bağına vurgulamıştır. Aynı şekilde İbn Miskeveyh de konuyla ilgili olarak “*Meseller duygularımızla anlayamayacağımız şeyleri anlaşılır hale getiren bir nesir türüdür. İnsanoğlu görmediği ve işitmediği şeyler hakkında bilgilenmek ister. Bu tür durumlarda onlara yakınlarından bir şeyle örnek getirmek gerekir. Meseller, mânânın aklî ve hissi olarak daha açık hale gelmesi için ihtiyaç duyulan önemli bir söz sanatı*” olduğunu vurgular (Katâmîş, 1998, s. 209). Muhammed Reşîd Rıza ise “*Bazen cümle zihne kapalı ve anlaşılmaz gelebilir ve cümleyi tamamen anlamak güçleşir. Söylenmek istenen ifadede gizli bir anlam olabilir.*” diyerek meseli bu şekildeki kapalılıkları açıklayan, şüpheleri gideren ve konuyu kavranır hâle getiren Belâğat'ın terazisi olarak nitelemiştir (Katâmîş, 1998, s. 22).

Temsiller, belâğat ilmi çerçevesinde “mesel” kavramının açıktan kullanılıp kullanılmamasına göre “temsîl-i musarrâh” ve “temsîl-i kâmine” olarak iki grupta incelenmektedir. Yine meseller ve temsiller; “teşbîh-i temsîliyye”, “teşbîhu'l-mürekkeb”, “istiâre-i temsiliyye”, “meselü'l-kıyâsî” veya “temsîl” başlıkları altında incelenmektedir (Kaya, 2016, s. 90).

Bütün tanım ve açıklamalar göstermektedir ki mesel, Arap dili ve belâğatının ayrılmaz bir parçasıdır. Meseller, sözün işlenmesi, anlamın süsü, milletlerin tercihi, her

zaman kullanılan şeylerdir. Onlar şiirden daha kalıcıdır. Hiçbir anlatım üslubu onlar kadar yaygınlaşmamış ve halk arasında kullanılıp meşhur olmamıştır (Pullu, 2007, s. 4). Kısaca meseller Arap dilini kullanan her seviyeden insanın rahatlıkla anlayabileceği anonim bir edebi tür olduğu için nesilden nesile aktarılmıştır.

4.1.4. Hikmette Mesel

Mesellerin önemli yönlerinden biri de îcâz içermesidir. Sözün vecîz olması, meselin hikmetle arasındaki ilişkisini ortaya koymaktadır. Öncelikle hikmet; “*lügat anlamıyla, yargıda bulunmak, engellemek, alıkoymak, gemlemek ve sağlam olmak*” demektir. Ayrıca hikmet; geniş boyutlu düşünce, özlü söz, işleri sağlam ve hatasız yapmak mânâlarına da gelmektedir (İsfahani, tarihsiz, s. 951; Kutluer, 1998, s. 503-51).

Hikmet ile mesel arasındaki ilişkiyi gösteren en önemli özellik hikmetin zamanla mesele dönüşmesidir. Eski Arap toplumunda kimi zaman kâhinlerin, kimi zaman hakîmlerin (hikmetli insanlar/filozoflar), yani topluma yön veren kimselerin kullandığı hikmetli, veciz sözler; toplum üzerinde derin izler bıraktığı için zamanla yaygınlaşarak mesel haline gelmiştir (Ebu Ubeyd, 1980, s. 34).

Her ne kadar mesel ile hikmet arasında bir bağ olsa da bu iki kelime arasında bazı farklar da bulunmaktadır. Mesellerde esas olan benzetmedir. Fakat hikmette benzetme aranmaz, onda asıl gaye mânâda isabettir. Meseller çoğu zaman kısa sözlerdir. Ancak hikmetler mesellere göre daha uzundur. Mesellerde asıl maksat istişhaddır, yani benzer bir durum örnek vererek konu açıklamaktır. Hikmette asıl gaye ise ikaz ve nasihattir. Hikmetli sözlerin söyleyeni bellidir. Meseller ise anonimdir (Pullu, 2007, s. 6).

4.1.5. Türkçede Mesel

Meselin karşılığı değişik dönemlerde farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Arapça'daki “mesel” Farsça'da “pend” adını alırken, Eski Türkçede “sav”, Osmanlılarda “darb-ı mesel” günümüz Türkçesinde ise “atasözü” tabiri ile karşılanmıştır (Yazır, 1979a, s. 243; Yazıcı, 2003, s. 25). Atasözü, “Atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki tecrübe ve müşahadelerine dayalı düşüncelerini öğüt ve

hüküm şeklinde nakleden anonim mahiyette kısa ve özlü sözler şeklinde tarif edilmiştir (Aksoy, 1988a, s. 37).

Meseller, Türk divan edebiyatı içinde de geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Divan şairleri meselleri, darb-ı meseller, mesnevi tarzında yazılmış küçük hikâyeler, münazara ve hevesnâme gibi formlar içinde kullanmışlardır. XX. yüzyıldan sonra derlenmeye başlanan eserlere birkaç örnek verecek olursak Edirneli Nazmi'nin "Manzûme-i Durûb-ı Emsâl"i, Şinâsi'nin "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniye" si ve Ahmet Vefik Paşa'nın "Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl"ini sıralayabiliriz (Yıldız, 2006, s. 19; Yazıcı, 2003, s. 25). Türk edebiyatının kaynaklarına göre atasözü denilen meselin aynı anlamla farklı şekillerde anlatıldığı görülür. Böylece mesellerin Türkçede önemli bir yer tuttuğunu görmek mümkündür (Aksoy, 1988a, s. 37).

Görüldüğü üzere Türkçede kullanılan atasözü tarifiyle Arapçada kullanılan mesel tarifi büyük oranda örtüşmektedir. Kavramsal açıdan bakıldığında ikisi arasında dilsel olarak farklılık olsa da anlam ve bağlam cihetinde benzerlikler olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.6. Hadislerde Mesel

Arap edebiyatında meselin "el-meselü'l-mucezu's-sâir", "el-meselü'l-kıyâsi" ve "el-meselü'l-hurâfi" şeklinde üç çeşidinden bahsedilir. Bunlardan ilki, yaygın olan vecîz mesel, ya halka ait olup nahiv kurallarına bağlı kalmadan ya da kitabî olup yüksek kültürlü şairlerin, hatiplerin söylediği vecîz sözlerdir. Mânâsı doğru kabul edilen meselin bu çeşidinde, sonradan ortaya çıkan durum öncesine benzetilir. Hz. Peygamber'e ait vecizeler bu türdendir. Hz. Peygamber'in genellikle az lafızlı, fakat çok anlam ifade eden hadisleri, halk arasında yaygın halde kullanılarak vecize haline gelmiştir. Bu vecizeler duruma göre yeri ve zamanı gelince kullanılmaya devam edilmiş, yazılma aşamasında da atasözleri ve vecize kitaplarındaki yerini almıştır. (Kazan, 2016, s. 51-58)

Arapçanın bütün inceliklerine vakıf olan Hz. Peygamber, meseli en güzel şekilde kullanmıştır. Eğitim ve öğretimde bir öğretim metodu olarak kullanılan temsil ve benzetmeyi onun sözlerinde görmekteyiz. Hz. Peygamber'in bu konudaki hadisleri "Emsâlü'l-Hadis" adlı kitaplarda toplanmıştır. Cevâmiü'l-Kelim olarak gönderildiğini

ifade eden Peygamberimiz az lafız ile çok mânâları teşbih sanatıyla ortaya koymuştur (Müslim, 1988, s. 147-148). İhsan ve ibadetlerin faziletinden, emir ve yasaklara varıncaya kadar birçok mesaj hadislerde bu metotla anlatılmıştır (Pullu, 2007, s. 21).

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in sözleri içerisinde geçen meselleri inceleyen ilme “*Emsâlü'l-Hadis*” denmektedir. Meselâ Ebu'l-Hasan el-Askerî Hz. Peygamber'den mervî olan yüz meseli “*el-Emsâl*” adı altında bir kitapta toplamıştır. Hâkim et-Tirmizî'nin “*el-Emsâl mine'l-Kitâb ve's-Sünne*” adlı eseri ile ilk hadis usulü âlimlerinden er-Râmehurmuzî'nin “*el-Emsâl*” adlı çalışması mevcut ve matbudur. Kütüb-i Sitte'den Tirmizî'nin Sünen'inde “*Kitâbu'l-emsâl*” şeklinde bir bölüm yer almaktadır (Kandemir, 2004, s. 297). Emsâlü'l-Hadîs konusunda pek çok eser telif edilmiş, yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmıştır.

Emsâlü'l-Hadis ilmine ait alanda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Alandaki kitapların en meşhuru olan el-Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* adlı eseridir. Eser, otuzuncu babında Hz. Peygamber'in elli sekiz vecizesine yer vermiştir. Ancak diğer vecizelerde yaptığı açıklamaları bu bölümde yapmamış, metinlerini vermekle yetinmiştir (Kazan, 2016, s. 51-58). Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl* adlı eserinin otuzuncu babında Hz. Peygamber'e ait olmak üzere zikrettiği vecizelerden birkaçı şöyledir:

“*المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ*”: Müslüman, diğer Müslümanların onun elinden ve dilinden emin/güven içinde olduğu kimsedir.” (Buhârî, İman, 21).

Vecize özelliği kazanan hadisi, Hz. Peygamber, “*Hangi Müslüman daha hayırlıdır?*” sorusuna cevap olarak söylemiştir. Burada, hadisin başında insanlara zarar vermenin en kolay bir aracı olan dil zikredilmiştir. Daha sonra gücü temsil eden el ile benzetme yapılmıştır. Kâmil mü'min benzetmesinde müslüman için güvenilir olma, eziyet etmeme önemli bir prensip olarak yerini almaktadır. Dolayısıyla Müslüman olarak Müslümanlara eziyet eden kimsenin, olgun, kâmil ve halis Müslüman olamayacağı ortaya çıkmaktadır.

“*كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ*”: Hepiniz, çobansınız/görüüp gözeticisiniz ve her biriniz, sorumluluğu altında olan kimselerden mesulsünüz.” (Buhârî, Cum'a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Nikâh 81, 90).

Hadiste geçen (راع) kelimesi, “çoban” anlamına olup, “görüüp gözetmeden” kinâyedir. (رعية) ise “sürü” anlamına gelmektedir. Cümlede teşbih-i belîğ de söz konusudur. Zira hem “teşbih edatı” hem de benzetme yönü olan “takip, kontrol, gözetme, koruma” hazf edilmiştir. Buna göre mânâ “*Hepiniz sorumluluğu altındakileri/görüüp gözettiklerinizi takip etme, kontrol ve korumada bir çoban gibisiniz.*” şeklinde olur. Ayrıca (راع) ve (رعية) lafızları arasında aynı kökten türedikleri için iştikâk cinası da söz konusudur (Meydani, 1955, s. 446).

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ) إِنَّمَا مَثَلِي وَمَثَلُ أُمَّتِي كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ،
Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin hâline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. Ben ise sizler ateşe girerken kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum.” (Müslim, Fedail, 17).

Hiz. Peygamber kendi durumunu, ateş yakan bir kimseye benzetmiştir. Böcek ve kelebeklerin ateşe düşme tehlikesi gibi ümmetinin de cehennem ateşine düşme tehlikesi vardır. Dolayısıyla kendi görevinin ise ümmetini tehlikeden korumaya çalışmak olduğunu bir misâl ile anlatmıştır (Köycü, 2018, s. 15-36).

4.1.7. Kur’ân’da Mesel

“Mesel” kelimesi Kur’ân’da altmış dokuz yerde geçmektedir. Bütün türevleriyle beraber yüz altmış beş civarında âyette geçmektedir (Abdülbaki, 1998, s. 659). Bazı eserlerde ise mesel konusuna bir bölüm hâlinde yer verilmiştir. Âlimlerin değerlendirmelerine bağlı olarak da ele alınan mesel sayısı farklılık arz etmektedir. İbn Kayyim el-Cevziyye elli dört olarak belirlerken, Veli Ulutürk çalışmasında kırk sekiz mesele yer vermiştir. Ahmet Münir, eserinde mesellerde yetmiş yedi sayısına ulaşmıştır (Ulutürk, tarihsiz; İbn Kayyim, 1981; Münir, 2019, s. 320).

Emsâlü’l-Kur’ân, Kur’ân üslûbunun önemli özelliklerinden birisidir. Konuyla ilgili çalışmalar erken dönemde başlamıştır. Meseller, Kur’ân’da yaklaşık yirmi sekiz sûrede geçmiştir. Genel olarak inanç, ibâdet ve ahlak olmak üzere hemen hemen altmışı aşkın konuda meseller ile anlatım yapılmıştır. Arap dilbilim çalışmalarının sistemleşmesine paralel olarak sonraki dönemlerde belâgat ilminin beyân kısmının alt başlıklarında sınıflandırılarak çeşitli açılardan işlenmiştir. Nitekim Emsâlü’l-Kur’ân,

Belâgat ilmi çerçevesinde İ'câzü'l-Kur'ân veya eğitim yöntemleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmeye başlanmıştır (Kaya, 2016, s. 86-103). Meseller, Kur'ân âyetleri, hadisler, sahabe sözleri gibi kaynağı belli olmasına karşın, bunların zamanla yaygınlık kazanıp halka mal olarak mesel olma özelliğini kazandıkları görülmektedir.

4.1.7.1. Kur'ân'da Mesel Çeşitleri

Kur'ân-ı Kerîm'deki mesellerle ilgili olarak farklı kategoriler yapılmıştır. Meseller, tefsir usulü açısından incelendiği gibi, belagatta ele alınmış, onunla ilgili tespit edilen kavramlar incelenmiştir. Meseller çeşitli özelliklerine göre tasnif edilmiştir. Kur'ân meselleri, kendine özgü edebî formu içinde hem konunun alanını hem de biçimini oluşturmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye meselleri yapıları bakımından sair, kıyasi ve hurafi olarak üçe ayırmıştır. Zerkeşî, meselleri, açık ve gizli meseller olarak iki grupta değerlendirmiştir. Suyutî, meselleri zahir ve kâmin olmak üzere ikiye ayırmıştır. Mennâ el-Kattân'ın yaptığı tasnife göre Kur'ân mesellerini; musarrâh meseller, kâmin meseller ve mürsel meseller olarak üç grupta sıralayabiliriz (İbn Kayyim, 1981, s. 20; Süyûtî, 1992a, s. 366-369; Kattân, 1995, s. 277; Şen, 2006, s. 174; İmamoğlu, 2011, s. 189; Ebu Süleyman, 2012, s. 263):

a) Kur'ân'da Açık/Zâhir Meseller

Kendisinde mesel lafzı açıkça zikredilen veya teşbihe delalet eden bir sözle ortaya konan mesellerdir. Kur'ân mesellerinin çoğu, açık mesellerdir. Bu mesellerde neyin neye benzediği açıkça zikredilmektedir. Bir fikir, bir mesele ve soyut bir mefhumu kavratmak için söylenen örnek ve benzetmelerdir (Süyûtî, 1992a, s. 366). Mesellerde kullanılan sembolik ve temsili dil sayesinde pek çok konu rahatlıkla idrak edilebilecek şekilde sunulmuştur. Örneğin münafıkların durumunun ateş yakan veya yağmura tutulan kimseye benzetilmesi (Bakara 2/17-19), malını Allah yolunda harcayanlara, bu harcamalarının çok daha fazlasının onlara ihsan edileceğinin “bire yediyüz veren buğday başağı”na benzetilerek anlatılması gibi (Bakara 2/17-19).

b) Kur'ân'da Gizli/Kâmin Meseller

Bu mesel çeşidi geçtiği lafızlarda açık bir şekilde yer almadığı için mânâsı kapalıdır. Yani benzetme lafızlarının açıkça yer almadığı ve benzetme yönü kapalı olan mesellerdir. Benzetildiği mânâyâ nakledildiği zaman bir mesel olduğu anlaşılır.

Örneğin “Kim bir kötülük yaparsa onunla cezalandırılır.” (Nisa 4/123) âyeti, “Sana, başkasına davrandığın gibi davranırlar.” meselinin anlamını taşımaktadır. “Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar, günahkâr nankör nesillerden başkasını da yetiştirmezler.” (Nuh 71/27) âyeti ise “Yılandan ancak yılan doğar.” meselinin mânâsını içermektedir (Bulut, 1991, s. 41-45). İslam âlimlerinin bu tür âyetlere *el-emsalü'l-kâmine* demeleri, onlara mahsus bir adlandırmadır, yoksa bu konuda bir nas mevcut değildir (Yılmaz, 1996, s. 240). Remizli ve imâlî olan bu mesel çeşidini ancak zihnî melekeleri güçlü ve ilmî dirayete sahip olanlar anlayabilir (Efe, 2012, s. 200).

c) Mürsel Meseller

Teşbih lafzı açıkça belirtilmeden söylenmiş cümleler ile mesel konumunda söylenmiş olan âyetlerdir. Bunlar, gayet veciz, şümullü mânâlara sahip, halk tarafından kolayca söylenebilen hem düşündüren hem de öğüt veren âyetlerdir. (Süyûtî, 1992a, s. 365). Süyûtî, ikiye ayırdığı mesellere Cafer b. Şemsi'l-Hilafe “Kitabu'l-Adab” adlı eserinde bir bapta topladığı Kur’ân’da darb-ı mesel durumunda olan kelimeleri ilave etmiştir. Eserde, *bedi* ilminin bir nevi olan mesellere; irsalü'l-mesel adı verilmektedir. Bu konuda Süyûtî’nin tesbit ettiklerinden bazı örnekler şunlardır:

“Hoşlanmadığınız bir şeyi sizin için daha hayırlı olduğu halde sevmemeniz mümkündür.” (Bakara 2/216)

“İyi niyet sahiplerini kınamak yoktur.” (Tevbe 9/91)

“De ki: Herkes kendi mizacına göre davranır.” (İsrâ 17/84)

“İsteyen de âciz, istenen de!” (Hac 22/73)

“Kullarımdan hakkıyla şükredenler çok azdır.” (Sebe’ 34/13)

“Hâlbuki kötü tuzak, kuranların başına geçer.” (Fâtır 35/43)

“Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor.” (Yâsîn 36/78)

“De ki Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” (Zümer 39/9)

“Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarır ise işte kurtuluşa erecekler onlardır.” (Haşr 59/9)

“Her nefis, yaptıklarına karşılık tutulan bir rehindir.” (Müddesir 74/38)

Yukarıda verilen âyetler dışında, Kur'ân-ı Kerim'deki bazı âyetlerde Arapların daha önceden bildikleri bazı mesellere de işaret edilmektedir. (Süyûtî, 1992a, s. 369; Bulut, 1991, s. 46).

4.1.8. Meselin Gaye ve Faydası

Kur'ân'da geçen mesellerdeki asıl amaç, düşündürmeyi sağlamak ve ibret almaktır. Meselle anlatımdan amaç, mânâyı açmak ve kelamdaki kapalılığı gidermektir. Meselle akıl, anlatılmak istenen mânâya yaklaşır, soyut mânâlar somut hâle gelir. Mesellerin kelimeleri az, mânâları çoktur. Meseller, konuşanın söylemesi kolay olduğu için sözlerin kıymetlisidir. Kısa olmasına rağmen uzun cümlelerin yapmadığı tesiri yapar. Bu nedenle bütün ilahi kitaplarda mesellere sıkça yer verilmiştir (Süyûtî, 1992a, s. 365). Meseller, hayatı somut bir şekilde anlamamıza yardımcı olmaktadır. Muhatap, meseli duyduğunda mânâyı anlamakla beraber durumu gözüyle görmüş gibi olur. Ayrıca meseller ilgili oldukları konuların kolayca öğretilmesi amacıyla başvurulan bir anlatma ve öğretme yöntemidir (Özcan, 1995, s. 111). Bir anlamda meseller birey ve toplum hafızasında yer alan soyut bilgileri somut bir şekilde tabloştıran görsel ve işitsel bir araçtır.

Mesellerde gaye, gizli olanı açığa çıkarmak, görülmeyeni gözler önüne sermektir. Kur'ân'da verilen meseller, övmeyi, yermeyi, bir işin önemini veya kötü olmasını, bir şeyin gerçekleşmesini veya boşa çıkarılmasını ifade etmektedir (Ebu Süleyman, 2012, s. 257-268). Meseller, karşılaşılan hangi durum ise o durumun açık fotoğrafını gözler önüne sermektedir.

Klasik kaynaklarda Emsâlü'l-Kur'ân'ın amaçları ve faydalarıyla ilgili olarak üzerinde durulan temel hususlar arasında, öğüt, teşvik, ikaz, ibret, takrir, zihinlere yakınlaştırmak, somut benzetme, kapalı olan mânâyı açığa çıkarmak, bilinmeyeni somut şeyler aracılığıyla açıklamak gibi amaçlar sıralanmaktadır. Meselin temel ana esprisi talimdir. Mânâların keşfi ve soyut olanın anlaşılabilmesi temsil yoluyla elde edilebilir (Batar, 2013, s. 333). Görüldüğü üzere meseller, her düzeydeki insanın Kur'ân'ın mesajlarını doğru kavrayabilmesini sağlayan, soyut anlamları somutlaştıran faydalar içermektedir.

4.2. Kur'ân'da Yer Alan Meseller ve Sosyo-Kültürel Değerlendirme

Soyut olanı somut hale getiren, akılla duygular arasındaki bağlantıyı kuvvetlendiren meseller, birçok konuyu, durumu ve olayı daha kavranır hâle getirmektedir. Kullanılan örnekler, yaygın ve halka mal olmuş ifadelerdir. Bu noktada kullanılan örnekler toplumun yapısını ve ilmî seviyesini yansıttığı gibi aynı zamanda Kur'ân'ın indiği dönemdeki Arap toplumunun sosyal yapısıyla alakalı da bir bilgi vermektedir (Kaya, 2016, s. 90; Gökgöz, 2018, s. 130). Kur'ân'da kullanılan mesellerin toplumla alakasını incelemek Kur'ân âyetlerini anlamaya fayda sağlayacaktır. Kur'ân'da geçen mesellerin vahye ilk muhatap toplumun değerleriyle ne kadar ilişkili olduğunu belirlemek hidayet rehberi Kur'ân'ı anlamaya yardımcı olacaktır.

Aşağıda gelecek olan meseller dokuz alt başlık kapsamında ele alınmıştır. Ele alınan mesellerin sayısı elli dokuza ulaşmıştır. Mesellerin ele alındığı bölüm başlıkları, geçen benzetme unsurlarına göre şekillenmiştir. Keza başlıkların sıralanışı konuların insanın kendisiyle bağlantısı yönüyle sıralanmıştır. Öncelikle ilim, insanın hayatında önemli bir unsur olduğu için ilim ile ilgili meseller ilk alt başlık olmuştur. Daha sonraki altbaşlıklar; insanın mahiyeti, bazı şahıslar, yaşam şartları, toplumsal yapı, yeryüzü şekilleri, tabiat olayları, hayvanlar âlemi ve bitkiler âlemi ile ilgili meseller olarak ele alınmıştır. Belirlenen her alt başlık içerisine “*Değerlendirme*” alt başlığı konulmuştur. Burada mesellerin Arap toplumuyla bağlantısı değerlendirilmiştir.

4.2.1. İlim ile İlgili Mesel

Kur'ân'da geçen mesellerde ortaya çıkan benzetme unsurlarından birisinin ilimle ilgili olduğu görülmektedir. İlimle ilgili meseli incelemeye aşağıda yer verilecektir.

4.2.1.1. Secde İzi (ilmu'l-Kıyafe)

Fetih sûresinin 48/29. âyetinde şöyle buyrulmaktadır: *Muhammed (s.a.s.) Allah'ın Resulüdür. Onun beraberindeki mü'minler de inkârcılara karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. Sen onları rükû ederken, secde ederken, Allah'tan lütuf*

ve hoşnutluğunu ararken görürsün. Onların alâmeti, yüzlerindeki secde izidir. Bunlar, Tevrat'taki sıfatlarıdır...”

Âyette, Hz. Peygamber ve arkadaşlarının ahlakı açık bir şekilde tasvir edilmiş, İslam ümmetinin doğuşunda ve kuvvetlenmesinde sergiledikleri davranışlardan bahsedilmiştir (İbn Kesir, 1999a, s. 360; Kutup, 2003a, s. 3322). Böylesi davranışlarda bulunma sahabenin özelliği olduğu gibi müslümanların da özelliği olmuştur. Kıyamete kadar dünya üzerinde yaşayan bütün mü'minlerin de bu sıfatlara sahip olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مَعَهُ وَالَّذِينَ: Onunla beraber olan kimseler” demektir. Burada Hz. Peygamber'le birlikte olanlar sahabe ya da bütün mü'minlerdir (Taberi, 2001a, s. 328; Kurtubi, 2006a, s. 341). Hz. Peygamber'le beraber olan sahabenin din düşmanlarına karşı tutumu ise “أَشِدَّاءُ: şiddetli, sert ve katı” şeklinde tasvir edilmiştir (İbn Âşûr, 1984a, s. 204). Onlar; babaları, kardeşleri, dostları ve yakınları bile olsa kâfirlere karşı serttirler (Kutup, 2003a, s. 3322). İnkâr edenlere karşı Hz. Peygamber'in ashabının sertliği imanlarının sağlamlığı sebebiyledir. Onlar kâfirlerin istedikleri gibi yönlendirebilecek zayıf karakterli şahsiyetler değildirler (Mevdudi, 2005a, s. 427-428). Sahabîler, sağlam bir iradeye sahip kişilerdir. Onlar sağlam itikat ile Allah'ın dinine gönül vermiş kimselerdir. Kolay bir şekilde dinden yüz çevirecek kadar zayıf iradeli insanlar değildirler. Onlar; kâfirlerin kullanacakları, yönlendirecekleri, saptıracakları, düşünce veya imani niteliklerini değiştirecekleri kimselerden değildirler.

İnkâr edenler karşısındaki tutumları sert olan sahabîler, birbirlerine karşı da çok merhametlidirler. “رُحَمَاءُ” “rahim” kelimesinin çoğuludur. Rahim lafzı; şefkat, merhamet ve incelikli olma mânâlarını taşımaktadır (Zemahşeri, 1998a, s. 550). Onların birbirlerine karşı merhametli olmaları, aralarında karşılıklı sevgi, dostluk ve kaynaşma meydana getirmiştir (Mevdudi, 2005a, s. 427-428). Sahabîlerin dostluklarını sağlamlaştıran en önemli özellikleri birbirlerine karşı merhametli olmalarıdır. Yani sahabeden her biri başkasını kendine tercih edecek kadar üstün özelliklere sahip örnek insanlardır.

Mü'minlerin bir diğer özelliği ise “سِيمَاهُمْ” “Onların alâmetleri” yüzlerinden bellidir. Sima, Türkçeye de geçmiş, lügatte “alâmet, yüz özelliği, fizyonomi” anlamındadır. Burada simanın üç anlamı ortaya çıkmaktadır. Birincisi, maddi izdir. İkincisi, manevî izdir.

Üçüncüsü ise kıyamet günü, secde yapanları tanıtan bir alamettir. Yorumların her birisi birbirini tamamlamaktadır. Sahabîler gibi çok namaz kılan kişilerde bu işaretlerin hepsinin oluşması mümkündür (DİB., 2012b, s. 82-83). Bazı âlimler bu alâmeti, mü'minlerin dünyada sahip oldukları bir özellik olarak anladıkları gibi bazıları da alâmeti onların âhirette yüzlerinin parlayacağı bir durum olarak anlamışlardır (Baltacı, 2016, s. 384). Böylece hem dünyada hem de âhirette mü'minleri diğer insanlardan ayırıcı alâmetleri yüzlerindeki izler olmuştur.

Maddi görünüm kadar manevi görünüm de önem kazanmaktadır. Manevi görünümün göstergesi Allah'a itaat etme sonucu insanda doğal olarak meydana gelen ruh yüceliği, ahlak güzelliği gibi insan çehresinde kendisini gösteren özelliklerdir. İnsanlar, sahabeyi yüzündeki takva nurundan dolayı salih kimseler olarak kabul etmişlerdir. İşte bunlar sahabenin Tevrat'ta bulunan tanıtıcı özelliğidir. Tevrat'ta onlardan övgüyle söz edilmektedir. Bu ifadeler Tevrat'ta geçen ifadelere de denk düşmektedir. Burada Hz. Peygamber'in geleceği anlatılarak, sahabîleri hakkında "mübarek insanlar" ifâdesi kullanılmaktadır. Ayrıca Tevrat'ta Hz. Peygamber'in özelliklerini açıklayan ifâdeler de bulunmaktadır. Ancak bugünkü tahrif edilmiş Tevrat'ta bu özellikleri açık bir şekilde doğrudan görmek mümkün değildir (Tesniye, 33/1-3; Mevdudi, 2005a, s. 427-428; Aygün, 2008, s. 224).

4.2.1.2. Değerlendirme

Mesellerin vahye ilk muhatap kitleyle bağlantısını gösteren unsurlardan birisi secde izidir. Müfessirler, mü'minlerin secde etmelerinden dolayı yüzlerinde oluşan secde izinin ne olduğu hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir görüşe göre, mü'minlerin yüzlerinde görülen "secde izinden" maksat, namaz kılanların yüzlerinde görülen yorgunluk vb. alâmetlerdir. Diğer bir görüşe göre alında oluşan iz ve nasırdır. Said b. Cübeyr ve İkrime'nin görüşüne göre ise secde edenlerin yüzlerinde görülen izden maksat, yerden insanların yüzlerine yapışan toprak vb. şeylerdir. Ayrıca dünyada mü'minleri tanıtan iz, mü'minlerin yüzlerinde her zaman mevcut olup Allah'a olan teslimiyetin izleri olarak ifade edilmiştir (Taberi, 2001a, s. 323). Kanaatimizce yüzde oluşan alâmet, mü'minler secdeye devam ettikçe bir ize dönüşebilmektedir. Böylece ibadet olarak görevini yerine getiren mü'minlerin maddi şekil olarak da diğer insanlardan ayırıcı bir görünüşü ortaya çıkmaktadır.

Yine “*Secde izi*” ifadesi “*secde*” ve “*başı yere koymak*” mânâsında kullanılmıştır. Başı yere koyunca alında bir iz oluşmaktadır. Oluşan izden kişinin nasıl biri olduğunu bilmek yani haleti ruhiyesi hakkında çıkarımda bulunmak mümkündür. Bu iz, Araplar arasında yaygın olan “*iz arama ve izinden sahibini tanıma*” ilmi ile bağlantı kurulabilecek önemli bir yaşantı ürünüdür. Bu ilme “*İlm-i kıyafe*” denmektedir. Halk arasında ise kıyafet “el falı ve yüz falı” mânâlarını kazanmıştır. Câhiliye döneminde o kadar ileri gidilmiştir ki bir insanın gittiği yolda, onun arkasından izi sürülerek kişinin genç, yaşlı, erkek, kadın ve hâmile olduğunu tespit edecek seviyeye ulaşmışlardır. İlm-in iz sürücülüğü kısmına kıyafetü’l-eser, soy tespitiyle ilgili türüne kıyafetü’l-beşer adı verilmiştir (Mengi, 2005, s. 513; Apak, 2017, s. 232). Böylece bu ilim İslamiyet öncesi Arapların yaşam şartları içerisinde gelişen durumlara bağlı olarak ortaya çıkmış ve değişik şekillerde hayatlarına yansımıştır.

Kıyafetü’l-beşer ilminin, Araplarda yaygın olan işkâl nikâhının bir sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu nikâh, bir kadının aynı anda birden çok erkekle birlikteliğinden doğan çocuğu olunca; çocuğun babasının tespitinden sonra yapılırdı. Nikâh esnasında çocuğun babasının tespitinde anlaşmazlık yaşandığı takdirde kâif çağrılırdı. Kâif; çocuğun azalarını, fiziksel özelliklerini ve yüz hatlarını karşılaştırarak babasının kim olduğunu tespit ederdi (Apak, 2017, s. 232). Ayrıca bir insanın dış görünüşünden, renginden, söz ve hareketlerinden onun nasıl bir karaktere sahip olduğunu, iyi veya kötü bir kişi olduğunu sezme ilmine ilmu’l-feraset denilmiştir. İlm’l-feraset, Araplar arasında yaygındı (Apak, 2017, s. 232). Bütün bu açıklamalar gösteriyor ki Arap toplumunda yaygınlaşan ve bir müddet sonra ilmi hüviyet kazanan “*insanları yüzden tanıma ilmi*” zamanla gelişmiş ve toplumun yaşamının bir parçası olmuştur.

Bunların yanı sıra Câhiliye Araplarının ibadetlerinde secde izi ile ilgili ifadeler rastlanabilmektedir. Bunu “*salat*” kelimesinde görmek mümkündür. Araplarda “*صَلَاة: ibadet, tapınma, bağışlanma, yanma, ateşle yakmak*” gibi farklı anlamlarda kullanılırken İslamla birlikte rükû, secde ve belirli hareketler ile sabit kurallara sahip olan bir farizaya dönüşmüştür. Kur’ân’da ise müşrikler için kullanılan salât kavramı “*مُكَاةٌ وَتَصْدِيَةٌ: ıslık çalmak ve el çırpmak*” olarak nitelendirilmektedir. “*Beytullah’ın yanında onların salâtı ıslık çalmak ve el çırpmaktan ibarettir. Madem*

öyle, küfrünüze karşılık azabı tadın!” (Enfâl 8/35) âyetinde geçen salât kavramının, namazdan farklı tapınma şekli olarak anlaşılmıştır. Çünkü müşrikler, ıslık çalarak, el çırparak Kâbe’yi çıplak tavaf ederlerdi. Aynı zamanda yanaklarını da toprağa koyarak namaz kılar gibi yaparlardı (Dalay, 2020, s. 518). Mü’minlerin alâmeti olarak zikredilen secde iziyle müşrik arapların yanaklarını toprağa koyup ibadet yapmaları sonucu oluşan izin durumu birbirine benzemektedir. Ancak ikisi arasında anlam yönünden bağlantı olsa da bağlam yönünden farklılık söz konudur. Çünkü birinde ezeli ve ebedi olana, diğesinde cismani olana yönelik söz konusudur.

Yukarıdaki veriler çerçevesinde, meselde kullanılan secde izi ifâdesinin, Câhiliye döneminin yapısıyla ilişkisi olduğunu görmek mümkündür. Sonuç itibarıyla Araplar arasında insanları yüzünden tanıma kabiliyeti gelişmiş ve yerleşmişti. Bu yetenek, pratik hayatın ve yaşantının yansıması olarak bir ilim dalına dönüşmüştür. İnsanları yüzünden tanıma ilminde bu kadar ileri seviyede bulunan bir topluluğa, yaşantıya dönüşmüş bir durumla somuttan soyuta doğru bir mesel getirilmiştir.

Mesellerin Arapların yaşamıyla ilişkisi kurulabildiği gibi günümüz hayat şartlarıyla ilişkisi de söz konusu olabilir. Yani mezkûr âyette geçen secde izi ile alakalı yüz tanıma ilmine benzer daha başka ilim dalları ile bugünün kültürü arasında bir ilişki kurulabilir. Esas itibarıyla kıyafet ilmi bugün yüz tanıma, kişilik ve karakter analizi, hatta yalan söylenildiğini tespit etmeye yönelik testler gibi alanlarda bilim ve teknolojinin sunduğu teknik ve araçlarla hayatımızı sarmıştır. Bu nedenle yüzyıllarca birçok medeniyette bir ilim dalı olarak değer görmüş kıyafet yahut firâset ilmi; modern çağın insanına da şüphesiz ki lazımdır. Zira yaşamın hızlı aktığı ve ulaşılabilecek hedeflerin hiç bitmediği günümüzde, insanlara çevrelerini tanımalarında, bahsi geçen ilmin bir kolaylık sağlama niteliğini haiz olduğu anlaşılmaktadır.

4.2.2. Şahıslar ile İlgili Meseller

Kur’ân’da verilen mesellerden bazılarının şahıslarla ilgili olduğu görülmektedir. Aşağıda söz konusu meseller ele alınacaktır.

4.2.2.1. Hz. Âdem'e Benzerlik

Doğrusu Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in hâli gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona 'ol' dedi. O da oluverdi." (Âl-i İmrân 3/59).

Varlığı anlamlandırma çabası insanlık tarihi boyunca hep olagelmıştır. Bu çerçevede ilk insanın nasıl yaratıldığı cevabı en çok aranan soru olmuştur. İnsanoğlu bu sorunun cevabını mitolojik, dinî ve felsefî olarak bulmaya çalışırken kutsal kitaplarda sorunun cevabı verilmiştir (Bilge, 2013. S. 129). Hristiyanlığın inanç esaslarını etkileyen meseleye Kur'an'da bir benzetme ile dikkat çekilmiştir.

Âyetteki bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “*كَمَثَلِ: örneği gibi*” demektir. “*كَمَثَلِ آدَمَ: Hz. Âdem'in yaratılış durumu gibi*” demektir. Âyette geçen “*إِنَّ مَثَلًا*” ifadesi, “*عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ*” ifadesi, “*Muhakkak İsa'nın misali*” yani şaşırtıcı durumu, “Allah katında Âdem'in durumu gibidir” mânâsındadır. (Cezâiri, 1990a, s. 325).

Yukarıdaki âyetin nüzûl sebebi olarak şu olay nakledilmektedir. Necrân'dan gelen bir rahip, Hz. Peygamber'in huzurunda İslam'a girmesi söylenildiğinde, “*Biz sizden önce İslam'a girdik*” dedi. Hz. Peygamber ise rahibin söylediklerinin doğru olmadığını ifâde etti. Rahip Hz. İsa'nın babasını sordu. Soru karşısında Hz. Peygamber susunca bir müddet sonra konu hakkında âyet indi (Süyûtî, 2003a, s. 602).

Meselde, Hristiyanların iddiaları çürütülerek insanlığın babasının yaratılışının Hz. İsa'nın durumundan daha şaşırtıcı olduğu anlatılmaktadır (Zühaylî, 2009a, s. 268). Kâinattaki hayret verici durumlar aslında yaratıcının varlığının delilleridir. Hz. Âdem, Hz. Havvâ ve Hz. İsa'nın yaratılması durumu hepsi aynı hayret verici olaylardır. Çünkü hepsi de babasız yaratılmışlardır (Zühaylî, 2009a, s. 268-269). O hâlde âyette altı çizilen nokta, Hz. Âdem'in topraktan yani biyolojik bir babaya muhtaç olmaksızın yaratıldığı gibi Hz. İsa'nın da babasız yaratılmış olduğudur. Onun sadece bir anne tarafından doğurulmuş olması neticeyi değiştirmemektedir (Gördük, 2019, s. 33). İster babasız yaratılma olsun ister anne ve babasız yaratılış olsun, her iki durumda da mahlûk olmanın ötesine geçilemez. Böylece bir meselle bir insanın ilahlaştırılma iddiası burada somut bir şekilde çürütülmüş olmaktadır.

4.2.2.2. İki Cehennemlik, İki Cennetlik

“Allah, kâfirlere Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında idiler. Derken onlara hainlik ettiler. Kocaları, Allah’ın azabından hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara ‘Haydi, girenlerle birlikte siz de ateşe girin!’ denildi. Allah, mü’minlere de Firavun’un hanımını örnek gösterdi. O, ‘Rabbim! Bana katında, benim için cennette bir ev yap; beni Firavun’dan ve onun kötülüğünden kurtar ve beni şu zalim toplumdaki kurtar!’ demişti. İffetini korumuş olan, İmran kızı Meryem de bir misaldir. Artık ona ruhumuzdan (Cebrâil vasıtasıyla) üfledik. O, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. O, itaat edenlerdendi.” (Tahrim 66/10-12).

Meselin ilk kısmında cehennemliklerin hangi özellikte olacağı, hesap gününde hiç kimsenin bir diğerine faydası olamayacağı anlatılmaktadır. Nitekim meselde geçen iki peygamber hanımı, eşleri peygamber oldukları hâlde Allah’ın azabından kendilerini kurtaramamıştır. Meselin sonraki bölümünde örnek verilen kişi, olarak Firavun’un hanımı Hz. Âsiye gelmektedir. O imanlı bir hanım idi. Son olarak örnek verilen dördüncü kişi ise namuslu bir kadın olan Hz. Meryem’dir. Meselde, öncelikle peygamber eşi oldukları hâlde inançlarına ihanet eden, âhiret mutluluğunu yitiren iki kadın örnek verilmiştir. Böylece Hz. Peygamber’in eşlerine, bütün mü’minlere, kıyamet günü herkesin kendi amellerine göre mükâfatını alacağı mesajı verilmiştir (DİB., 2012b, s. 412-413).

Sonuç itibarıyla diyebiliriz ki inanan kimselerin yakını olmak ihanet içinde olan kişilere, âhirette hiçbir fayda sağlamayacaktır. Fakat inancından bir şey kaybetmeyen kişiler ise münkir ailede olsa da âhirette kazançlı çıkacaktır. Dolayısıyla herkes âhirette iman ve ameline göre karşılık görecektir.

4.2.2.3. Cehennemin Bekçileri

“Üzerinde on dokuz (Cehennem bekçisi) vardır. Biz, cehennemin görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkâr edenler için bir imtihan vesilesi yaptık. Böylelikle kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü’minler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, ‘Bu misalle Allah, ne anlatmak istedi’

desinler. İşte böyle. Allah, dilediğini böyle saptırır, dilediğine de hidayet verir. Rabbinin ordularını da ancak kendisi bilir. Bu, (Sakar ve onun sıfatları) insanlar için ancak bir ikazdır.” (Müddesir 74/30-31).

Meselde bakışları dünyadan âhiret hayatına çevirecek bir tasvir gösterilmiştir. Tasvir, mü'minlerin imanlarının artmasına, müşriklerin ise alay etmelerine sebep olmuştur. Bu durum müşriklerin âhiret hayatına inanmazken cehennem hayatına ait durumları tartışmaları sebebiyledir.

Meselin iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “جُنُود رَبِّكَ: Rabbinin orduları, Allah'a teslim olan görünür ve görünmez varlıklar” anlamına gelmektedir. “أَصْحَاب النَّار: cehennem topluluğu” mânâsındadır. Cehennem görevlilerinin adedi hususunda Hz. Peygamber'le dalga geçenlere cevap verilmiştir. Böylece meleklerin sayılarını Allah'ın dışında hiç kimsenin bilemeyeceği vurgulanmıştır (DİB., 2012b, s. 421-422).

Meselin anlaşılmasını sağlayan bazı kelimelerin anlamını verdiğimiz âyet, Ebu Cehil'in, “Hz. Peygamber'in on dokuzdan başka askeri yok mu?” diye söylenmesi üzerine inmiştir. Meleklerin sayısının on dokuz olarak verilmesi bir anlamda Yahudi ve Hristiyanların peygamberliğin hak olduğunu kesinlikle bilip inanmaları içindir (Zühaylî, 2009b, s. 255). Ayrıca gayb âlemine ait bir durum olan meleklerin on dokuz sayısı, kâfirlerin imtihan edilme sebebidir (Zemahşeri, 1998c, s. 259).

Netice itibarıyla, cehennem bekçileri sayısı bir imtihan olmuştur. Çünkü kâfirlerin, geçici dünya kriterleriyle âhireti değerlendirmelerde bulunmaları onların düştükleri sapıklığa işarettir. Onların hepsi toplansalar hiçbir meleğe bir şey yapamayacakları ortadadır. Mesel, mü'minlerin imanının kuvvetlenmesine, kâfirlerin de şaşkınlığa düşmesine somut bir örnek olmuştur.

4.2.2.4. Değerlendirme

Mesellerin vahye ilk muhatap kitleyle ilişkisini gösteren unsurlar arasında şahıslarla ilgili benzetmeler gelmektedir. Hz. İsmâ'nın durumunun Hz. Âdem'in durumuna benzetilmesi bu unsurlardan birisidir (Âl-i İmran 3/59). Tarihi kaynaklarda Hz. İsmâ'nın yaşadığı sabittir. Hz. Meryem'in onun annesi olduğu kesin bir husustur. Hz. İsmâ'nın annesinin olması Hz. İsmâ'nın ilah olamayacağını göstermektedir. Babasız

olduğu için de bir ilaha benzetmeye çalışmak çelişkili olmaktadır. Meselde, Câhiliye döneminde Arap toplumuyla ilişkileri olan Hristiyanların ve Yahudilerin Hz. İsa durumuyla ilgili tutumları çürütülmektedir. Çünkü Tevrat'a göre Hz. Âdem ebeveynsiz bir peygamberdir. Babasız olma açısından Hz. İsa'da Hz. Âdem gibidir (Cezâiri, 1990a, s. 428). Hz. İsa'nın babasız yaratılması Hristiyanlığın dini esaslarını da etkilemiştir (Yazır, 1979c, s. 1121-1128). Hristiyanlar, özellikle Hz. İsa ve annesi Hz. Meryem'le ilgili mesellerde aşırıya gitmelerinden dolayı Kur'ân-ı Kerim'de eleştirilmiştir (Sönmez, 2012, s. 275). Böylece Hz. İsa'nın durumu toplum nezdinde birçok insanı ilgilendiren bir olay olmuştur.

Her ne kadar Yüce Allah için hiçbir hususta hiçbir şey zor değilse de beşerî nazarla düşünüldüğü zaman Hz. Âdem'in hem anasız hem de babasız olarak yaratılması, Hz. İsa'nın sadece babasız olarak yaratılmasına oranla çok daha zor görünmektedir. Ayrıca onun, ilk insan olması sebebiyle hayat şartları açısından Hz. İsa'ya oranla çok daha güç koşullarla karşılaştığı söylenebilir (Erdem, 1989, s. 470). Bu hâliyle Hz. Âdem, aileden ve evlattan münezzeh olan bir yaratıcının oğlu olarak kabul edilmediğine göre, Hz. İsa'nın da O'nun oğlu olarak kabul edilmesi hiç mümkün değildir.

Benzetmeye konu olan babasız ve annesiz dünyaya gelen Hz. Âdem ilah olmuyor ise Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesi onun ilah olmasını gerektirmemektedir. Ayrıca Hz. İsa'nın kim olduğu bilgisi toplum içinde yaygın olan bir bilgidir. Hz. İsa'nın babasız yaratılması Arabistan yarımadasında Hristiyanlar ve Yahudiler başta olmak üzere herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Hz. İsa'nın ilah olması ile ilgili yanlış bilginin düzeltilmeye ihtiyacı vardı. Toplum içinde yanlış bilinen bir durum yine toplumun bildiği doğru bilgiyle düzeltilmektedir. O da Hz. İsa'nın vaziyetinden daha fazla gerçekliğe sahip toplumda bilinen Hz. Âdem'in durumudur. Bu anlamda toplumda yerleşen Hz. İsa hakkındaki bilgi Hz. Âdem'in doğru olarak bilinen durumuyla delillendirilmektedir. Böylece meselde kullanılan unsurun o dönemin insanları tarafından bilinen gerçeklerle bir bağ olduğunu göstermektedir.

Şahıslarla ilgili mesellerde (Tahrim 66/10-12) iki cehennemlikle iki cennetlik olarak zikredilenlerin, Hz. Nuh'un karısı ile Hz. Lut'un karısı Hz. Âsiye ve Hz. Meryem, kadınlar olması dikkat çekicidir. Bilindiği üzere İslamiyet öncesi Câhiliye

toplumu içerisinde bazılarının kadına bakışı olumluyken bazılarının ise olumsuzdu. (Yıldırım, 2019, s. 149). Câhiliye anlayışında kadın kavramı muğlak bir anlam ifade ediyordu. Yani, kadının kimliği tanınmıyordu. Kadına, hüküm vermede ve akıl konusunda erkekten aşağı bir konum biçilirdi. Câhiliye dönemi insanının görüşüne göre herhangi bir konuda kadınların görüşüne başvurmak ahmaklık sayılırdı. Arapçada “*re’yü’n nisa*” ifadesi, görüşte bir düşüklük olduğu zaman kullanılırdı. Bu sebeple Câhiliye Arap toplumunda kadının değersizliğini anlatan, “*kadınlarla istişare ediniz, fakat onlara muhalefet ediniz “işini, kadınların görüşüne dayandıran kimse zelil olmuştur”*” sözleri bir darb-ı mesel hâline gelmiştir (Altıntaş, 2001, s. 65).

Âyette toplumun kadına bakış açısını değiştirecek bir örnek verilmiştir. Meselde örnek verilen kadının biri evlenmiş, diğeri evlenmemiş olandan seçilmiştir. Bu yönüyle kadının kul olarak, insan olarak erkekten farklı görülmemesi gerektiği anlatılmıştır. Bir başka anlatımla burada, kadının kendi ayakları üzerinde durabilecek kişi olarak görülmesi, kurtuluşa ermesi veya zarara uğraması daima eşiyile bağlantılı düşünülmemesi gerektiğine bir işaret bulunmaktadır (DİB., 2012b, s. 413). Aklında kadına karşı önyargı bulunan bir topluma somut bir örnek verilmiştir. Verilen örnekle toplum içerisinde yanlış olarak telakki edilen kadına bakış açısı somut bir şekilde düzeltilmektedir.

Mesellerin Câhiliye dönemindeki kitlenin yaşamıyla bağımlı gösteren diğeri bir unsur melek ve cehennem bilgisidir. Melek ve cehennem ile ilgili toplum hafızasında bulunan yanlış bilgiler Müddesir sûresi 31. âyette düzeltilmek üzere mesele örnek olmuştur. Arap toplumunun zihninde yüzyıllar boyunca yerleşen yanlış bir algı düzeltilmeye muhtaç idi. Câhiliye insanı, meleklerin, Allah’ın iyi mahlûkları olduğunu ve iyiliklerinin umulduğunu; İblis ve zürriyetinin de kötü ve isyankâr olduğunu biliyordu (Aykaç, 2020, s. 43). Arap toplumunun hafızasında, onların yüce mertebede olduklarıyla ilgili kuvvetli bir resim bulunmaktaydı. Ancak, her ne kadar meleklerden şefaath bekleseler de melekler Allah’a boyun eğen kullar olmaktan öteye geçemezlerdi. Onların zihinlerinde “*melekler Allah’ın kızları*” düşüncesi büyük bir yer kaplamıştır. Arapların meleklerle yakıştırdıkları ilahî niteliklerin reddedilişi onları daha da etkilemiş olmaktadır (Aykaç, 2020, s. 42; Tur 52/39, Nahl 16/57, Zuhuruf 43/19). Ayrıca Araplar melekleri Allah’ın kızları gibi görünce onlara dişilik atfetmiş oluyorlardı. Hz. Peygamber’in mesajına inananların yanında karşı gelenlerin melek

telakkisi bulunması, Câhiliye kültüründe bir gaybî varlık düşüncesi olduğunu göstermektedir (Demircan, 2020, s. 88). Meleklerle ilgili Arapların hayatında yer alan bozuk düşünce meselde somut olarak gösterilmiştir. Meselde imtihan edilmek üzere meleklerin sayısı on dokuz olarak verilmişti. Burada âhiret hayatının anılmasına sebep olan cehennem bekçilerinin sayısının ifade edilmesi Arapların hayatında yer etmiş âhiret anlayışındaki bozuk bakışın düzeltilmesine somut bir delildir. Aynı zamanda meselde kullanılan unsurlar Câhiliye dönemi insanının yaşam koşullarıyla ilişkisini göstermiştir.

4.2.3. İnsanın Mahiyeti ile İlgili Meseller

Kur'an'da yer verilen mesellerin bazıları doğrudan insanın mahiyeti ile ilgilidir. Bunlar aşağıda incelenmeye çalışılacaktır.

4.2.3.1. Kör ve Duymayan Kimselere Mukabil Gören ve İşiten Kimseler

“Bu iki topluluğun örneği, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Hiç bunlar meselce eşit olurlar mı? Hiç düşünüp öğüt almaz mısınız?” (Hûd 11/24).

Gerçekleri görme ve işitmede olduğu gibi anlama ve onlardan faydalanma hususunda iki zümre birbirine eşit değildir. Bu iki zümre gerek Kur'an'dan gerekse evrendeki delillerden ders alma ve doğru yolu bulma hususunda da denk olamazlar. Kör görenin seviyesine ulaşamadığı gibi sağır da işitenin seviyesine varamaz. Meselde, birbirine denk olmayan mü'min ile kâfirin durumu tasvir edilmektedir.

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *كَالْأَعْمَى وَالْأَصْمَى: Kör ve sağır*” anlamına gelmektedir. Kâfirin hâli, kör ve sağır olan kimsenin durumuna benzemektedir (Zühaylî, 2009c, s. 354). *الْفَرِيقَيْنِ: İki grup, iki zümre, demektir. mü'minler ve kâfirlerdir.*” Kâfirler, göremeyen ve işitemeyen kimseler gibidirler. Mü'minler ise gören, işiten kimseler gibidirler. *أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ: Artık düşünmez misiniz, bu misalleri görüp düşünmek suretiyle ibret almayacak mısınız?”* mânâsına gelmektedir (Arslan, 1984a, s. 590).

Bazı kelimelerin anlamını verdiğimiz meselde kâfir kör ve sağıra benzetilmiştir. Mü'min ise gören ve işiten gibidir. Artık bunlar birbirine benzeyiş

itibarıyla eşit olamazlar (Bilmen, 1985, s. 1460). Mü'min ile kâfir maddi yönden olduğu kadar manevi yönden de eşit değildir. Allah, insanı beden ve ruhtan yaratmıştır. Bedenin gözü ve kulağı olduğu gibi, ruhunda gözü ve kulağı vardır. Kâfir gördüğü, işittiği gerçekleri hiçbir şekilde algılayamaz. Zira kâfirin gözü ve kulağı, mânen kör ve sağır olduğundan hiçbir şey yapamaz hâle gelmiştir. Âyette geçtiği üzere kâfir görebilen, duyabilen ve organları canlı olan kişi değildir. Kâfir gerçeklere gözlerini kapatan ve kulağını tıkayan kişidir. Artık, Kâfir kör, sağır ve ölüdür. Çünkü kâfirin kalbi, câhilliğinden kör ve sağır olmuştur (Razi, 1981a, s. 218; Mâtürîdî, 2017, s. 118). Mü'min ise Kur'ân'ın gerçeklerini duyduğunda, kulağına gelen âyetleri anlayıp düşünmeye çalışır. Mü'minin âyetleri düşünmesi, onun canlı olduğunu gösterir.

Sonuç olarak görmeyen kişiyle gören kimse, duymayan kişiyle işiten kimse, ölmüş kimseyle diri olan kimse aynı tutulamaz. Maddi olarak dış dünyayla iletişimi sağlayan organlar kapalı olunca manevi olarak dış dünyadan gelen bilgilerin aktarıldığı kalpte de herhangi bir canlılık olamaz. Allah'ı inkâr eden birinin kalbinde imanın olmayışıyla ölüden farksızdır. Kalbinde iman olmayan, işitmeyen, görmeyen kâfir; kalbinde iman olan, diri olan, işiten, gören mü'minle eşit değere sahip olamaz.

4.2.3.2. Kör olanla Gören, Karanlıkla Aydınlık

“De ki: ‘Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?’ ‘Allah’tır’ De ki: ‘O’nu bırakıp da kendilerine bir fayda ve zararı olmayan dostlar mı edindiniz?’ De ki: ‘Kör olan ile gören bir olur mu? Yahut karanlıklarla aydınlık bir olur mu? Yoksa Allah’a, O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar kıldılar da kendilerince bu yaratma Allah’ın yaratmasıyla birbirine mi benzedi?’ De ki: ‘Allah her şeyi yaratandır. O birdir. O her şeye kudretiyle hâkim olandır.’” (Ra’d 13/16).

Mü'min akla uygun delilleri görek tek tevhid çizgisi doğruğusunda hareket eder. Bu yönüyle de kâfirden ayrılır. Kâfir gerçekleri mantık dairesi içerisinde algılayamaz. Âyette, kör ile gören arasındaki durum tasvir edilirken mü'min ile kâfir arasındaki fark ortaya çıkarılmaktadır.

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “قُلْ: söyle” demektir. “مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” Bu soru,

müşriklerin ibadet ettikleri şeylerle alay etmek için sorulmuş bir sorudur (Sâbûnî, 1981, s. 77; Arslan, 1984b, s. 561-578).

Meselde Allah'ın tek ilâh olduğu anlatılmaktadır. Çünkü müşrikler Allah'tan başkasına ibadet ederek sapıklığa düşmüşlerdir. Böylece Arap yarımadasında yaygınlaşan putperestlikten dolayı Allah âyette müşrikleri sert bir üslûpla kınayarak onlara somut bir delille doğruyu göstermektedir (Zühaylî, 2009d, s. 118-120; DİB., 2012c, s. 257-258).

Meselde müşriklerin kınanması yanında bir de dikkat çekici sorular yer almaktadır. "Allah'tan başkası, Allah'ın yaratması gibi yarattı da müşrikler yaratmaları birbirine mi benzettiler?", "Kör ile gören, karanlıklarla aydınlık, her şeyi gören Allah ile göremeyen put bir olur mu?" gibi sorularla Yüce Allah, akılların işletilmesini istemektedir (Yazır, 1979a, s. 2973; Derveze, 2005, s. 529).

Yukarıdaki sorular şirkle mücadelede tevhit inancını yerleştirmeye yönelik sorulardır. Ne kör ile gören ne de aydınlık ile karanlık eşit olabilir. Mekke müşriklerinin Allah'ı kabul ettikleri ve putları ona ortak koştukları bilinmektedir. Nitekim her şeyi; bütün zaman ve mekânı kayıtsız ve sonsuz bir şekilde Yüce Allah rab olarak tanınırken; onunla birlikte âdeta kör ve karanlıkta olan putlara tapmanın hiçbir aklî ve mantıkî gerekçesi olamaz. Ayrıca Nur ismiyle aydınlık veren, Basîr ismiyle sonsuz ve sınırsız görmeye sahip olduğu belirtilen Allah'ın putlarla eşit olması söz konusu bile değildir.

Bunca delili göremeyen müşrikler köre, görüp ibret alan mü'minler de gören kimseye benzetilmiştir. Bununla beraber, küfür ve cehalet karanlığa, ilim ve iman da aydınlığa benzetilerek, hem inkârın psikolojik yönlerine ışık tutulmakta hem de müşrikler uyarılmaktadır (DİB., 2012c, s. 282). Aynı şekilde göremeyen putlarla her şeyi gören Allah aynı olamaz. İbadet edilmeye en layık olan, her şeyi yaratan Allah'tır. Mü'min ile kâfir de gerçeği görme konusunda birbirine eşit olamazlar.

4.2.3.3. Mühürlü Kalp ve Kulaklar ile Perdeli Gözler

"Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir çeşit perde vardır. Onlar için pek büyük bir azap vardır." (Bakara 2/7).

Görmek için göz, duymak için kulak ve inanmak için kalp verilmesi Allah'ın insan için yarattığı en büyük nimetlerdendir. Âyette, bunları iyi yönde kullanıp kullanmama tercihinin insana ait olduğu tasvir edilmektedir.

Âyetteki bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “خَتَمَ: bir şeyi mühürleme, sonuçlandırma, yüz çevirme, yüzük takma, bir şeyi gizleme, içindeki açılıp bilinmesin diye damgayı zarfın ağzına vurma” demektir (Cezâiri, 1990a, s. 44-45; Kurtubi, 2006c, s. 186). Burada mühürlenmiş olan ise “قُلُوبِهِمْ: Onların kalpleri” olmaktadır. Kalp, iki mânâda kullanılır. Yürek mânâsındaki kalp, göğsün solunda, tıp ilminin meşgul olduğu, yeri belli olan organdır. Gönül mânâsındaki kalp ise, manevî âlemimizin merkezi bulunan, yeri belli olmayan gönüldür. Kur'ân'da zikredilen kalp ise ikinci mânâdaki, maneviyatın merkezi olan kalptir. Her şeyi bu kalp ile duyanlar, dinde puta tapıcılıktan ileri geçemezler. Bunlar kalpleri mühürlü olanlardır (Yazır, 1979a, s. 212). “غَشَاوَهُ: örtmek, perde çekmek, örtüp gizlemek, dünya lezzetlerini ve mutluluklarını ortadan kaldıran acı” demektir (Cezâiri, 1990a, s. 44-45).

İnsana seçme özgürlüğü ve kabiliyetleri verme Allah'a aittir. Bunları O'nun rızâsı için kullanmayı tercih etme ise insana aittir. Allah, kulların ne yapacaklarını, neyi tercih edeceklerini ezelde bilendir. O'nun o alandaki kader ve kazâsı ile kulun hür tercihi birbirine uygun düşmüştür. Bu düzeni kuran güç, varlıklara mahiyet ve özelliklerini veren yaratıcıdır. Her şey O'nun ilim ve iradesiyle gerçekleşmektedir. O istemeseydi kul irade edemez ve tercih sahibi olamazdı. Sonuç olarak insanların cezalandırılmalarına yol açan günahları işleten, onları buna zorunlu kılan Allah değildir. Buna karşın, insanlara irade, tercih, güç gibi imkânları ve yetenekleri veren Allah'tır. Bunları O'nun rızâsı veya gazabı yönünde kullanan, yani amelleri kesbeden insandır. Böylece doğru veya yanlış yola giren, mü'min veya kâfir olanın, kulun kendisi olduğu anlaşılmaktadır (DİB. 2012a, s. 76-77). Dolayısıyla kişinin kalbinin mühürlenip imana kapalı hale gelmesi kendi yaşadıklarının sonucu olmaktadır. Kalbi mühürlü hale gelen kişinin artık ne gözleri gerçeğe ait delilleri görür ne de gerçeği işitecek seviyeye ulaşır.

4.2.3.4. Taştan Daha Katı Olan Kalpler

“Ne var ki bunlardan sonra kalpleriniz katılaştı, Şimdi de taş gibi ya da taştan beter hâle geldi. Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır, öylesi var ki çatlak da

ondan su fişkirir ve öylesi var ki Allah'a olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir.” (Bakara 2/74).

İmanın yeri kalptir. İmansız olan kalp ise katılaşıp değersizleşir. Bu nitelikler her insanda farklılık göstermektedir. Bazıları değerli iken bazıları da faydasız olabilmektedir. Meselde taştan daha katılaştan bir kalp tasvir edilmektedir.

Âyetteki bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “قَسْوَةٌ: sertlik, katılık, kuruluk” mânâsındadır. Kalplerin Allah'a yönelmekten uzak kalması, bundan bir eser taşınamamasıdır. “يَسْتَفِقُّ: Yarılır” anlamına gelmektedir (Kurtubî, 2006, s. 204-208).

Bazı kelimelerin anlamlarını zikrettiğimiz meselde insanın yanlış yaptığını anlaması için taşlar ile benzetme yapılmıştır. Zira taşlar dahi Allah'ın koyduğu kanunlara uygun bir şekilde fayda sağlarken, mesele konu olan İsrâiloğulları'nın nice ibretli olayların ardından ısrarla yine düşüncesiz kişiler hâline geldikleri böylece fayda vermeyen bir hayata saptıkları tasvir edilmektedir (DİB. 2012a, s. 143-144). Böylece insanların gerçeği düşünüp doğru bir davranışta bulunmasını engelleyen şey yine insanın kendi davranışı olmaktadır. Kişi, yanlışlarda ısrar edici bir hayata devam edince zamanla gerçekleri algılayamaz hale gelecek kadar katı bir kalbe sahip olur. Dolayısıyla iyiliği kabul etme kabiliyetini yitirmiş şekilde bir hayatı yaşamaya başlar.

4.2.3.5. Değerlendirme

Meselerde konu olarak ele alınan organlar içerisinde göz, kulak ve kalp zikredilmiştir. İstidlal aracı kabul edildiği için bu üç organın işlevine Kur'an-ı Kerim'de dikkat çekilmektedir (Razi, 1981b, s.174; s. 114; Hûd 11/24; Ra'd 13/16). Göz, insanı düşünceye sevk eden unsurların başında gelmektedir. Görme, göz yardımıyla bir şeyin varlığının algılanması demektir (Karakaya, 2015, s. 34). Göz insanın dış dünyaya açılan kapısı, dış âlemi tanımasını sağlayan bir penceredir. Tüm insanlığın marifet bilgisine ulaşması için en önemli ilke ilahi sanat eserlerini görüp üzerinde tefekkür etmesidir. “Bakmıyorlar mı, görmüyor musunuz” gibi ifâdelerden, gözden gönüle akanlarla insan marifet bilgisine ulaşabilmektedir (Ğâşiye 88/17; Kasas 28/72; Zâriyat 51/21; Tur 52/15). Bu anlamda önceden koyu taassuba bağlı yaşayan inkârcılar, doğru bir şekilde görme duyularını kullanmadıkları için kınanmışlardır. Bu özelliklerinden dolayı imana kapalı kaldıklarının altı çizilmiştir (Bakara 2/18, 171;

Enam 6/39; Enfal 8/22; Yunus 10/42; Enbiya 21/45; Neml 27/80; Rum 30/50; Zuhuruf 43/40; Enbiya 21/3; Neml 27/54; Kasas 28/72; Tur 52/15). Böylece Kur’ân’da bakıp da göremeyenler, işitmeyenler uyarılmıştır (Gümrükçüoğlu, 2011, s. 194). Görme duyusu kadar işitme duyusu da bilgiyi elde etmede en önemli vasıtalarından biridir. (Karakaya, 2015, s. 53-59). İnanç noktasında asıl gerçeği görmeyen ve gerçeği işitmek istemeyenler, akletmede sıkıntı yaşadıkları kadar inanmada da huzursuz olurlar. Böylece gözler gerçeği göremez, kulaklar gerçeği duyamaz olunca inanmanın organı olan kalp hastalığa yakalanır. Bu hastalık, inançsızlık, şek, şüphe, kuşku, red ve nifak hastalığıdır. Bütün bunlar, kötü niyetlerin başıdır. Bu hastalığa yakalanan kimse, hak tanımaz, Allah’tan şüphe eder hatta her şeyden şüphe eder. Nihayet bu şüpheler sarmalında sonuç itibariyle kendisinden dahi şüphe eder duruma gelir (Yazır, 1979b, s. 207; Karakaya, 2015, s. 32). Artık bu şekilde olan insan için ulaşılabilecek en son durum Bakara sûresinin 7. ve 74. âyetlerinde belirtildiği üzere gözler göremez olur. Kulaklar gerçeği işitemez olur. Böylece kalp bu amellerden dolayı kaskatı kesilmektedir. Bu şekilde hiçbir gerçeği görmez ve işitmez olan kimse koyu bir taassub içinde olur.

İnsan için hayatı anlamdırmada önemli yere sahip kalp, göz ve kulak gibi organların mesellerde kullanılması mesellerin vahye ilk muhatap kitlenin hayatıyla ilişkili unsurlardır. Çünkü Arapların hayatları içerisinde bu organlarının çalışmasını engelleyen durum, onların asırları içine alan geçmişi kutsama anlayışının gözlerini körleştirmiş, kulaklarını sağırlaştırmış, kalplerini de katılaştırmış olmaktadır. Bu durum Kur’ân’da “*atalar dini*” olarak ifade edilmiştir. Toplumda var olan geçmişi kutsama atalar dinine bağlılık anlayışı ilahi emri kabul etmemeye en büyük mazeret olmuştur. Böylece atalar dinini tercih edenler alışılmış düşünce kalıpları ve davranış biçimleri dışındaki tutum ve anlayışları reddetmiştir (Altıntaş, 1996, s. 121). Câhiliye toplumunun anlayışı ve tutumları; gerçeği göremeyen göz, gerçeği işitmeyi reddeden bir kulak ve gerçeğe inanmayan bir kalbe dönüşecek kadar taassub içerisine girmiştir. Bu yaşam tarzı artık Allah’ın diniyle çarpışan anlayış olmuştur.

Görmeğe bağlı olarak Arap toplumunun dikkat çeken yönlerinden biri de onların yaşam şartları içerisinde her şeyi görmeyle ilişkili olarak yaşamalarıdır. Öyleki Arabistan gecelerinin berrak atmosferi çölde göçebe hayatı süren Arapların göklerle ilgilenmesini zaruri kılmıştır. Nitekim onlar, yolculuklarında yön tayini için gökyüzünden, özellikle de yıldızlardan faydalanırlardı (Apak, 2017, s. 223). Arapların

hayatlarını devam ettirmek, geçimlerini sağlamak için buldukları şartlar, onları görme ile alakalı yaşantıyı ön plana çıkarmıştır. Görmek onların yapmış oldukları uzun yolculuklarda hayatta kalabilmek için gece yıldızlarını takip etmelerini sağlayan önemli bir işlev olmuştur.

Câhiliye insanının inanç meselesinde inanmada aradığı ölçüt somut bir şekilde görme duyusuyla alakalıydı. Yaratıcı görmeleri gereken yerde olmalıydı. Yani Mekkelilere göre gördükleri herşeyi yaratan Allah gökte idi. Bu sebeple Hz. Peygamber'den, gökten yani Allah katından bir mucize ve yazılı kitap getirmesini talep etmişlerdi. Allah katına çıkışın ilahi bir merdivenle olabileceğini düşündüklerinden Hz. Peygamber'den göğe merdiven kurması ve bir mucize getirmesini görmek istemişlerdi. Benzer düşünceler yani göğe merdiven kurup Allah katına çıkma fikri Yahudilerde de bulunmaktadır. Vahyin iniş sürecinde ise mesaj, bu algı üzerinden verilmeye çalışılmıştır (Azimli, 2015, s. 74). Câhiliye insanı ortaya çıkan şartlar ne olursa olsun problemleri görme ile çözmek istemiştir. Her şeyi görme ile çözüme ulaştırmak istekleri gibi inanma işini de basit ve somut görme işine dayandırmaya çalışmışlardır. Neticede Allah'ı gözle görmek istemişler; Hz. Peygamber'den somut olarak mucize göstermesini beklemişlerdir. Bugün de bazı insanların "*Ben gözümle görmediğime inanmam*" demesinin altında yatan düşünce, o günün anlayışı içerisinde olan Câhiliye bakışını çağrıştırmaktadır.

Mesellerde kullanılan kalbe gelince; "kalb" lafzının Arap dilinde kullanımı önem arz etmektedir. 'ق-ل-ب' maddesi, çok çeşitli fiil ve isim türevlerine sahip olan bir köktür. Araplar, hurma kızarıp olgunlaştığı zaman "البسرة قلبت" demiş, üzümün dış kabuğunun kurduğunu yine bu fiille anlatmıştır. Ayrıca Araplar, her şeyin bir özü, olduğunu söylemişlerdir. Bu öze de "قلب: kalp" ismini vermişlerdir. Ayrıca "قلب" kelimesi soylu olan Arap için kullanılırdı. Zemahşerî (v. 538/1143) de "*kavminin içinde şerefli ve soylu olan kişiye kalb denir.*" diyerek lafzın asaletle olan ilgisine vurgu yapmıştır (Çalık, 2011, s. 170-171). Nitekim "kalp" islamiyetten önce kavram olarak değişmek ve mevki sahibi olmak gibi mânâlar etrafında şekillenmiştir. Fakat bu kelime, Kur'ân nâzil olduktan sonra farklı bir anlam ağı içine girmiştir.

Sonuç itibarıyla Arapların inanç dünyasında, hayatlarında ve dilinde bu kadar önemli bir yere sahip olan göz, kulak ve kalbin Kur'ân mesellerinde de kullanılması,

mesellerin Câhiliye toplumunun yaşamıyla bağlantısını ortaya koyan önemli örneklerdendir.

4.2.4. Yaşam Şartları ile İlgili Meseller

Kur'ân'da zikredilen mesellerden bazılarının, ilk muhatap kitlenin yaşam şartları ile ilgili olduğu görülmektedir. Bunların tahlili aşağıda yapılacaktır.

4.2.4.1. Zor İmtihan ve Kazancı

“Yoksa siz, daha önce gelip geçenlerin durumu, başınıza gelmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber iman edenler, Allah'ın yardımı ne zaman? diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. Bilesiniz ki, Allah'ın yardımı pek yakındır.” (Bakara 2/214).

Dünya imtihan alanı, âhiret ise mükâfatın verildiği yerdir. İnsan, imtihan yeri olan bu dünyada yaptığı amellerin karşılığını, mükâfat yeri olan âhiret hayatında görecektir. Fakat meselde, âhirette kazançlı çıkmak için bu dünyada mükâfatı elde etmenin yolunun kolay olmadığı gösterilmektedir.

Dünya hayatında cenneti kazanmanın kolay olmadığını anlatıldığı bu âyet, Hz. Peygamber ve sahabenin zorluklar içerisinde oldukları bir sırada, Hendek savaşı sırasında, inmiştir (Buhari, 2002, s. 1108).

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “الْبِئْسَاءُ: *güç azap şiddet, öfke, savaş, elem verici, yoksulluk*” demektir ve şu âyetlerde geçmektedir: İsrâ17/5, Nisa 4/84, Hadid 57/25, Kehf 18/2, Nahl 16/81, En'am 6/147, Haşr 59/14, A'raf 7/165 ve Hac 22/28. Yoksulluk, fakirlikten daha zor bir durumdur. Bu kavram aynı şekilde insanın canından başka şeylere gelen musibet, malın gasp edilmesi, yurttan çıkarılmak gibi durumlar için de kullanılmıştır. “الصَّرَاءُ: *Sıkıntılar*” demektir. Bu kelime insanın karşılaştığı yaralama ve öldürme, hastalık gibi her türlü musibetin adı olmuştur. “وَرُزُّوا: *sarsıldılar, türlü belalarla rahatsız edildiler*” anlamına gelir. Ayrıca zilzal; bir işteki karışıklık ve kararsızlık mânâsındadır (Zühaylî, 2009e, s. 614).

Bazı kelimelerin mânâlarının zikredildiği bu meselde, mal ve can konusunda herhangi bir şekilde imtihan edilmeden, ilâhî emir ve yasaklar yerine getirilmeden

cennete girilemeyeceği anlatılmaktadır (Yazır, 1979d, s. 752). Geçmişteki ümmetlerden bazıları, nefislerinin olumsuz duygularına kapılmışlardı. İmanları konusunda da derin ayrılıklara düşerek dalâlete sapsmışlardı. Bazıları da yoksulluk ve zorluklarla denenmişlerdi. Son ana kadar imanlarında bağlılık içerisinde olanlar, Allah'ın yardımının geleceği hususunda ümitlerini kaybetmemişlerdir. Gösterdikleri dayanıklılıkla hem Allah'ın desteğini hem de cenneti kazanmışlardır. Böylece İslam ümmetinin de gerektiğinde bu tür imtihanlardan geçecek olması benzer bir durumdur. Nitekim eski peygamberler ve onların ümmetlerinde olduğu gibi Hz. Muhammed ve onun ashabı da imanlarını rahatlarının üstünde görmüşlerdi. (DİB. 2012a, s. 225-226).

Netice itibarıyla diyebiliriz ki bu meselde geçmiş ümmetlerin zorluklarla karşılaşma durumu müslümanların zorluk ve sıkıntılarla karşılaşma durumuna benzetilmiştir. Onlarda olduğu gibi bu dünya hayatında Müslümanın zorluklarla karşılaşmadan mükâfata kavuşması düşünülemez.

4.2.4.2. İmanın Aydınlığı Küfrün Karanlığı

“Ölüyken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir ışık verdiğimiz kimsenin durumu, karanlıklar içinde olup da bir türlü ondan çıkamayan kimsenin durumu gibi olur mu? İşte İnkârcıların yapmış oldukları çirkinlikler böyle süslü gösterilmiştir.” (En'am 6/122).

Kur'an'da mü'minlerin kişisel özelliklerine yer verildiği gibi kâfirlerin de kişisel özellikleri anlatılmaktadır. Bu meselde mü'min ile kâfirin nasıl bir düşünceye sahip oldukları tasvir edilmektedir.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramlara değinecek olursak; *مَيِّتًا* ifadesinde ölü olan kimsenin Yüce Allah tarafından ihya edilmesine vurgu vardır. Diriden maksat, imandır. Ölümle kastedilen küfürdür. Çünkü kâfir küfürle ölmüştür (Cezâiri, 1990b, s. 76; Arslan, 1984c, s. 236-237). *نُورًا*: *Nur, aydınlık* ve *الظُّلُمَاتِ*: *zulümat, karanlık* demektir. Nurdan maksat, Kur'an-ı Kerim veya İslam'dır. (Kurtubi, 2006d, s. 147-148; Bakara 2/257). Allah bu iki nimetle insanları karanlıklardan nura çıkarmıştır.

Hz. Ömer ile Ebû Cehil konu edilmek üzere indiği rivayet edilen bu âyette, hidayet ve imanın tabiatı gerçekçi bir yöntemle tasvir edilmektedir (Derveze, 2005, s.

470). Burada iman aydınlığa, küfür karanlığa benzetilmiştir. Mü'minin İslam'a girmeden önceki durumu, bir ölü gibi faydadan yoksun kalmış olanın durumu gibidir (Karaman, 2012, vd., s. 366). Allah, insanı hem aydınlığı hem de karanlığı sevebilecek özellikte yaratmıştır. Böylece insan, karanlığı ya da aydınlığı seçmekle sınanmaktadır. İnsan, karanlığı tercih ettiğinde bu iş kendisine hoş gösterilir. O da yanı sıra devam eder. İşte bunun için kâfirlerin işlemiş oldukları kötü ameller kendilerine daha çekici görünür. Bu durumdan dolayı kâfir zarara uğrayanlardan olur (Kutub, 1972, s. 1199-1205; Zühaylî, 2009f, s. 380).

Netice itibarıyla, iman nuru insanın kalbini sardığı andan itibaren inanan hem kendisine hem de çevresine faydalı olacak şekilde etrafını aydınlatır. Küfrün karanlığına batmış kişi ise insanları karanlığa çekmek üzere zarar verir. Çünkü küfür, insanın kurtuluşa ermesine engel olur. Buna karşılık inanan ise, yeniden hayata kavuşmuş insan gibidir. Her karşılaştığı durumda herkesi doğruyu bulmaya çağırır.

4.2.4.3. Sürünen ve Dimdik Yürüyen Kimseler

“Yüzüstü kapanarak yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dümdüz yürüyen mi?” (Mülk 67/ 22).

Meselde mü'min ve kâfirin nasıl bir davranış içerisinde olduğunu görmek mümkündür. Bu durumu dünyadaki şartlar belirlemektedir. Dünya imtihanı bazen korku ve açlık, bazen de verilen nimetlerden eksiltmekle olmaktadır. Kolaylıklar ve sıkıntılar karşısında sabır ve şükürle ayakta durabilmek mü'minin özelliklerinden birisidir. Kâfir ise bu dünya imtihanında menfaati gerektiren davranışları ilke edinebilmektedir.

Yukarıdaki âyetin Ebu Cehil ve Hz. Peygamber hakkında indiği söylenmiştir. İbn Abbâs'tan gelen bir rivayete göre de âyet Ebu Cehil ve Hz. Hamza hakkında nâzil olmuştur. İkrime ise âyetin Ebu Cehil ve Ammâr b. Yâsir hakkında olduğunu nakletmiştir (Râzi, 1981, s. 73)

Âyette geçen bazı kelime ve kavramlardan “مُكْتَبًا: başını eğerek, önüne, sağına, soluna, bakmadan gitmek” mânâsındadır. Bu şekilde yürüyen bir insan yere doğru düşebilir (Arslan, 1984c, s. 202).

Meselde kâfir, bâtil fikrinden dolayı kınanmıştır. Bu hâliyle mü'min üstün olan dimdik yürüyen kişidir. Kâfir ise yüz üstü yerde sürünen ve önünü göremeyen kişidir. Kâfir, yeryüzünde gözlerini alçaklığa diktiğinden bu şekliyle ancak cehenneme sürünerek girecektir (Yazır, 1979e, s. 5241-5242; Derveze, 2005, s. 381; Zühâylî, 2009, s. 36).

Meselde mü'minin önemli bir sıfatı ortaya çıkarılmaktadır. Bu nitelik, bâtil karşısında dimdik durmaktır. Bu duruş şekli, bâtila karşı İslam'ın üstünlüğünü gösteren bir fotoğraf olmaktadır.

4.2.4.4. Değerlendirme

Dünya, insanın rahat bir hayat yaşayabilmesi için bütün şartlarıyla mükemmel olarak hazırlanmıştır. Fakat bu dünya hayatında âhiret mutluluğuna ermek için yaşama devam etme olanakları kolay sunulmamıştır. Bakara sûresinin 214. âyetinde belirtildiği üzere bu dünya şartlarında darlık ve zorlukları aşmadan cennete varmak mümkün değildir. Bu meselde dünya imtihanında âhiret mükâfatını elde etmenin kolay olmadığı, bunun zor olduğu vahye ilk muhatapların yaşam şartlarıyla anlatılmıştır. Araplar, iklimi şiddetli ve zorluklarla dolu bir hayatla karşı karşıya kalmışlardır. Birçok imkândan mahrum bu yerin çöllerle kaplı olması onların karakterlerini de etkilemiştir. Çölde yaşama imkânı sağlayan şartlar içerisinde bulunan bedeviler sebat, sabır ve bunun devamı olan kayıtsızlık, kaygısızlık gibi özellikleri de kazanmışlardır (Erkut, 2010, s. 40). Bu zorlu şartları taşıyan çöl hayatı mesele konu olmuştur.

Mesellerin vahye ilk muhatap Arapların yaşam şartlarıyla bağlantısını gösteren bir diğer unsur da onların bu geniş çöllerde zorlukları aşmak için kabileler hâlinde yaşamaya mecbur kalmalarıydı. Kabileler birbirleriyle sürekli mücadele eder ve kan dökmekle zaman geçirirlerdi (Günaltay, 1997, s. 10). Artık savaşlar ve mücadeleler, kabile fertleri arasında sıradan olaylar olmuştu. Yapılan yanlış bir davranış ölüm ile sonuçlanabiliyordu. Bu öldürmenin karşılığı ise ya diyet ya da yine ölümdü. İntikam almak kutsal görevlerden sayılıyordu. Kaçırılmış bir kız, çalınmış bir köle veya bir deve, diyeti ödenmemiş bir öldürme bir kan davası iki kabile arasında senelerce süren mücadeleye sebep olabiliyordu. İki kabile arasında ortaya çıkan bu tür bir mücadeleye bazen müttefik kabileler de karışabiliyor ve bu yolla bütün Arabistan baştan başa kan gölüne dönebiliyordu (Günaltay, 1997, s. 14-18).

Orta Arabistan'ın çoğunlukla çöllerle kaplı olması ve göçebeliliğin yerleşik hayata göre yaygınlığı burada yaşayan insanların ferdi ve içtimai yaşantıları üzerinde etkili olmuştur. Hayatta kalmanın büyük zorluklar içerdiği, geçim olanaklarının sınırlı olduğu, herkesin güçlü olmasının gerektiği ve güçsüz olanın hayatını sürdürmesinin mümkün olmadığı çöl koşulları; Arap insanının, azla yetinen, tek başına ayakta durabilen ve her konuda mücadelecisi olan bir karakter kazanmasına sebep olmuştur. Onun günlük yiyeceği hurma, su veya süt ile undan ibarettir. Azla yetinmek onun belirgin özelliğidir. Çöl yaşantısı onu sabırlı ve sebatkâr yapmıştır. Bu zorluk ortamında yaşayan bedevi, öncelikle kendi şahsını düşünen, ferdiyetçi bir yapı kazanmıştır. Bir bedevinin dua ederken “Ya Rabbi! Başka kimseye değil sadece bana ve Muhammed'e merhamet et!” (Buhârî, Vudû' 58, Edeb 80; Bal, 2014, s. 101-102) diye seslenişi, bedevi halkın bakışının nasıl olduğunu gösteren küçük bir örnektir. Bu çerçevede Arapların günlük yaşantıda sebatkâr bir toplum olması yönüyle; meselde de mü'minlerden iman ve tevhit üzere sabırlı ve sebat üzere olmaları istenmiştir.

Arapların sebatkâr olmaları yanısıra yanlışlıkları içeren kötü vasıfları da bulunmaktaydı. Onların yanlışlıkları kendilerini karanlıklar içerisinde kalmalarına sebep olmaktaydı (En'âm 122). Arapların çöller içindeki gece yolculukları sürekli karanlıklar içerisinde gerçekleşirdi. Arabistan gecelerinin ekseriyetle soğuk ve bulutsuz atmosferi; çölde göçebe hayatı süren Arapların az-çok astronomi ilminden hissedar olmasını zaruri kılıyordu. Çünkü çölde kum tepelerinin rüzgâr sebebiyle sürekli yer değiştirmesi yeryüzü şekillerine bakarak yol bulma imkânını kısıtlıyordu. Uçsuz bucaksız çöllerde karanlıklar içerisinde yollarını bulmaya çalışıyorlardı (Apak, 2017, s. 115). Bu yolculuklar rahat bir şekilde gerçekleşmiyordu. Düşe-kalka zorluklar içerisinde devam edebiliyordu (Mülk 67/22). Yolculuk esnasında karanlık olduğu için yeryüzü şekilleri ve doğal işaretlerden faydalanmak neredeyse mümkün değildi. Araplar çöl yolculuklarında yön tayini için sabit yıldızlardan yardım alırlardı. Onlar, yön tayini yanısıra iklimle ilgili sonuçlar çıkarmaya kadar değişik şekillerde yıldız ilminden (ilm-i nücûm) faydalanıyorlardı (Zeydan, 1971, s. 15-16; Apak, 2017, s. 115). Netice itibarıyla, yukarıda ele alınan üç meselde, Arap toplumunun yaşam şartlarındaki zorlukların Kur'ân diline aktarıldığı ve bu vesileyle onlara kendi yaşamları içinden canlı örneklerin sunulduğu ve mesajın etkili bir biçimde verildiği görülmektedir.

4.2.5. Toplumsal Yapı ile İlgili Meseller

Kur'ân'da verilen mesellerden bir kısmı toplumsal yapıyla ilgilidir. Bunların tahlili aşağıda alt başlıklarda yapılacaktır.

4.2.5.1. Ölü Kardeşin Etini Yeme

“Ey inananlar! Zannın çoğundan sakının. Zira zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin. Sizden bir kimse, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeleri kabul edendir, çok merhametlidir.” (Hucurat 49/12).

Âyette, toplumda dargınlık ve düşmanlıklara yol açan bir davranış ele alınmıştır. Bu davranış toplumdaki bireylerin birlikteliğini bozacak çirkin bir davranıştır.

Meselin geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *بَعْضُ الظَّنِّ*: Bazı zanlar, zannın çeşitleri” mânâsındadır. *وَلَا تَجَسَّسُوا*: Tecessüs etmeyiniz insanların gizli hallerini araştırmayınız.” anlamına gelmektedir. *وَلَا يَغْتَابُ*: Gıybet etmeyiniz.” mânâsındadır. Gıybet ise kişiyi olumsuz niteliklerle anmaktır. Eğer bu özellikler, o kişide olmazsa o zaman bu iftira olur. Hz. Peygamber, *“Gıybetin ne olduğunu bilir misiniz?”* diye sorunca, Sahabe: *“Allah ve Resûlü daha iyi bilir.”* dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber *“Senin din kardeşini onun hoşuna gitmeyeceği bir şeyle zikretmendir.”* buyurur. Sahabe: *“Eğer benim söylediklerim kardeşimde varsa yine de bu gıybet olur mu ya Resûlallah?”* dediler. Hz. Peygamber de: *“Eğer senin söylediğin şeyler kişide varsa sen onun gıybetini yapmış olursun. Eğer yoksa ona iftira atmış olursun”* buyurdular (Müslim, Birr 70; Ebû Dâvûd, Edeb 35; Tirmizî, Birr 23; Taberi, 2001a, s. 377).

Gıybetin çirkinliği bundan daha etkili bir şekilde anlatılamazdı. Gıybetin yapılması bu âyette şiddetle yasaklanmıştır. Bu âyetin, Hz. Peygamber'in sahabîlerinden iki kişi hakkında indiği ifade edilmektedir. Hz. Peygamber, her seferde iki zengini muhtaç bir kişiye arkadaş ederdi. O da onlara hizmet ederdi. Hz. Selmân'ı da iki kişiye arkadaş etmişti. Hz. Selmân birgün onlara herhangi birşey hazırlamayınca Hz. Selmân'a *“Git, bizim için Hz. Peygamber'den yiyecek iste.”* dediler. Hz. Selman

Hız. Peygamber'e geldi. Hız. Peygamber ona "Usame bin Zeyd'e git. Eđer yanında fazla yemek varsa sana versin" buyurdu. Hız. Selmân, Hız. Usame'ye gidince ona: "Benim yanımda bir şey yok." dedi. Hız. Selmân, bu durumu iki zengine söyledi. Onlar da Hız. Selmân'a "Hız. Usame'nin yanında bir şey varsa da cimrilik yapıp bize vermemiştir" dediler. Sonra Hız. Selmân'ı sahabîlerden bir başkasına gönderdiler. Onlarda da bir şey yoktu. Bunun üzerine: "Eđer biz Hız. Selmân'ı Medine'de bulunan Sümeýha kuyusuna göndersek, onun suyu bile çekilir" dediler. Sonra Hız. Usame'nin yanında bir şey olabilir mi diye dolaşmaya başladılar. Bu esnada Hız. Peygamber onlarla karşılaşınca: "Ne oluyor, sizin ağzınızda etin yeşilliğini görüyorum." dedi. Onlar: "Ey Allah'ın Peygamberi! Biz bugün ne et ne de başka bir şey yedik." dediler. Bunun üzerine Hız. Peygamber: "Siz sabahtan beri Selmân ve Usame'nin etini yiyorsunuz." buyurdu. Bu olay üzerine bu âyet inmiş oldu (İbn Kesir, 1999, s. 363; Çetiner, 2016, s. 829).

Hadiste belirtildiği gibi gıybet, bir kimseyi arkasından hoşlanmayacağı bir şey ile anmaktır. Bundan daha tiksindirici olan bir durum, ölü olan kardeşinin etini yemektir. Mademki, insan, ölü olan kardeşin etini yemekten hoşlanmaz o hâlde gıybet etmekten de uzak durulabilir. Bu da toplumu düşmanlıklardan koruyan önemli bir prensibe dönüşmektedir (Yazır, 1979b, s. 4476; Kurtubi, 2006e, s. 335).

Sonuç itibarıyla gıybet, toplum için tehlikeli, kronik bir hastalıktır. Bu hastalığı ortadan kaldırmak kolay değildir. Toplum için çirkin olan gıybet, toplumun her ferdi için de tiksindirici olan leş yemek kadar kaçınılacak bir durumdur.

4.2.5.2. Aydınlığa ve Karanlığa Götüren Dostlar

"Allah, inananların dostudur. Onları küfrün karanlıklarından aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tâğüttür. (O da) onları aydınlıktan karanlıklara götürürler. İşte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalırlar." (Bakara 2/257).

Dostluklar ve dost seçimi, insanları hayat boyu etkileyecek olan önemli bir tercihtir. Bu seçimde mü'minler için olabilecek gerçek ve ebedi dostluk sadece Allah'ın dostluğudur. Müslümanları doğru yolda tutacak olan da Allah'ın dostluğudur. Bu meselde hakkın karşısında kurulan dostlukların ne anlama geldiği anlatılmaktadır.

Bu âyet, Hz. İsa'ya îman etmiş, daha sonra Hz. Muhammed'in (s.a.s.), peygamberliği gelince onu inkâr etmiş olanlar hakkında inmiştir (Çetiner, 2003, s. 112; Kurtubî, 2006, s. 286).

Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “وَلِيّ: *veli, dost*” demektir. Allah, îman edenlerin velisidir (Arslan, 1984e, s. 241). Zira veli, velayeti altındaki insanı korur, sahiplenir (DİB. 2012a, s. 284). Allah mü'minleri korur. Bu dostluğun bulunacağı nokta “النُّور: *Nur, aydınlık*,” imana götüren hidayet olacaktır. Kâfirlerin dostluğu ise “الظُّلُمَاتِ: *Zulümat, karanlık*” küfre götüren şüpheler ve cahillik olacaktır. Kâfirleri bu duruma götüren dostlar “الطَّاغُوثِ: *Şeytanlar veya sapıtan istekler*” olmaktadır (Arslan, 1984f, s. 242). Tağut, “*azmak, sınırı aşmak*” anlamındaki tuğvân (tuğyân) kökünden türeyen bir isim veya sıfattır. Bu nedenle Allah'tan başka tapınılan ve hak yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz tâgutun kapsamı içinde düşünülmüştür (İsfahânî, tarihsiz, s. 304; Yurdağür, 2010, s. 372).

Bazı kelimelerin mânâlarını zikrettiğimiz bu meselde Allah'ın mü'minleri karanlıklar içerisinde çıkarılması, sonsuz hayata layık duruma getirmesi anlatılmaktadır. Mü'minlerin gerçek dostu Allah'tır. Kâfirlerin dostları ise insanları Allah'a imandan çıkaranlardır. Allah'ın emirlerini yerine getirmeyenler, tâgutların emirlerine bağlanmanın sonucunda cehenneme giderler (Yazır, 1979f, s. 874-877).

Allah'ın dost olmasıyla mü'minler iman aydınlığını yaşayacak ortama girmekte ve küfrün karanlığından aydınlığa yönelmektedirler. Buna karşılık Allah'a inanmamayı tercih eden kâfirler ise tâgutların gayret ve çalışmalarıyla imandan uzak ortamlara yani karanlıklar içerisine batırlar (Kutub, 1972, s. 293). Öyle ki bu karanlıkların hepsi, Allah'ın emirlerinin dışındaki düşüncelerin etrafında toplanır (DİB. 2012a, s. 284).

Bu mesel gösteriyor ki insanın geçici hayatında onu sonsuz aydınlığa çıkaracak tek ebedi dost Allah'tır. Yine insanın kısa hayatında karşılaşılabileceği; geçici, karanlıklara götüren dostluklar ve onun gibilerdir. Ancak hakkı dost olarak kabul edince bâtil, geçici dostluklar ortadan kalkacaktır.

4.2.5.3. Kölenin Mülkiyetinde Ortaklık

“Allah, size kendinize ait bir şeyle örnek getirmektedir: Köleleriniz içinde size verdiğimiz rızıklarda -birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit haklara sahip- ortaklarınız var mı? Aklını kullanacak topluluk için âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.” (Rum 30/28).

Bu meselde insanlığın hayatının bir parçası hâline gelmiş toplumsal bir sistem ile benzetme yapılmıştır. Geçmişten günümüze toplumlar farklı yapılara sahip olmuşlardır. Dünyanın birçok yerinde ise kölelik sistemi hâkim olmuştur. İnsanların bir mal gibi satıldığı bu sistemde adâletsizlik aşılabilir hâldeydi.

Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “ مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ شُرَكَاءَ ” ifadelerinde geçen “ مِنْ ” üç mânâ taşımaktadır. Birinci mânâ “başlangıç” içindir. Onu size en yakın şeyden mesel getirdi. İkinci mânâ kısmîlik içindir. Üçüncü mânâ ise zaid olarak gelmiştir. Buna göre mânâ şöyle olur: Kölelerinizden; sizin içinizden, sizin gibi olanların bir kısmının, size verdiklerimiz şeylerde size ortak olmasına razı olur musunuz? (Zemahşeri, 1998d, s. 576).

Müşriklerin içinde bulunduğu yanlış görmeleri için hayatlarında yaygın olan kölelik sistemiyle benzetme yapılmıştır. Zira o dönemde insanlar arasında en üst düzeyde “sahiplik” duygusunun anlaşılmasına imkân veren kavram kölelik idi (Râzî, 1981, s. 118-119). Hür kimse, kölelerin malı istediği gibi kullanmasına izin vermezdi. Nasıl ki, köleler hiçbir şeyde efendilerine ortak olamıyorsa, başkalarının da Allah’ın mülküne ya da yaratmasında ortak olamazlar (Zühaylî, 2009g, s. 83-85).

Netice itibarıyla bu meselde, müşriklerin çelişki olan durumlarını görmeleri için kendi sosyal hayatlarından somut bir örnek verilmiştir. O dönemde yaygın olan kölelik sisteminde, kölelerin sahiplik iddia etmeleri ne kadar imkânsız ise putlarında ilah olmaları o kadar muhal bir durumdur. Aynı zamanda Allah’a şirk koşmanın çelişkiler içeren bir tutum olduğu ortaya çıkmıştır. Allah tek yaratıcıdır. Bu gerçeğe ters düşen her türlü inanç da şirktir.

4.2.5.4. Birden Fazla Efendisi Olan Köle

“Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilâflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi? Bütün övgüler Allah’a mahsustur; fakat çoğu bunu anlamamaktadır.” (Zümer 39/29).

Meselde, toplumda yer etmiş kölelik meselesi ile toplumun zihninde yerleşmiş bir yanlış kanı ele alınmaktadır. Önceki meselde ele alınan konu aynı çerçevede içerisinde farklı bir tarzda bu meselde de vurgulanmaktadır.

Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مُتَشَاكِسُونَ: huysuzluk yapan, problem çıkaranlar” (Râzi, 1981, s. 277), “رَجُلًا: bir adam” demektir. Burada akıl-baliğ olan kimse kastedilmektedir (Arslan, 1984f, s. 607-611).

Meselde yüzyıllarca devam eden köleliğe dikkat çekilmiştir. Buna göre bir insan, anlaşmaları mümkün olmayan birkaç efendisinin olmasını istemez. Sadece bir tek efendisinin olmasını ister. Akla uygun gelen düşünce de budur (DİB. 2012d, s. 616). Putlara tapmaktansa bir tek olan Allah’a kulluk etmek daha mantıklıdır.

Bu meselde yer alan kölelik sistemi, o günün toplumlarında yer alan bir durum idi. Böylesi bir sistemde bir kölenin iki efendiye çalışması asla kabul edilmezdi. İki efendinin kölesi olmak, iki işverenin bir işçisi olmak ne kadar zor ve mantıksız ise Allah’la beraber birçok ilahı kabul etmek o kadar mantıksızdır. Bir olan Allah’a kulluk aklın gereğidir. Böylece bu meselde, tevhidin ne kadar mantıklı, şirkin ise ne kadar mantıksız olduğu gösterilmektedir.

4.2.5.5. Köle Olan Kimse ile Allah yolunda İnfâk Eden Kimse

“Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah’a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler.” (Nahl 16/75).

İnsanoğlu, iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasındaki seçimi yaparken çoğu zaman aklını kullanamaz. Bu anlamda kendi içinde bulunduğu yanlış bir durumdan mantıklı

bir şekilde doğruya ulaşmada zorluk çekebilir. Aynı şekilde tevhit konusunda da doğru olanı bulmakta sıkıntı da yaşayabilir. Âyette bu ayrımı yapmanın delili sunulmaktadır. Bu meselde şirkin reddi ve Allah'ın sonsuz üstünlüğü açıklanmaktadır.

Âyet, hem açıktan hem de gizlice infâkta bulunan Hişâm ibn Amr İbnu'l-Hâris hakkında inmiştir (Çetiner, 2002, s. 544). Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “رُزْقًا: *katımızdan kendisine rızık verdiğimiz kimse*” anlamındadır. Bu kimseler, Allah yolunda harcayan mü'min kimselerdir. “مَمْلُوكًا: *Allah'a itaatte infâk etmek için hiçbir şeye sahip olmayan köleler*” demektir ve lafızla kâfirler kastedilmektedir (Arslan, 1984g, s. 449).

Hür kimse, kendi malından gizli ve açıktan verme gücüne sahip iken köle ise hiçbir imkâna sahip değildir. Köleyle hürün durumu bu olduğuna göre, sahte tanrılar da Allah ile bir olamaz. Cansız ilahlar, ibadette Allah'a ortak kılınmaz (Arslan, 1984g, s. 447-452; Kurtubi, 2006g, s. 147). İşte köle de olduğu gibi hiçbir şey yapamayan putlar ile her şeyi veren ve yaratıcı olan Allah eşit olamaz. Bu farkı anlamak kişiyi tevhide götürür. Hiçbir şekilde rızık veremeyen putlar hamd edilmeye de layık değildirler (DİB, 2012, s. 372-373). Her şeye sahip olan, her canlıya rızık veren Allah hamd edilmeye daha layıktır

Mesel, insanın içine düştüğü bir yanıştan kurtulmasını anlatan somut bir örnektir. Bu anlamda âyette belirtilen rızık verme özelliği Allah'ın bir olduğunu aynı zamanda hiçbir ortağı olmadığını kabul etmek için önemli bir delildir. Böylece Allah'la diğer varlıklar arasında hiçbir şekilde benzerlik kurulamaz.

4.2.5.6. Aciz Olan Kimse ile Adaleti Sağlayan Kimse

“Allah, şu iki adamı da misal verdi: Bunlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye kudreti yok, efendisine sadece bir yüküdür. Onu nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu adam, adâletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?” (Nahl 16/76).

Toplumlar bazen yaşantı tarzlarında doğruyu elde etmede zorluk yaşayabilir. Bu anlamda Allah bize doğru seçimi yapmak için aklımızı kullanmada fırsatlar verir. Olumlu sonuçlar elde etmek için meselde ifade edilen gerçek, yol gösterici olabilir.

Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “أَبْكَم: *dilsiz*” mânâsındadır. Bu sıfat ile Hz. Osman'ın kölesi kastedilmektedir.

“يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ: *adaleti emreden*” demektir. Buradaki kişi Hz. Osman’dır. Hz. Osman her zaman bir köleye müslüman olmasını söylerdi. Fakat o bunu kabul etmezdi. Bir rivayete göre de bu âyet, Hz. Ebubekir ile kâfir kölesi kastedilmiştir. Bazı âlimlere göre ise dilsiz olan kişi Ebu Cehil’dir. Adaletli olan kişi ise Ammar b. Yasir’dir. “أَحَدُهُمَا: o ikisinden biri” olarak ifâde edilen Umeyye b. Halef’tir. Mevlâsı ile kastedilen de onun kabilesidir. Meselâ Osman b. Ma’zun bunlardan biriydi (Arslan, 1984g, s. 449-452). Ayrıca “أَبْكَمُ: *akledemeyen, düşüneyen kimse*” demektir (Razi, 1981c, s. 77). Bu kelime, dilsiz olarak doğan kimseye söylenmiştir. İşitmeyen ve görmeyen kimseler de kastedilmiş, aynı zamanda putlar için de kullanılmıştır. Ayrıca hiçbir şey vermeye gücü yetmeyen demektir (Cezâiri, 1990c, s. 490). Bu putlar, yükür. “كُلٌّ: *yakınlarının boynunda bir ağırlık*” demektir. Kendisine bakanlara yük olduğu için yetime de “كُلٌّ” söylenmiştir (Sabuni, 1981a, s. 135).

Hiçbir şeye gücü yetmeyen putlar böyle yük iken puta tapan, putun esiri ve kölesi kişinin durumu çok daha zor olmaktadır. Buradaki putların esiri ve köle insan, kâfir iken diğeri adaletle emreden, Allah’ın emrine uyan hür insan, mü’mindir (Cezâiri, 1990c, s. 1406, 492). Ayrıca bunlardan birisi, hiçbir şeye gücü yetmeyen puttur. Diğeri kişi ise adaletli olan Allah’tır (Kurtubi, 2006g, s. 149). Onun için aklını kullanan bir kimse, köle ile adaletli olan hür kimseyi eşit tutmaz. Aynı şekilde putlar ile de Allah’ı eşit tutmaz (Sabuni, 1981b, s. 333-334; İbn Kesir, 1999, s. 340).

Sonuçta meselde, insanın aklıyla içinde bulunduğu hatadan çıkabileceği gösterilmiştir. Bu hatayı ortadan kaldırmak için meselde anlatılan durumları anlamak gerekir. Putların hiçbir şeyi yaratamaması önemli bir delildir. Ayrıca putların kendilerini felâketlerden kurtaramaması bu delillerdendir.

4.2.5.7. Kâfirlerin, Münafıkların ve Yahudilerin Şeytana Benzerliği

“Münafıkların *Kitap ehlinden o inkâr eden dostlarına, ‘siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz.’ dediklerini görmedin mi? Hâlbuki Allah onların yalancı olduklarına şahitlik eder. Eğer onlar çıkarılırsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Savaşa tutuşmuş olsalar, onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez. Onların içlerinde size karşı duydukları korku, Allah’a olan korkularından*

daha baskındır. Bu, onların anlamaz bir toplum olmalarından dolayıdır. Onlar müstahkem kalelerde veya duvarlar arkasında olmadan sizinle topluca savaşırlar. Kendi aralarındaki çekişmeleri ise serttir. Sen onları toplu sanırsın. Hâlbuki kalpleri darmadağınaktır. Bu, onların akılları ermez bir topluluk olmalarındandır. Onların durumu, kendilerinden az öncekilerin durumu gibidir. Onlar (Mekkeli müşrikler) (Bedir’de) yaptıklarının cezasını tatmışlardır. Onlara (Âhirette de) elem dolu bir azap vardır. İkiyüzlülerin durumu ise tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana, “İnkâr et” der; insan inkâr edince de ‘Şüphesiz ben senden uzağım. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah’tan korkarım’ der. Nihayet ikisinin de sonu, ebediyen ateşte kalmaları olmuştur. İşte zalimlerin cezası budur.” (Haşr 59/11-17).

Bu meselde, münafıkların bulunduğu çevreyi bozan bir özelliğini görmek mümkündür. Her çevrede karakersiz kişiler çıkabilmektedir. İslam toplumu içerisinde de böylelerine rastlanılmaktadır. Bunların başında münafıklar gelmektedir.

Bazı kelime ve kavramların mânâsı şöyledir: رَهْبَةٌ: *korkarak*” anlamındadır. Münafıklar mü’minlerden korkan kişilerdir. Fakat mü’minler onlardan korkmazlar. Münafıkların mü’minlere olan korkuları Allah’tan korkmaktan daha şiddetlidir. شَيْئًا: *Paramparça, darmadağınık*” demektir (Arslan, 1984g, s. 68-70).

Kelime mânâları verilen âyet Medine’deki bir grup münafık hakkında inmiştir (Zühaylî, 2009b, s. 471). Münafıklar, Nadîroğulları’yla müslümanlara karşı gizlice yaptıkları girişimlerde başarılı olamamışlardır. Bu olayla münafıkların ve Yahudilerin zaafiyetleri açığa çıkarken müslümanların maneviyatı yükselmektedir (İbn Âşûr, 1984b, s. 98-99).

Yahudiler Müslümanlarla birlikte hareket etmek için anlaşmışken Hz. Peygamber’le aralarındaki bu antlaşmayı ihlal edici konuşmalarla yanlış davranışlarda bulundular. Birtakım yanlış olaylar içerisinde oldular. Âyette kendileriyle antlaşma yapıldığı halde, her defasında Allah’tan korkmadan yaptıkları antlaşmayı bozdukları ifade edilmiştir (Enfâl 8/56). Burada Yahudilerin münafıklara uymasının sonuçlarıyla münafıkların davranışlarının karşılığını görmesi aynı tutumdur (DİB. 2012b, s. 299). Münafıkların tutumları ise şeytanın insanı saptırma taktiğine benzetilmiştir. Bu taktiği uygularken şeytan önce vesveselerle insanı yanlışlara çağırır. İnsan, hiçbir delil olmadan şeytanın sözüne uyar. Şeytan ise ondan ve yaptıklarından uzak olduğunu bildirir. Sonra şeytan, âhirette insanı kendi başına bırakır (İbrahim 14/22).

Yahudilerle münafıklar küfürde birbirinin aynıdırlar. Bunlar Hz. Peygamber'e düşmanlık etmede ortak idiler. Öncelikle Allah, münafıkları topluca yalanladı. Öyle ki, Yahudiler sürülseler münafıklar onlarla gitmezlerdi. Savaş olsa onlara yardım etmezlerdi (Zühaylî, 2009b, s. 475). Böylece münafıkların bu şekilde davranmaları ile şeytanın uyguladığı taktiğin aynı olduğu görülmektedir.

Münafıkların Yahudi ve Hristiyanlara benzerlikleri içerisinde onların, Müslümanların varlığına ait korkularının aynısını taşımaları gelmektedir. Münafıkların duymuş olduğu mü'minlerin başarı elde etme korkusu, Allah'a karşı olan korkularından daha fazladır. Bu korku onları müslümanlarla sağlamlaştırılmış yerlerde topluca savaşmaya itmiştir (Râzi, 1981, s. 415-417).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Yahudiler ve Hristiyanlara ne kadar dikkat edilmesi gerekiyorsa müslümanlar arasında bulunan münafıklara da o kadar dikkat edilmesi gerekmektedir. Zira karakter bozukluğuna yol açan şeytanî davranışlar Yahudiler ve Hristiyanlarda ne kadar var ise münafıklarda daha fazlasıyla bulunmaktadır.

4.2.5.8. Elçileri Yalanlayanların Şehri

“Onlara, o memleket halkını misâl ver. Hani oraya elçiler gelmişti. Biz onlara iki elçi göndermiştik. Onlar da elçileri yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, ‘Doğrusu biz size gönderilmiş elçileriz’ dediler. Onlar şöyle dediler: ‘Siz de ancak bizim gibi beşersiniz. Rahmân, hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.’ Elçiler şöyle dediler: ‘Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor. Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.’ Dediler ki: ‘Doğrusu biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz, sizi mutlaka taşlarız ve bizden size elem dolu bir azap dokunur.’ Elçiler de ‘Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?). Hayır, siz aşırı giden bir topluluksunuz’ dediler. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: ‘Ey kavmim! Bu elçilere uyun.’ Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir. Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyi? Oysa siz de yalnızca O’na döndürüleceksiniz. O’nu bırakıp da başka ilâhlar mı edineyim? Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz. Beni kurtaramazlar. O takdirde ben mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum. Doğrusu ben sizin Rabbinize inandım. Gelin,

beni dinleyin!’ (Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): ‘Haydi cennete gir!’ denildi. O da ‘Keşke benim kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!’ dedi. Kendisinden sonra kavmi üzerine (onları cezalandırmak için) gökten hiçbir ordu indirmedik. İndirecek de değildik. Sadece korkunç bir ses oldu. Bir anda sönüp gittiler.” (Yasin 36/13-29).

Meselde, toplumun her bir bireyinin beraberce içine düştüğü hatada ısrarcı davranmalarından dolayı ortaya çıkacak kötü sonuçlar anlatılmaktadır.

Meselin geçen bazı kavramların mânâları şöyledir: “الْقَرْيَةَ: köy” demektir. Bu kent, Antakya’dır. “الْمُرْسَلُونَ: gönderilenler, elçiler” anlamındadır. Bu kişiler, Hz. İsa’nın elçileridir. “الْمُبِينُ الْبَلَاغُ: Allah (cc)’ın emirlerini tebliğ etmek” anlamındadır. “طَائِرُكُمْ: Sizin kendi uğursuzluğunuz” demektir. Ayrıca “sizin uğursuzluğunuz kendinizdendir” mânâsını taşımaktadır (Arslan, 1984ğ, s. 412-417).

Âyette, müşrik Arapların küfürde taşkınlık, yalanlama hususunda aşırılık durumu, elçilerin gönderildiği şehrin halkının durumuna benzetilmiştir. Bu şehirdeki topluluk, Antakya halkıdır. Bunlar elçileri yalanlamışlardı. Sonrasında onlar helak edilmişlerdi. Dolayısıyla müşrikler gururlanıp böyle devam ederlerse helak edileceklerdi. Antakya halkının elçilerle olan kıssaları aynen Hz. Peygamber’in halkıyla olan durumu gibidir (Zühaylî, 2009ğ, s. 646). Çünkü müşrikler, Allah’tan başka ilah edinmişlerdi. Onlar inkârıyla peygamberin karşısında durmuşlardı. Hatta Hz. Peygamber vazgeçmezse onu tehdit etmişlerdi (Derveze, 2005, s. 27-28). Burada, Hz. Peygamber’in üzülmemesi için kâfirlere karşı yalnız olmadığı mesajı verilmiştir. Müslümanlar için verilen bu prensibin bir yönü kâfirlere kaşı dimdik ayakta durabilmektir. Diğer bir yönü ise Hz. Peygamber ve elçilerin durumuna bakarak daha bir özgüven içinde onları örnek almaktır.

4.2.5.9. Değerlendirme

Her toplumun kendi içinde toplumsal yapısı bazen sağlam temellere oturtulduğu gibi bazen çürük temeller üzerine de bina edilebilmektedir. Bir toplumu yapısı içerisinde güvensizliğe götürecek davranışlardan biri gıybettir. Gıybet gibi hastalıkların tedavisi için köklü çözümler gereklidir. Toplumun korunması için somut çözüm olarak “ölmüş kardeşinin etini yemek” (Hucurât 49/12) gibi tiksindirici olan bir

örnek verilmiştir. Câhiliye toplumunun hayatında tiksindirici sayılacak, insanı tiksindiren yaşantı türlerini görmek mümkündür. İnsanın görmek istemediği yaşanan olayların başında; canlı hayvanların vücudundan et kesme, sivri bir ağaçla hayvanı yaralama ve bu hayvanın kanını içme gibi davranışlar vardı. Ayrıca toplumda “*meyte*” adını verdikleri ölmüş hayvanın etini yemeleri, koyunun sopayla vurularak ya da boğarak öldürülüp; ölü olarak etinin yenmesi, bu tiksindirici durumunun varlığına işaret etmektedir (Apak, 2017, s. 46-49). Hayatı yaşama kalitesi, hazcılığa bağlı bu toplumun canlı veya cansız varlıklarla ilgili uygulamaları onları tiksindiriciliği içinde taşıyan bir topluma dönüştürmüştür.

Câhiliye devrinin tiksindirici olan yaşantı örneklerinden bir diğeri ise hayvan canlı iken vücudundan bazı parçaların kesilmesi idi. Hatta Hz. Peygamber, Medine’ye geldiği zaman bazı kimselerin develerin hörgüçlerini, koyunların kuyruklarını kestiklerini görmüştü. Bunun üzerine “*Diri iken hayvandan kesilen parça murdardır*” buyurarak, bu işi yasaklamıştır. Ayrıca Câhiliye Arapları, savaşlarda ve baskınlarda esir aldıkları insanları diri diri yakarlardı. İnsanları öldürmekten, intikam almaktan yahut karşı tarafa korku ve dehşet vermekten zevk alırlardı. Araplar, hasımlarını yakaladıklarında; onların kafalarını keser, kadeh gibi kullanırlardı (Ateş, 1996, s. 215, 395).

Bunların yanı sıra Câhiliye devrinde, “*Beliyye*” denilen bir uygulama daha göze çarpmaktadır. Bu uygulamada, ölenin mezarının yanına bir deve getirirlerdi. Devenin başını, sırtından arkasına veya göğsünden karnına doğru bağlarlardı. Boynuna bir halka geçirirlerdi. Hayvan ölünceye kadar da mezarın yanında onu bu şekilde bırakırlardı. Buna “*beliyye*” derlerdi (Ateş, 1996, s. 85). Nitekim İslam’la şereflendikten sonra bunun gibi uygulamalar ortadan kalkmış bu durum artık onlar için tiksindirici bir hâl almıştır. Bu seviyeye ulaşan bir toplum için eski yaşantıya ait bir uygulamayı hatırlatma mesele benzetme olmuştur.

Canlı iken hayvanların kanlarını içmeyi alışkanlık hâline getiren; canlı olan bir hayvanın derisini yüzen, insanların kafataslarını içmek için kullanan bir topluma “*ölü kardeşin etini yemeğe*” benzetme yapılması, durumun çirkinliğinin anlaşılması için somut bir örnek olmuştur. Çünkü iman ettikten sonra yanlış yaşantı ve davranışlardan uzak olan insanlara yeniden bu tiksindirici davranışlar hatırlatılmıştır.

Meselde gıybetin özellikle ölmüş bir insanın hem de ölen erkek kardeşinin etinin gıybetle benzetilmesi önemli bir noktadır. Gıybet anlatılırken herhangi bir ölü eti kullanılıyorsa bu kadar etki etmezdi. Özellikle gıybet için verilen örnekte yenildiği söylenen et öncelikle bir ölünün etidir. İnsan herhangi bir ölünün hayvan dahi olsa etinden tiksindir. Yenen etin, insana ait olması yönüyle daha tiksindirici bir hâl almaktadır. Gıybetle durumu daha iğrenç hale taşıyan ilginç benzetme ise yenilmesi çirkin olan etin, ölü erkek kardeşine ait olmasıdır. Zira Câhiliye dönemi insanı, kız çocuğunu diri diri toprağa gömerken erkek çocuğunu yüceltmekteydi. Erkek çocuğuna önem veren bir toplumda, gıybeti ölen erkek kardeşinin etini yemeğe benzetmek dikkat çeken bir durum olmuştur.

Mesellerde Arapların dostluklarına da vurgu yapılmıştır (Bakara 2/257). İnkâr edenlerin dostları sayılan tâğûtlar önceden o dönemde var olan bir durum idi. Tağût, Câhiliye döneminde Arapların Kâbe dışında kutsal saydıkları mâbedlerine denilirdi. Genellikle Kur'ân'daki kullanılışa paralel olarak hak dinin ve hak mabudun dışında kalan bâtil inançları, putları ve şer odaklarını ifade etmektedir (Yurdagür, 2010, s. 372). Ayrıca Câhiliye dönemi putlarından Lat ve Uzza olarak tefsir edilmiştir. Bu bağlamda tağût kelimesinin güneş, ağaç, taş gibi cisimleri de kapsadığı anlaşılmaktadır (Cora, 2018; s. 533-536).

Câhiliye döneminde Araplar tarafından bilinen, hayatlarında önemli bir yer işgal eden tâğût, bâtil inançları sempatik gösteren şeytan olarak da belirtilmektedir (Tay, 2017, s. 215-228). İslamiyet öncesi tâğût, Kâbe'ye benzer putlar için hazırlanan evler için de kullanılmıştır. Her kabile bu evlere mukaddes bir yer belirler ve çevresini tıpkı Kâbe gibi saygıyla tavaf ederlerdi. Çünkü paganist kültürün getirmiş olduğu tâğûtlar, puta tapanlar için önemli mâbetler arasındaydı. Tâğûtların varlığı ve kutsal kabul edilmesi atalar kültü olarak karşımıza çıkan önemli konular arasında yer almaktadır (Tanır, 2020, s. 31).

Mesellerde Arap toplumunun içinde bulunduğu sosyal yapı olan kölelik müessesesine değinilmiştir. Asırlar boyunca bu toplumda yerleşmiş kölelik, mesellerde ifade edilirken eşit haklara sahip ortak olma (Rum 30/28), iki adamın emrinde çalışma (Zümer 39/29), başkasının malı olma (Nahl 16/75) efendisine yük olma (Nahl 16/76) gibi durumlar ile benzetme yapılmıştır. Bilindiği gibi Arap toplumu sosyal yapı olarak; hürler, mevali ve köleler diye üç sınıfa ayrılmaktaydılar. Klanları

veya kabilevî toplulukları oluşturan erkek ve kadınlar hürler sınıfını teşkil ediyorlardı (Günaltay, 1997, s. 117). Çöl hayatı, Câhiliye Arabını hürriyete yöneltmişti. Bunun en önemli göstergesi otorite tanımamaktı. Genellikle soylulardan oluşan hürler sınıfı her türlü hakları ellerinde bulundurmaktaydı (Apak, 2017, s. 126).

Hürler, aynı hukuka sahip fertler idiler. Esirler, hürlerin sahip olduğu hukuktan yoksun idiler. Bu sınıf, kölelerle cariyelerden oluşmaktaydı. Esirler savaş esirlerindendi. Ya da satın alınırdı. Câhiliye döneminde köle ve cariyelerin yaşam koşulları oldukça güçlü. Efendileri yaşamlarında kayıtsız şartsız söz sahibi olurlardı. Arap toplumunun örf ve geleneği bu kölelere hiçbir hak tanımazdı. Mevali, Câhiliye döneminde köleler ile hürler arasında bir orta sınıftı. Mevali, azad edilmiş kölelerdi (Günaltay, 1997, s. 118). Kölelik Câhiliye toplumunun her alanını etkisi altına almıştı. Kanaatimizce bu kadar etkili olan kölelik sistemi içerisindeki Arap toplumuna tevhit anlayışını yerleştirmek için mesellerde kölelikle ilgili benzetme yapılmıştır.

Mesellerde yapılan benzetmelerde Arap toplumunun sosyo-kültürel yapısını gösteren bir başka unsur uğursuzluk anlayışıydı. Uğursuzluk Arap toplumunda yer etmiş yanlışlıklardan biri idi. Bir toplumun her ferdinin bir günah üzerinde beraberce ısrar etmeleri nedeniyle ne derece kötü sonuçların ortaya çıkacağı açık bir şekilde tasvir edilmektedir (Yasin 36/13-29). Araplarda uğursuz kabul edilen herhangi bir inanç ögesi kötü ve çirkin kabul edilerek ondan uzak durulmaya çalışılmıştır. Araplar baykuşu uğursuz olarak kabul ederlerdi. Katili bulunmayıp kısas olunmayan birinin ruhu, baykuş şekline girerdi. Gece olunca “*Beni sulayınız*” diye öterdi. Katil yakalanmış ise hayvan çıkıp giderdi. Bu inanış kabileler arasında kan davalarının sürüp gitmesinde büyük rol oynamıştır (Apak, 2017, s. 159,161). Böylece kuşun uçmasından anlam çıkararak bunu uğura veya uğursuzluğa yorma anlayışının temelinde, ölen insanların ruhlarının kuş şekline dönüşerek gökyüzünde dolaştığı inancı olduğu görülmektedir (Çelebi, 2001, s. 497). Görüldüğü gibi uğursuzluğa inanmak Câhiliye döneminin yaygın inançlarından olmuştur. Câhiliye döneminde baykuş sesi gibi köpek uluması, eşek anırması, göz seğirmesi gibi şeyler uğursuz sayılırdı (Azimli, 2015, s. 139). Yanlış bir şekilde toplumda yerleşen hurafeler zamanla toplumun vazgeçilmez yazısız kuralları haline dönüşmektedir. Câhiliye dönemi toplumunun kontrol mekanizması olan uğursuzluk inanışı Arapların hayatının bir parçası olmuştur.

4.2.6. Yeryüzü Şekilleri ve Yeraltı Kaynakları İle İlgili Meseller

Kur’ân’da geçen mesellerde yeryüzü şekilleri ve yeraltı kaynaklarıyla benzetme yapıldığı görülmektedir. Aşağıda alt başlık altında, söz konusu mesellere yer verilecektir.

4.2.6.1. Göklerin ve Yerin Nuru

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. O’nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fanus içinde fanus sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. Nur üstüne nurdur. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir” (Nur 24/35).

Kâinata her şey zıddıyla bilinir. Aydınlığın varlığı karanlıkla bilinir. Aynı şekilde sonlu olan kâinat ile de sonsuz olan zatın varlığının delillerine ulaşılabilir. Fakat insanoğlunun içinde bulunduğu maddi âlemde manevi âleme ait meseleleri anlama yeteneği sınırlıdır. Meselde, kısıtlı dünya şartları çerçevesinde benzetme yapılmıştır. Ne var ki göklerin ve yerin nuru olarak verilen Allah’ın nuru ile ilgili mesel, Allah’ın zâtı ile ilgili olduğu için Kur’ân’da izahı en zor mesellerden biridir.

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *“الله نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ: Allah göklerin ve yerin nurudur”* demektir. Bu *“نُورٌ: güneşten, aydan ve ateşten çıkan şeyin, yer, duvar vs. şeylere düşmesi durumu, gözle görülen ışıklar”* anlamına gelmektedir (Razi, 1981d, s. 224; Kurtubi, 2006ğ, s. 256). Allah’ın nurunun ne olduğu hakkında Kur’ân’da ve hadiste birçok cevap verilmiştir. Birincisi; nur, bir şeyin görünmesinin sebebi olduğu için hidayettir. Bu anlamda Allah gökteki ve yerdekileri hidâyete ulaştırandır. İkincisi, Kur’ân-ı Kerim’dir. Üçüncüsü, Hz. Peygamber’dir. Çünkü O, müşid ve yol gösterendir. Dördüncüsü ise mü’minlerin kalbindeki marifetullaha ait bilgilerdir (Razi, 1981d, s. 255-234).

O nurun benzeri *“كَمِشْكَاةٍ: duvarda yapılan oyuk”* gibidir. Kandilin içindeki *“مِصْبَاحٍ: sırac, lamba”* demektir. Sırac, aslında ışık saçan şey anlamındadır (Razi, 1981, s. 236). Bu kandilin durumu *“دُرِّيٌّ: inci”* gibidir (Zühaylî, 2009g, s. 578). *“شَجَرَةٌ مُبَارَكَةٌ: Bol ürün veren ağaç”* demektir. Bu ağaç, bereketli zeytin ağacıdır (Yazır, 1979, s.

3522; Kurtubi, 2006ğ, s. 258). Faydası çok olan bir ağaçtır (Razi, 1981d, s. 237). Bir yönüyle zeytin ağacı ilâhî vahye benzetilmiştir (Zühaylî, 2009g, s. 583). “نُورٌ عَلَى نُورٍ”
nur üstüne nur” demektir. Kandil yuvasında, kandilin ışığı, camın ışığı ve zeytinyağının ışığının bir araya gelmiş olduğu tasvir edilmektedir (Kurtubi, 2006ğ, s. 258).

Bütün örnekleri hakkıyla bilen Allah’tır (Razi, 1981d, s. 239). Allah hidayet bulanı da sapıtanı da çok iyi bilendir. Yahudiler: “Ey Muhammed! Yüce Allah’ın nuru semanın altına nasıl ulaşır” diye sormuşlar. Bunun üzerine âyet inmiştir (Kurtubi, 2006ı, s. 264). Bu mesel, sınırsız bir tabloyu sınırlı kavrama yeteneğine sahip insanın anlamasına yakınlaştırmak için verilen bir örnek olmuştur (Yazır, 1979a, s. 3524).

Bilmemiz gereken şudur ki Allah göklerin ve yerin nurudur. Allah bizzat nur değildir. Bu anlaşılmaz bir durum da değildir. Çünkü Allah’ın sonsuzluğu ne mekâna ve ne de zamana ait bir sonsuzlukla kıyas edilebilir (Macit, 1996, s. 46).

4.2.6.2. Kubbeli Döşek

“O Rabbinize ki yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir kubbe yaptı. Gökten yağmur indirip, onunla size rızık olarak çeşitli mahsuller çıkardı. Öyleyse siz gerçeği bilip dururken sakın Rabbinize eş koşmayın.” (Bakara 2/22).

Tevhit inancının insanlığın kalbine şüphe olmadan yerleştirilmesi önem arz etmektedir. Âyette, tek din anlayışı delilleriyle tasvir edilmektedir.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “فِرَاشًا: Döşek, üzerinde yatılan yatak ve oturulan yumuşak yer, rahat olunan yer, Allah’ın insanlar için hazırladığı yeryüzü, yerleşmek için serilen sergi” demektir (Cezâiri, 1990a, s. 59; Zühaylî, 2009h, s. 104). “السَّمَاءُ: Gök-kubbe” demektir. Semanın yeryüzüne olan durumu, tavanın eve olan durumuna benzemektedir. Üstte olan her şeye “sema” denmektedir (DİB. 2012a, s. 30-31). “بِنَاءً: bina sağlam yapı, üzerimize çatı gibi yapılmış tavan” demektir. “التَّمْرَاتِ: Her türlü meyve, sebze” mânâsındadır. “عِشْرًا: Eş, ortak ve benzer” anlamındadır. Allah’tan başka kulluk edilen şeylerdir (Cezâiri, 1990a, s. 59).

Meselde, şirki çürütmenin delilleri tasvir edilmektedir. Bu delillerin başında göğün tavan yapılması gelmektedir. Allah, gökyüzünü yeri koruyacak bir tavan,

yeryüzünü de insanların yaşayabileceği bir mekân yapmıştır (DİB. 2012a, s. 30-31). Bunu bir olan Allah yapar. Müşriklerin Allah'a ortak koştukları ilahların hiçbiri bunu yapmaya kâdir değildir. İnsana nimetleri veren kim ise ibadet edilmeye o daha layıktır. Nitekim Allah'a ortaklar koşturmak gerçeğe gözünü kapatmaktır. İnsana verilen nimetlerden birisi akli kullanmaktır. Aklını kullanmak ise meselde tasvirine çalışılan nimetlerin değerini anlamak üzere Allah'a eş koşturmamaktır. Meselde dikkat çeken bir başka delil, yaratma gücünün kimde olduğunu bilmektir. Akli başında her insan, yaratıcı olarak Allah'tan başka ilah olamayacağını bilir (Yazır, 1979f, s. 266).

4.2.6.3. Gökten Düşenler

“Allah'a yönelen, O'na ortak koşturmayan kimseler (olun). Kim Allah'a ortak koşturursa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürükliyor gibidir” (Hac 22/31).

Meselde, müşriklerin bazı zararlı sıfatları anlatılmaktadır. Müşriklere ait sıfatların bilinmesi, müslümanların inanç yönünden kendilerini onlardan korumasına vesile olacaktır.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ: Allah'a ortak koştur kişi” demektir. “خُفَاءً: Allah'a yönelen, müslümanlar” demektir (Kurtubi, 2006ı, s. 55). “تَهْوِي بِهِ: onu düşürür” demektir. “سَحِيْقٍ: uzak, derin” demektir. “فَتَحَطُّهُ الطَّيْرُ: kuşların parçalaması” demektir (Arslan, 1984ğ, s. 487).

Meselde, mü'minler için bir sakındırma vardır. Müslümanlar putlardan kaçınmalıdırlar. Putlara yönelip Allah'a ortak koşturmak, gök boşluğundan aşağıya düşmek gibidir. Yukarıdan düşen kişinin parçalanan organları kuşlarca kapışılır. Yahut rüzgârlar tarafından ıssız bir yere sürüklenir (Derveze, 2005, s. 429-430). Müşrik, yukarıdan düşen insan misali, imanın en doruk noktasından küfrün en engin derinliklerine düşmüş kişidir (Arslan, 1984ı, s. 487; DİB. 2012a, s. 17-24).

Sonuç olarak Allah'ın insana ihtiyacı yoktur. İhtiyaç içerisinde olan kuldür. Kul, samimi bir şekilde hakka yönelebilir. Kuldaki samimiyetin sürekliliği, bâtıldan sakındıkça kişiyi koruyacaktır. İnsan bâtıla yönelince kendini koruyamayacak şekilde Allah'a ortak koşturmayaya varabilir. Allah'a ortak koşturuların dayanağı ne sağlamdır ne de

sürekli. Haktan ayrılıp bâtila yönelmek, gökten düşüp parçalanmak kadar kötü bir durumdur.

4.2.6.4. Göklerden ve Yerden Rızık Sağlayamayanlar

“Allah’ı bırakıp da kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere tapıyorlar. Artık Allah’a (şanına uymayan) benzetmeler yapmaya kalkmayın. Çünkü Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Nahl 16/73-74).

İnsanoğlu kendisini yaratıcının varlığına ulaştıran delilleri görebilecek kapasitede yaratılmıştır. Hatta insanın içinde bulunduğu şartlar, şirkin mantıksızlığını anlamaya yeterli olmaktadır (DİB, 2012, s. 422) Âyette, Allah’ın birliğine götüren somut delilleri görmeyip Allah’a ortak koşan müşrikler ikaz edilmektedir.

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *رِزْقًا*: Rızık, gıdalandıran şey” demektir. Göklerden gelen rızık yağmurdur. Yerden çıkan rızık ise bitkilerdir (Mukatil, 2002, s. 478; Arslan, 1984ı, s. 448). Tevhide götüren bir diğer delil rızıkı temin edebilmektir. *وَلَا يَسْتَطِيعُونَ*: Hiçbir şeye güçleri yetmeyen şeyler” ile putlar kastedilmektedir. Rızık veremeyen putlar; rızıkı temin eden Allah’a benzetilemez. Çünkü Allah’ın yüceliğine uymayan benzetmeler yapılamaz. Rızık veremeyene ibadet edilemez (Bilmen, 1985, s. 1802). Müşriklerin Allah’a şirk koşması, Allah’ı yeterince bilmemekten kaynaklanmaktadır (İbn Kesir, 1999, s. 588). Âyette belirtilen durumlar, aklı başında olan insanı tevhit inancına götürmektedir (Bilmen, 1985, s. 1802). Allah’ı yeterince tanımayan toplumlarda şirkle karşılaşmak kaçınılmazdır (Cezairi, 1990, s. 139).

Sonuç olarak ifade edebiliriz ki, insanoğlunun hayatını ilgilendiren en büyük olay kendisine nimetlerin verilmesidir. İnsanın kendisine nimetleri vereni tanıyabilmesi kişiyi rızık vermeyen sahte tanrılara köle etmekten korur.

4.2.6.5. Açlık ve Korkuyla Yok Olan Şehirler

“Allah, şöyle bir kenti misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah’ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı.” (Nahl 16/112).

Meselde, insanın uyması gereken bireysel ve toplumsal kuralların gerekliliğine dikkat çekilmiştir. İnsanoğlunun koymuş olduğu kurallar, her insanın hakkını koruyabilmelidir. Ortaya konan kurallar, kapsayıcı olabilmelidir.

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مُطْمَئِنَّةً: güveni” “يَأْتِيهَا رِزْقُهَا: kifayeti işaret etmesi bakımından üç nimeti kapsar.” “فَأَذَاتَهَا اللَّهُ: Allah onlara tattırdı” demektir. “لِيَبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ: açlık ve korku felâketi” anlamındadır (Razi, 1981e, s. 130).

Bazı kelimelerin mânâlarının verildiği meselde istenen, Allah’ın nimetlerine şükretmektir. Bütün bunlara karşılık olarak ilahi yasalara uyabilmektir. İlahi kurallara uyabilmek kulluğun gereğidir. Nitekim bu durum, insanın yaşadığı toplumun haklarını gözetmek bakımından toplumsal huzurunun güvencesi olmaktadır. Zira meselde görüldüğü üzere bilinçli inkâr, Allah’ın nimetlerine karşı bir nankörlüktür. Bu, toplumda yaygınlaşınca, insanların problemler yaşaması kaçınılmaz olmaktadır (Kurtubi, 2006g, s. 194). Netice itibarıyla, insanların toplumsal haklara ve kurallara riayet etmesi toplumun huzuru için önemli bir ilke olmaktadır.

4.2.6.6. Tarlayı Uygun Kullanma

“Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir. Ekinliğinize dilediğiniz biçimde varın. Kendiniz için (geleceğe hazırlık olarak) güzel davranışlar takdim edin. Allah’a karşı gelmekten sakının ve her hâlde onun huzuruna varacağınızı bilin. (Ey Muhammed!) Mü’minleri müjdele” (Bakara 2/223)

Mü’minin kendisi özel olduğu gibi hayatı da özel bir değere sahiptir. Çünkü mü’min, aile hayatına dikkat ederek değerini korur. Hatta toplum içerisinde aile hayatına yönelik hataları ortadan kaldırmak, bu değeri korumak için kalkan olmaktadır.

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “حَرْثٌ: tarla” demektir. “نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ: Kadınlarınız sizin ekinliğinizdir” anlamına gelmektedir. Bu cümle üreme hadisesinde kadının rolüyle ilgili bir benzetme olmuştur. Doğumla üreme, insan nesli için Allah’ın koyduğu bir kanundur. İslam’a göre bunun meşruiyeti anne-babanın evlilik içinde birleşmesine bağlanmıştır. Bilindiği üzere rahimdeki çocuğun (cenin) ilk aşaması, erkeğin spermi ile kadının yumurtasının birleşmesidir.

Birleşmede sperm tohuma, kadının yumurtası ve rahimi de ekeneğe ve tarlaya benzetilmiştir (DİB, 2012, s. 354).

Bazı kelimelerin mânâlarını zikredilen âyetin inzal sebebi şöyledir: Yahudiler, kadının üreme organına arkadan yaklaşırsa çocuğun şaşı olacağını iddia etmişlerdi. Bu söylenti Resûlullah'a da iletilince âyet inmiştir (Arslan, 1984g, s. 64-66).

Cinsî birleşmenin yolu ve şekli konusunda insanlık âleminin farklı anlayış, tutum ve uygulamaları vardır. İslam'a göre meşrû cinsel ilişki, evli bulunan bir kadınla bir erkek arasında olacak (kadın kadına ve erkek erkeğe olamaz); birleşme kadının üreme organından yapılacaktır. Sapık cinsel ilişki (arkadan, anal seks) câiz değildir (DİB, 2012, s. 355).

Netice itibarıyla âyetteki benzetmeyle bilinmesi gereken şey, toplumu ayakta tutacak olan aile kurumudur. Aileyi koruma, Allah'ın kâinata yerleştirmiş olduğu biyolojik ve toplumsal yasalara riayetle olacaktır.

4.2.6.7. Verimli Toprak ve Elverişsiz Toprak

“Toprağı iyi ve elverişli beldenin bitkisi, Rabbinin izniyle bol ve bereketli çıkar. Kötü ve elverişsiz olandan ise, faydasız bitkiden başkası çıkmaz. Şükredek bir toplum için biz âyetleri işte böyle değişik biçimlerde açıklıyoruz.” (Araf 7/58).

Âyette, mü'min ve kâfirin nitelikleri gösterilmiştir. Ürünü çok olan elverişli bir toprak ile ürünü az olan elverişsiz toprak karşılaştırılmıştır. Toprağı temiz yer mü'mine, toprağı kötü yer kâfire benzetilmiştir.

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “الْبَلَدُ الطَّيِّبُ: temiz toprak, yer” demektir. Temiz bir kent, toprağı bereketli ve güzel olan yerdir “نُصِرَفُ الْآيَاتِ: kendinde ne ot ne de bitki bulunan ölü arazi” demektir. “âyetleri açıklıyoruz” anlamındadır. Farklı üslûplardaki âyetlerle, insanlara gerçeği bildiriyoruz. “يَشْكُرُونَ: şükrediyorlar” demektir (Arslan, 1984f, s. 43-44).

Meselde, tevhid inancını sağlamaştıran deliller insanların kavrayabilecekleri şekilde açıklanmıştır (Kurtubi, 2006d, s. 231). Bu deliller, insanın dünya ve âhireti için önemli ilkeler olmuştur. Öldükten sonra diriliş, beş duyuyla kavrayabildiğimiz tabiat

kanunlarıyla açıklanmıştır. Böylece dış dünyaya ait bilgilerin zihinde iyi anlaşılmasını sağlayan bir şekilde örnek verilmiştir (Cezâiri, 1990d, s. 165-167).

Sonuç olarak diyebiliriz ki mü'min, güzel bir belde misali, bulunduğu yeri yaşantısıyla güzelleştirir ve cennete dönüştürür. Kâfir ise kötü bir belde misali bulunduğu şartları zorlaştırır. Elindeki imkânlarla hayatı cehenneme çevirdiğini görebilmek gerekir.

4.2.6.8. Paramparça Olan Dağ

“Eğer biz, bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşümsünler diye veriyoruz.” (Haşr 59/21).

İlahi mesaja karşı algılama sorumluluğunu hissettiren, ilahi kelamı anlamayı kolaylaştıran, kalplerdeki etkisizliğe karşı uyarıcı dağ meseli, insanı Kur’ân’ın büyüklüğünü ve azametini anlamaya ve onu tefekkür etmeye çağırmaktadır (Yazır, 1979b, s. 4868; Razi, 1981f, s. 293).

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *جَبَلٌ*: insanın ne büyük sorumluluk altında bulunduğunu gösteren heybetin” sembolüdür. Heybetiyle dağ, katılığına rağmen Allah korkusundan parçalanıyor. Fakat kitabı anlayabilecek olan insan, kalbi yumuşamayıp Allah’a boyun eğmiyor. Diğer bir ifadeyle bir dağ, şuur sahibi olsaydı sorumluluk gereği Allah’a kulluk etmek için kendini parçalardı (Zühaylî, 2009ı, s. 483-484; DİB. 2012b, s. 303). Böylece dağ, Allah’ın vaadi sebebiyle boyun eğip, tehdidi karşısında da paramparça olurken kâfirlerin Kur’ân’ın i’cazı karşısında hiçbir şey yapmadan, O’nun vaatlerini yerine getirmemesi şaşılacak bir durumdur. Yüce Allah, o dağı mükellef kılacak olsaydı, *خَشِيَّةٌ*: *Huşu duyan (boyun eğen) zillet gösteren*” kendisine itaat karşısında başını eğecek; Allah’a isyan edince de Allah’ın kendisini cezalandırır korkusuyla *مُتَصَدِّعًا*: *Çatlayan (parça parça) yarık yarık paramparça*” olacaktır (Sabuni, 1981b, s. 353; Kurtubi, 2006h, s. 389). Âyetteki misaller ancak düşündürmek için verilmektedir. *يَتَفَكَّرُونَ*: *Tefekkür; herhangi bir mesele hakkında düşünme, zihni yorma, derin düşünme ve işin şuuruna varmaktır.*” Tefekkür insana mahsus bir özelliktir. Tefekkür, tasavvuru mümkün olan şeyler hakkında yapılabilir (İsfahani, tarihsiz, s. 578).

Burada dikkat çekilen husus, insanın muhakeme yeteneğini kullanabilme özelliğidir (DİB. 2012b, s. 303). Kur'ân'ın kendi bünyeleri üzerindeki dokunuşunun etkisini hissederler. Burada düşünüp değerlendirme yapmak için kalpler uyarılmıştır (Kutub, 1972, s. 3532). Ayrıca meselde Kur'ân-ı Kerim'in verdiği öğütler üzerinde düşünmeyi terk etmenin de geçerli bir mazeret olmadığı açıklanmaktadır (Kurtubi, 2006h, s. 389).

Sonuç itibarıyla dağlar insanın gönlünde ve zihninde ilahi azameti çağrıştıran yeryüzü şekillerindedir. Dağ, büyüklük yönüyle insanın zihninde fizik ötesini anlamlandırmada da müsait yapılardır. Büyüklüğüyle öne çıkan dağ, aynı zamanda daha ötelere ulaşmada insana yardımcı bir semboldür. Yüceliğiyle yaratanının kudretini gösterici bir sembol, O'nun emrine uymak için tefekküre götüren somut bir örnek olmaktadır.

4.2.6.9. Yağmurla Pürüzsüz Kalan Kaya

“Ey iman edenler! Allah'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kalkmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.” (Bakara 2/264)

Meselde, gösteriş için yapılan ve verildikten sonra başa kalkma aracı olarak kullanılan sadakanın insanlara hiçbir faydası olamayacağı gösterilmektedir.

Meselin geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *“لَا تُبْطَلُوا: İptal etmeyiniz”* demektir. Sadakanın ortadan kalkması, onun sevabının ortadan kalkması demektir. *“بِالْمَنْ وَالْأَدَى: Başa kakma ve eziyet etmek,”* *“رِئَاءَ النَّاسِ: Övgülerini kazanmak, yergilerini savuşturmak için insanlara gösteriş yapmak,”* *صَفْوَانٍ: Üzerinde toprak olmayan kaya”* anlamlarına gelmektedir (Cezâiri. 1990a, s. 334).

Meselde kaya benzetmesi yapılmıştır. Burada kaya, ele hiçbir şey geçmeyeceğini anlatacak somut bir örnektir. Sadaka verirken insanları incitmeye kalkışanların davranışı, kaya meseliyle anlatılmıştır. Pürüzsüz bir kayanın üzerindeki toprak şiddetli yağmur aldığında sıyrılıp yere iner. Düz yerlerdeki toprağa bereket

getiren yağmur pürüzsüz kayada üstüne gelen toprağı yok eder. Sadaka da böyledir. Allah için ihtiyaç sahibi incitilmeden yapılan harcama, harcaya bereket ve sevap getirir (DİB. 2012a, s. 421). Böylece mü'minler de kâfirler gibi sadakalarını başa kakarak ve eziyet ile gösteriş yaparak harcama yaparsa sevaptan mahrum kalırlar (Yazır, 1979e, s. 902).

Kanatimizce üzerinde toprak bulunan kaya benzetmesi göstermektedir ki bereket getirmesi beklenen yağmur eldekilerini de alıp götürerek kârı zarara dönüştürmektedir. Mali yardımlar başa kakılınca değersizleşmektedir. Böylece meselde, hayırla sevap elde edilmesi beklenen durumun günaha dönüşmesi somut bir şekilde zihinlere gösterilmektedir.

4.2.6.10. Çöldeki Serap

“İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz. (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah'ı yanında bulur da Allah onun hesabını tas tamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir” (Nur 24/39).

Allah'a inanmak insanın dünyada doğal olarak yapacağı işlerin en başında gelir. Allah'ı inkâr etmek ise dünyanın en zor işlerinden biridir. Âyette, inkâr etmenin nasıl bir sonuca katlanmak olduğu ifade edilirken kâfirin ne duruma düşeceğinin, nasıl bir sonuçla karşılaşacağına görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Âyetin nüzül sebebi olarak Utbe b. Rebîa gösterilmektedir. Utbe, Câhiliyede Hristiyanlığa göre kulluk etmiş ve İslamiyet gelince de müslüman olmayı reddetmiştir. Başka bir rivayete göre âyet, Şeybe b. Utbe hakkında inmiştir. Her ikisi de kâfir olarak ölmüşlerdi (Zühaylî, 2009g, s. 595).

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “كَسْرَابٍ: Gündüz şiddetli sıcaklarda, çölde görülen su görüntüsüdür” Seraba “el-âl” de denilir. “الآل: Kuşluk vakti su gibi görünen serap çeşidi” demektir. Serap, çölde meydana gelir. (Kurtubi, 2006ı, s. 297). Serabın meydana geldiği yer, düz ve ıssız alanlar olmaktadır. “بِفَيْعَةٍ: Düz ve bitkisiz olan kara parçası, engin ve dibi görünmeyen deniz” demektir. Amelleri âhret gününde geçersiz olacak kâfirlerin hesabı Allah'a aittir. Kâfirler amellerinin yanında, kendisiyle uyarılıp tehdit edildiği Allah'ın azabını

bulmuş olarak hiçbir şey elde edemeden hesaba çekileceklerdir (Razi, 1981g, s. 6). Çünkü “وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ: Allah'ın hesabı süratlidir.” Allah, çoğu kimsenin hesabını aynı anda almaktan aciz değildir (Kurtubi, 2006ı, s. 297).

Çölde serap gören bir kimse, su bulunmayan bir yerde su varmış gibi görüyor ona vardığında hiçbir şey olmadığını anlıyor. Sonunda helak oluyor. Kâfir olanlar da amellerini varmış gibi görmesine rağmen sonunda kıyamet günü hiçbir şey bulamayacaklardır. Kâfirlerin amelleri ne olursa olsun sonuçta elde edecekleri, çölde gördükleri seraba ulaşma kadar olacaktır.

4.2.6.11. Su ve Diriliş

“Onun kudretinin ve hikmetinin delillerinden biri de şudur ki: Sen yeri boynu bükük, kupkuru görürsün. Fakat biz üzerine su indirince harekete geçip kabarır. İşte bu yere kim hayat veriyorsa ölüleri de O diriltecektir. Çünkü O her şeye kâdirdir.” (Fussilet 41/39).

Kâinata bakarak yaratıcının varlığının delilleri ile âhiretin delillerini gözlemek mümkündür. Meselde, bir taraftan madde olarak suyun özelliği verilmiştir. Diğer taraftan da Allah'ın birliğine götürecektir özelliği anlatılmıştır

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: Allah'ın birliğine götürecektir özellikteki “الماء: yağmur suyu” demektir. Yağmurdan sonra yer bitkileri bitmek üzere şişer. Bitkiler topraktan fırlar ve dışarı çıkarlar (Arslan, 1984j, s. 118-119). Yağmur suyunun canlandıracağı yer, “خَاشِعَةً: kupkuru ve suyu çekilmiş” bir yerdir. Suyla buluşan toprak, önce şişer. Sonra çürüyen bitkiyi çıkartmak için yukarıya yükselir. “رَبَّتْ: yerin kabarması ve yükselmesi” demektir (Kurtubi, 2006ı, s. 365). Burada denilebilir ki âyette belirtilen, öldükten sonra yeniden diriliş, herkes tarafından anlaşılması gereken açık bir gerçektir (Yazır, 1979e, s. 4207-4209; Râzi, 1981, s. 129). İşe yaramayacağı düşünülen bir toprak, su ile buluşur. Sonra çeşit çeşit canlılar oluşması için yeniden dirilişe somut bir örnek olur. Kupkuru bir toprağa su ile hayat veren Allah, yeniden ölüleri de diriltecektir.

4.2.6.12. Su, Süt ve Bal Irmaklarına Mukabil İçilecek Kaynar Sular

“Allaha karşı gelmekten sakınanlara vâdedilen cennetin durumu ise şudur: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içerken lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Onlara orada her türlü meyve ile bir de Rableri tarafından bir mağfiret vardır. Bu nimetlere erişenler hiç, ateşte devamlı kalıp kaynar sulardan içirilip bununla bağırsakları lime lime olan kimseler gibi olur mu?” (Muhammed 47/15).

Âyette, her şeyi somut olarak görmek isteyen insanlık için gözle görebileceği şekilde ceza ve mükâfatın resmi çizilmektedir.

Meselde geçen kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “ماءٌ غَيْرُ آسِنٍ: *Tadı bozulmayan su*” mânâsındadır. “عَسَلٌ مُّصَفًّى: *Saf balmumundan olan ve başka kirlere tasfiye edilmiş baldır.*” demektir. Allah onu temiz yaratmıştır. “ماءٌ حَمِيمٌ: *Sıcak ve şiddetle kaynayan su*” demektir. O su, cehennemliklere yaklaştırılınca onların yüzleri yanar. İhtikar zaman bağırsakları parçalanır (Arslan, 1984j, s. 323-324).

Meselde, mü'min ile kâfir anlatılmaktadır. Gerçeğe ulaşmada iki grubun aralarında farklılık bulunmaktadır. Zira Allah'ın emirlerini yerine getiren mü'minlere amellerinin karşılığı verilecektir. Tadı değişmeyecek, rahatsızlık vermeyen içecekler ile çeşitli yiyecekler verilecektir. Buna karşılık kâfirlere ise amellerinin karşılığı olarak karınlarını parçalayan kaynar su verilecektir (Yazır, 1979f, s. 4385-4387).

Sonuç itibarıyla soyut bir özelliğe sahip cennet ve cehennem insanların algıladıkları dünya hallerinden örnekler verilerek anlatılmıştır. Böylece meselde dünya şartları içerisinde cennet hayatının, çeşitli lezzetlerle dolu bir yer, cehennemin de cezayla donatılmış bir yer olduğu somut bir şekilde tanıtılmıştır.

4.2.6.13. Yemişleri ve Gölgeyi Devamlı Olan Cennet

“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara vaat olunan cennetin durumu şudur: Onun içinden ırmaklar akar, yemişleri ve gölgesi devamlıdır. İşte bu, Allah'a karşı gelmekten sakınanların sonudur. İnkâr edenlerin sonu ise ateştir” (Ra`d 13/35).

Meselin geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مَثَلُ الْجَنَّةِ: *Cennetin örneği özelliği, şekli*” demektir (Cezairi, 1990, s. 340). “مَثَلٌ: *Benzer*”

demektir. Takva sahipleri için cennetin aynısı demektir. “وِظْلُهَا: *ounun yani cennetin gölgesi*” demektir. Dünyadaki gölgeler, geçicidir. Ama cennetteki gölgeler devamlıdır. Cennetteki izzet, mutluluk ve refah hayatı devamlıdır. “الْجَنَّةُ: *Cennet, altından ırmaklar akan, devamlı yiyecekleri ve gölgeleri olan sonsuz yerdir.*” (Arslan, 1984g, s. 28-49).

Meselde insana mutluluk veren mükâfat tasvir edilmektedir. Geçici olan dünyada insan için huzur veren nimetler arasında; denizlerin maviliği, ağaçların yeşilliği, güneşli bir havanın gölgesi, bahçeleri süsleyen çiçeklerin güzelliği bulunmaktadır. Âyette, aynı güzelliklerin âhiret âleminde de sonsuz özellikte olacağı anlatılmaktadır. Mü'mine verilen cennetin nimetleri, alışılmışın dışındaki özellikleri ile limitsiz olacaktır. Mü'minlere verilen cennete karşılık kâfirlerin cezası ise inkârları sebebiyle ateş olacaktır. Çünkü kâfirlerin cehenneme girmesi müşriklerin arzularına uymaları sebebiyledir (Zühaylî, 2009d, s. 197-198).

4.2.6.14. Sel Köpüğü ve Eriyen Ateş Köpüğü

“Gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hakla batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir.” (Ra'd 13/17).

Meselde, hak ile bâtili ayıracak özellikler anlatılmıştır. Âyetteki bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “السَّمَاءُ: *Gök, bulut, yağmurun geliş yönü, göğün görünen tarafı*” anlamına gelmektedir. “ماء: *Su*” anlamındadır. Yağmurun özüdür. “أُودِيَةٌ: *Dereler, suyun gittiği yerler*” demektir. “السَّيْلُ: *akıp giden su* demektir. “رَابِيًا: *Çer-Çöp, sellerin çevreye fırlattıkları yüzeye çıkan şeylerdir.*” Seller akarken bunları çevreye bırakırlar. “رُبْدًا: *Köpük ve suyun üzerinde olan şeyler* demektir. Bunlar sel sularının akışı sonucu üzerinde oluşan köpüktür. “جُفَاءً: *Atılma, süprüntü*” demektir. Sel suyundaki çer-çöpün atılmasıdır. “وَمِمَّا يُوقَدُونَ: *Eritilen altın, gümüş, demir gibi madenler*” demektir. “مَتَاعٌ: *Demir gibi madenlerden yapılan eşyalar*” demektir (Arslan, 1984g, s. 561-578).

Meselde hak ve bâtil tasvir edilmiştir. Zira hak, yer tabakalarına yerleşen saf su gibidir. Bâtil ise köpük, suyun yüzeyinde görünen kirdir (Zühaylî, 2009d, s. 162-163). Neticede hak, insana dünyada ve âhiret gününde fayda verecek sürekli bir kaynaktır. Bâtil ise insanın eline geçen boş şeylerdir. Hak ile bâtil arasındaki farklar açık olarak görülmektedir.

4.2.6.15. Derin Denizdeki Karanlıklar

“Yahut kâfirlerin hâlleri derin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulutlar var. Karanlıklar üstüne karanlıklar. İnsan, elini çıkarsa neredeyse onu bile göremez. Kime Allah nur vermezse, onun için nur diye bir şey yoktur.” (Nur 24/40).

Meselde, kâfirin yaptıkları sonucunda bulunduğu tehlikeli durum anlatılmaktadır. Kâfirin yaşadığı bu durumu gösteren örnek, bir insanın hayatı nasıl yaşarsa hayatın akışı da bu şekilde sürmesine benzemektedir.

Meselin anlaşılmasını sağlayacak kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “لَجِي: Derin ve suyu bol olan yer” anlamındadır. Âyette kâfirin iç dünyasını anlatan bir örnek verilmiştir. İnkârın boyutu, denizin derinliklerindeki karanlığa benzetilmiştir. “كَظْلُمَاتٍ: Karanlıklarla dolu zorluklar” kastedilmektedir. Üst üste gelen zorluklar demektir. Karanlıklarla dolu olan bu denizi dalgalar kaplamıştır. O ikinci dalgayı da bulutlar sarmıştır. İşte üst üste olan karanlıkların yapısı böyledir (Kurtubi, 2006ğ, s. 285, Arslan, 1984b, s. 173-177).

Meselde kâfirin içerisinde olduğu karanlıklar anlatılmıştır. Bu karanlıklar; inanç karanlığı, söz karanlığı ve amel karanlığıdır. Bunların dışına çıkamazlar. Aydınlıktan asla nasipleri de olmaz (DİB. 2012, s. 107). Kâfir, ısrarla devam etmesiyle yaptıklarının farkına da varamaz. Hakkı da kabul etmez (Yazır, 1979c, s. 3527). Sonuç itibarıyla işledikleri günahları sürekli yapar duruma gelmişlerdir. Derin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibi günahları onları sarmıştır. Bir anlamda küfür karanlıkları içinde yaşamaya devam ederler.

4.2.6.16. Değerlendirme

Mesellerin Arapların hayatıyla bağlantılı olduğunu gösteren unsurlardan biri dağlık ve çöllerle çevrili olan bir ortamdır. Yaşadıkları ortam, Arapların hayat şartlarını şekillendirmiştir. Bakara sûresinin 22. âyetinde yeryüzünün insan için bir döşek, göğün de bir tavan olarak tasvir edilmesi yönüyle gökyüzü ve yeryüzü Arapların yaşam merkezi olmuştur. Bu nedenle gökyüzü evin tavanına, yeryüzü, çöl, yatağa dönüşmüştür. Hayatın bütününün geçtiği kupkuru çöller, Arapların vazgeçilmezi olarak hep özlemi içinde oldukları rahat bir döşeğe benzetilmiştir. Burada geçen bina ifadesi Araplarda ev, çadır gibi yapıları ifade etmek için kullanılmaktadır. “Arapların binaları” derken çadırları kastedilmektedir. “بنا علي امرأته: Hanımı için izdivaç çadırı binası/kubbesi inşa etti” ifadesi de böyledir. Zira onlar evlendiklerinde hanımları için özel bir çadır kurarlardı (Zemahşeri, 1998e, s. 215). Bina ifadesi tam olarak meselde zikredilen göğün koruyucu tavan, kubbe olması ile örtüşmektedir. Dilde kullanılan yaşamla ilgili bir ifadenin meselde kullanılması göçebe yaşayan toplumla ilişkisini göstermektedir. Ayrıca koruyucu tavan göğün, “Allah, göklerin ve yerin nurudur” (Nur 24/35) ve “Göklerin ve yerin Rabbi” (Ra’d, 30/16) ifadeleri; her şeyi gökle yer arası evi olan Araplar için önemli bir hitaba dönüşmüştür. Hac sûresinin 31. âyetinde benzetme unsuru olarak ele alınan gökyüzü, Arapların bilgi dünyasını sarmıştır. İslam öncesi Arap tarihiyle ilgili kayıtlar, Câhiliye Araplarının gök cisimleriyle ilgili olduklarına şahitlik etmektedir. Nitekim Câhiliye dönemi şairlerinin divanlarında gökyüzü âlemine dair pek çok işaret bulunmaktadır (Leblebici, 2020, s. 709). Onun hayatını devam ettirmesi evin yaşam şartlarına bağlıdır. Böylece Arap toplumu aile kurumu yerşekillerinin gölgesi altında şekillenmiştir.

Yeryüzü şekilleriyle beraber yeraltı zenginlikleri de Arap toplumunun yaşamında etkili olmuştur. Gökle yerin Arapların yaşamıyla ilişkisine bakıldığında madenlerin hayatlarında bir değere sahip olduğu görülür. Araplar, ham altını fırınlarda eriterek diğer madenlerden ayırıyorlardı. Altının yanında Arap toplumunun ürettiği en değerli madenler arasında gümüş de vardır. Bunun yanı sıra Yemen’de kurşun madenleri bulunmaktadır. Ayrıca demir madeni yatakları olduğu için demircilik önemli bir meslek hâline gelmişti (Apak, 2017, s. 275-276). Böylece meselde

benzetmeye konu olan ateşte eritilenlerin köpüğünün zikredilmesiyle (Ra‘d 16/17) Arapların hayatında yeri olan madencilik arasında bir bağlantı kurmak mümkündür.

Arapların hayat şartlarını belirleyici yeryüzü şekilleri arasında kayalıklar gelmektedir. Bakara sûresinin 264. âyetinde zikredilen yağmurun kendisini çıplak bıraktığı kayalıklar Arap yarımadasında dağlık alana dönüşür. Buradan doğuya doğru gidildikçe basık platolar yer almaktadır. Necid denilen platoda binlerce kilometrelik alan zaman zaman lavlarla kaplanmış bir çöl durumundadır. Taif Mekke arası 120 km uzaklıkta ormanlık arazilere rastlamak mümkündür. Hicaz’da olduğu gibi Şam-Irak sahasında çok miktarda yanardağ izleri yer alır. Mekke, Hicaz’da etrafı dağlarla çevirili bir vadide kurulmuş bir şehirdir. Medine’nin kuzeyinde Uhud Dağı, güneyde Air Dağı, doğusunda Vakım Harresi volkanik arazisi, batısında Veberre Harresi bulunur (Apak, 2016, s. 20-21, 79). Arap yarımadasının yeryüzü şekilleri arasında yer alan kayalık yapının mesellerde zikredilmesi mesellerin Arapların yaşamıyla kurulacak bağı göstermektedir.

Arapların yaşamına etki eden önemli yerşekilleri arasında çöller bulunmaktadır. Nur sûresinin 39. âyetinde kâfirlerin amellerinin benzetildiği serabın olduğu çöller, onlar için önemli bir yere sahip olmuştur (Şamhoğlu, 2020, 19). Çölde görülen serap, bedevi hayatın hayret verici olaylarından biriyken Cahiliye dönemi insanının yaptığı yanlışlıkları ifade eden somut bir örneğe dönüşmüştür.

Çöllerle beraber Arapların hayatına etki eden bir diğer yeryüzü şekli dağlardır. Bu anlamda Haşr suresi 21. âyette dağ benzetmeye örnek olmuştur. Milletlerin edebiyatlarında heybetin ve yüksekliğin sembolü dağ idi. İnsanların düşüncelerini çokça etkilemiş olan dağ motifine Araplarda da rastlamak mümkündür. Arabistan toprakları batıda Kızıldeniz kıyısında Tihame olarak bilinen dar bir sahilden başlar. Genişliği 80-100 km’yi bulan bu düzgünlüğün doğusunda ise dik yamaçlarla yükselen kıyı dağları yer alır. Kuzeyde Sina’dan başlayarak güneye doğru Hicaz, Asir ve Yemen sahalarına doğru devam eden bu sıra dağlar, Hicaz’da alçalmakta Güney Asir’de yeniden yükselerek 2750 ile 3760 metreye kadar ulaşmaktadır. Batıdaki dağlık arazi doğuya doğru azalmaktadır (Apak, 2016, s. 20).

Genel olarak dağlık, çöl ve kayalık yapıya sahip böylesi alandaki topraklar kıymetli yerlerdir. Kıymetli olan bu topraklar, Araf sûresinin 58. âyetinde elverişliliği ve elverişsizliği ile benzetmeye konu olmuştur. Dağlık ve çöllerden oluşan

yerşekillerine sahip Arap yarımadasında kentler de bulunmaktaydı. Şehirlerin yaşadıkları olaylar içerisinde açlık ve korku (Nahl 16/112), Arapların dünyasında hayatın bir parçası olmuştur. Meselde zikredilen korku Arapların inanç dünyasını etkileyecek bir yapıya sahiptir. Müşrikler taptıkları şeylerin kendilerine zarar verebileceği korkusuyla onlara kulluk etmekteydiler. Putlara olan ibadet ve saygıları ile zarar görme tehlikesinden böylece sakınabileceklerini düşünüyorlardı. Bazen kötülükleri bir şahıstan bilme ve her yanlışı onunla izah etme alışkanlığı da aynı psikolojinin bir başka tezahürü olmuştur (Keçe, 2020, s. 31).

Toprakların iyi veya kötü olması sonucu ondan elde edilecek ürün ve rızık da (Nahl 16/73-74) mesellerin Câhiliye toplumuyla ilişkisini göstermektedir. İnsan akli dünya üzerinde kendisine ibadet edilecek zata götüren delilleri görebilecek kapasitede yaratılmıştır. Hatta insanın içinde bulunduğu şartlar, şirkin mantıksızlığını anlamaya yeterli olmaktadır (DİB. 2012a, s. 422). İnsanın elde ettiği rızık kendisine vereni bilmesi kişiyi tevhide götürür. Yaşantıların yanı sıra Arap yarımadasında sosyal hayatla ilgili halk inançlarına ve davranışlarına kaynaklık eden herhangi bir inanç unsurunun ortaya çıkmasında fiziki çevrenin önemli bir etkisi olduğu bilinen bir gerçektir (Apak, 2017, s. 158).

Tarihsel süreç içerisinde Arapların yaşantı modelinde erkek egemenliği hâkim olmuştur. Ancak İslam dini bu hâkimiyeti uygun seviyeye taşımıştır. Malum olduğu üzere insan nesli erkek ve kadının birleşmesiyle devam etmektedir. Çöl toplumu için ise çocuk sahibi olmak, hatta çok sayıda çocuğa sahip olmak son derece önemlidir. Bu durum günümüzde kırsal yaşantının hâkim olduğu bölgelerde bile hâlen geçerlidir. Nitekim çok sayıda evlat, hem tarlada ve hayvan bakımında çok sayıda işçi, hem de diğer ailelere karşı bir güç ve üstünlük göstergesidir. Bakara sûresinin aile yaşantısını düzenleyici 224. âyetinde Allah evli kadınları tarlaya benzetmiş, insanlık için kadının işlevini “*hars/tarla*” ile ifade etmiştir. Nitekim tarladan ürün alındığı gibi, evlilik yoluyla evlat dünyaya getiren kadınlar da bereketi temsil eden verimli birer tarla gibidir.

Mesellerin Câhiliye dönemiyle ilişkisini gösteren unsurlar içinde kadının durumuna ait benzetme gelmektedir. Arapların yaşam şartları kendilerine verilecek ödül ve cezaya da aksetmiştir: Ra’d sûresinin 35. âyeti ile Muhammed sûresi 15. âyetinde vaat olunan cennetin özellikleri onların hayallerini süsleyen bir yerin coğrafi

özelliklerine benzetilmiştir. Âyette süslenme; altın, inci ve ipek elbise gibi şeylerle ifade edilmiştir. Araplar süslenme ziynetlerini çok sevdiği için onlara yönelik cennet vaadi ve özendirme bu şekilde formüle edilmiştir (Azimli, 2015, s. 20).

Fussilet sûresinin 39. âyetinde kupkuru otlardan benzetme yapılmıştır. Bir anlamda Arapların ekseriyeti sürülerini otlatmak zorunda olan kişilerdir. Bundan dolayı sürekli yağmur alan yerleri takip eden göçebe insanlar olarak kuru otlara rastlamaları mümkündür (Öğmüş, 2013, s. 138).

4.2.7. Tabiat Olayları ile İlgili Meseller

Kur'ân'da geçen meselerde tabiat olayları ile ilgili benzetmeler olduğu görülmektedir. Gelecek alt başlık altında, söz konusu meseller incelenecektir.

4.2.7.1. Ateş Yakan Adam

“Bunların hâli, o kimsenin hâline benzer ki aydınlanmak için bir ateş yakar. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların gözlerinin nurunu giderir ve karanlıklar içinde bırakır, onlar da göremez olurlar. Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler.” (Bakara 2/17-18).

Meselde, münafıkların gizli durumları açığa çıkarılmıştır. Meselde geçen kelime ve kavramlardan “استَوْفَدَ نَارَ: ısınmak ve aydınlanmak için ateş yaktı.” demektir (Zühaylî, 2009h, s. 98).

Âyette, münafıklar davranışlarıyla açıktan eleştirilmektedir. Münafıklar müslüman görünümlüdürler. Fakat sıra inanca gelince karanlıklara boğulurlar. Aydınlanmak için ateşi yakan kimse, gözlerini kapamakla ateşin ışığından faydalanamaz. Aynı şekilde iman edip kâfirlerin yanında İslam'a göz kapayan kimse de inancından hiçbir fayda göremez. Münafıklar, hidâyete karşılık sapıklığı satın aldıkları için zarar etmişlerdir (Kurtubi, 2006c, s. 212; DİB. 2012a, s. 28-29). Böylece doğruyu söyleyemez, gerçeği duymak ve görmekten yoksun olurlar (Cezâiri, 1990a, s. 56-57).

Kısacası münafıklık iyi zamanlarda Müslümanlara destek verici görünmenin, zor dönemlerde ise Müslümanlara sırt çevirmenin simgesi olmuştur (Zühaylî, 2009h,

s. 101). Böylece meselde münafıkların içerisinde bulunduğu ruh hâli açık olarak gösterilmiştir. Zira onların izledikleri yöntem görünüşte ne kadar iyi görünse de hak katında geçersiz olmuştur.

4.2.7.2. Karınlardaki Ateşten Yiyecek

“Allah’ın indirdiği kitabın bir bölümünü gizleyenler ve onu az bir şey karşılığında satanlar yok mu, onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır. Onlar, doğru yol karşılığında sapkınlığı, mağfiret karşılığında azabı satın almış kimselerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklı olmuş!” (Bakara 2/174-175).

Âyette azabı satın alan kişilerin, gizlediklerine karşılık yedikleri dünyalıklar, ateşe benzetilmiştir. Meselde menfaat kaynaklarının kuruyacağı kaygısıyla, kendi kutsal kitaplarında Hz. Muhammed hakkındaki bilgileri kendi insanlarından saklayan, konuyla ilgili dinî metinleri gerçek anlamından ve amacından saptırarak şekilde te’vil eden Yahudi din bilginleri eleştirilmiştir (Râzî, 1981, s. 28).

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “*ثُمَّناً*: az bir karşılık menfaat” demektir. Günah karşılığında elde edilen menfaat, maddî olarak büyük olsa da işlenen suçun ağırlığına oranla önemsizdir. “*يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا*” *النَّار*: ateşten başka bir şey yemiyorlar.” anlamına gelmektedir. Gerçekte yiyip içtikleri şeylerin cehennem ateşi olması kutsal değerleri kullanarak çıkar sağlayanlar içindir (Zühaylî, 2009h, s. 453).

Allah, insanlara hidayeti bulsunlar diye âyetleri indirmiştir. Allah’ın bildirdiği gerçekleri saklamak, Allah’ın indirdiklerini belirtilen amaçlarından saptırmak demektir. Allah, saptırmanın karşılığı olarak onları acı bir azaba çarptırarak cezalandıracaktır (DİB. 2012a, s. 261-262).

4.2.7.3. Rüzgâr ve Çer-Çöp

“Onlara dünya hayatına dair şu örneği de ver: (Dünya hayatı) gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine

karışır. Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu kuru bir çer-çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir. Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır. Dağları yürüteceğimiz ve senin yeryüzünü çırılçıplak göreceğin günü bir hatırla. Biz onları mahşerde toplarız da içlerinden hiçbirini bırakmayız. ” (Kehf 18/45-47)

Meselde, dünya hayatındaki yapılan işlerin Allah katında kalıcı işlere dönüşmesini sağlayacak davranışlara değinilmiştir. Kalıcı işlerin nelerin olabileceğini ifade etmek için tabiat olaylarıyla benzetme yapılmıştır.

Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ: *Dünya hayatının neye benzediği*” anlatılır. “مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا: *İndirdiğimiz yağmur suyu*” mânâsındadır. “نَذْرُوهُ: *Onu dağıtır, rüzgârlar onu savurup etrafa dağıtır*” demektir. “هَشِيمًا: *Parçalanan, çer-çöp hâline dönüşen bitkiler, saman*” demektir (Zemahşeri, 1998e, s. 590; Zühâyli, 2009, s. 282). “زِينَةٌ: *İnsana süs olan her şeye*” zinet denilir. Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Dünya hayatının süsü olan her şey süratle zail olup gider. Neticede mal ve çocuklar da zayi olup gideceklerdir. Müşrikler, mallarının ve evlâtlarının çok olması ile fakir mü’minlere karşı kibirlenmişlerdir. Allah katında fakir olan inananlar, zengin inkâr edenlerden daha üstündürler (Razi, 1981ğ, s. 131). “وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ: *baki kalacak olan salih ameller*” demektir. el-bâkiyâtu’s-sâlihât beş vakit namaz, güzel sözler ve tesbihler, bütün ibadet ve hayırlar diye açıklanmıştır (Razi, 1981ğ, s. 131; Zemahşeri, 1998d, s. 590; Karaman, vd, 2012, s. 557).

Tabiat olaylarının yer aldığı korkunç bir sahne gösterilmiştir. Sahnenin dekorunda sarsılmaz dağlar hareket hâlinde yer almaktadır. Fakat insanoğlu, muhteşem görüntüden ürpermeden ve etkilenmeden hayatını sürdürebilmektedir. Tasvir edilen durum “*Dünya hayâtı, tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer...*” (Yunus 10/24) âyetinin özeti mâhiyetindedir (Bursevi, 2013a, s. 306; Kutup, 2003c, s. 2274).

Dünya hayatında; kalıcı ve hayırlı olan ameller, Allah rızası için yapılan işler ve ibadetlerdir. Fakat dünya hayatı, kıyamet günü şiddetli kâinat olaylarıyla son bulacaktır (DİB. s. 477-479).

Sonuç itibarıyla dünya hayatı, rüzgârın savurduğu çer çöpe benzetilerek birkaç cümleyle vecîz biçimde özetlenmiştir. Meselde gösteriliyor ki dünya hayatı yok olmaya mahkûmdur. Dünya hayatının nimetleri ve rahatlık da geçici olacaktır.

4.2.7.4. Rüzgârın Savurduğu Kül

“Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (âhirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır” (İbrahim 14/18).

Mesel, kâfirin amellerinin sonuçsuz kalacağını göstermektedir. Zira insan, dünyada yaptıklarının karşılığını görebilmek ister. Ağaç diken çiftçinin, ağacın meyvesini almak istemesi gibi. Fakat insanın dünyada kabullenemediği durumlardan birisi ise işlerin sonuçsuz kalmasıdır. İşte kâfirlerin amellerinin durumu buna benzemektedir.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “رَمَادٌ: bilinen gubar (toz, kül), ateşte öğütülmüş bir cisimdir”. “أَعْمَالُهُمْ: Onların amelleri, iyilikler sınıfına dâhil olan davranışları,” demektir. Bu davranışlar; akrabayı ziyaret etmek, köle azad etmek, esirin fidyesini vermek, misafirperverlik gibi işleri de içermektedir. “عَاصِفٌ: Şiddetli rüzgâr, rüzgârı şiddetli olan bir gün” demektir (Zühaylî, 2009d, s. 241).

Bazı kelimelerin anlamlarını zikrettiğimiz meselde kâfirin amellerinin ne olacak sorusunun cevabı tasvir edilmektedir. Âyette dünyada yaptıkları ne kadar çok olursa olsun âhirette hiçbir değeri olmayacağı anlatılmaktadır (Kurtubi, 2006i, s. 353; DİB. 2012, s. 282-283).

Kâfirler, yaptıklarının karşılığını dünyada iken alacaklardır. Külün zikredilmesi kâfirlerin dünyada bir şeyler alacaklarını gösterse de dünyada da âhirette de ellerine geçecek olan ateş ve külleridir. Kâfirlerin küfrü onun işlerinin dünyada kalmasına sebeptir. Allah’a inanmayan kalbin, amellerinin Allah katında hiçbir karşılığı olmayacaktır.

4.2.7.5. Kavurucu Soğuk Rüzgâr

“İnkâr edenlerin ne malları ne evlatları, onlara Allah’a karşı bir yarar sağlar. İşte onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Onların bu dünya hayatında harcadıkları malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah, onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar.” (Âl-i İmran 3/116-117).

İnsanlık tarihi boyunca; faydalı çalışmalarda bulunan insanlar gelip geçmişdir. Ancak bazıları çalışmalarını kendileri için devam edecek bir faydaya dönüştürememiştir. Bu kimselerin hâlleri, dünya için bir kazanç gibi gözükse de âhiret için hiç bir faydası olmayacaktır.

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “كَفَرُوا: Allah’ı, Resulünü, şeriatını ve dinini yalanladıkları için kâfir oldular” demektir (Arslan, 1984a, s. 50). Bunlar Allah’a ve öldükten sonraya inanmayan Ehl-i kitap da olabilir (DİB. 2012a, s. 487). “صِرٌّ: Ekini mahveden, mevsimsiz esen çok şiddetli soğuk, kavurucu sıcak rüzgâr” demektir. “حَرَثٌ: Ekin için tarlayı sürmek” demektir. “ظَلَمُوا: Kendilerine zulmettiler, kendi kendilerini şirke, isyanlarla helâka ve hüsrana sürükleyenler” demektir (Cezâiri, 1990a, s. 477). “أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ: Onların malları ve evlatları” demektir. Mal ve evlât dünya hayatının süsüdür. Dünyanın süsü olan her şey ise fânidir. Bütün hepsi çabucak sona erecektir. Mal ve evlatlar da hemen sona erecektir (Razi, 1981ğ, s. 130-131).

Bazı kelimelerin mânâlarının verildiği âyet, Ebu Süfyân hakkında inmiştir. O, Bedir ve Uhud savaşlarında Hz. Peygamber’e düşmanlık etmek için servet harcamıştır (Çetiner, 2002, s. 163).

Konunun anlaşılması için iniş sebebi zikredilen âyette, bir anlamda zehirin gıda maddelerini zararlı hâle dönüştürmesine benzemektedir. Ekin burada insan hayatını göstermektedir. Örneğin hava, ekinler için yararlıdır. Ancak sıcak veya soğuklar zararlı olabilir. Bunlar ekinleri yok edebilir. (Mevdûdî, 2005, s. 253). Böylece kâfir olarak ölen bir kişinin ardından yapılan hayrın ona hiçbir etkisi olmamaktadır (Arslan, 1984k, s. 47-49). Kâfirlikte ileri gidenler, kötülüğe daldıkları için cehennem halkı olmuşlardır. Kâfir olarak ölen kişinin salih amelleri de boşa gitmiştir (Cezâiri, 1990a, s. 478).

Sonuç itibarıyla insan, ne kadar iyi işler yapsa da çalışmalarının karşılığı sağlam inanca bağlıdır. İnanç her şeyin temelidir. İnançsızlık yolunda yapılmış harcamaların kâfirlere hiçbir faydası olmayacaktır.

4.2.7.6. Yağmur ve Çer-Çöp

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur. Âhirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve(ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş metaından başka bir şey değildir.” (Hadid 57/20).

Kâinat geçici temeller üzerine kurulmuş olmasına rağmen mükemmel bir işleyişin yeri olmuştur. Ne kadar mükemmel olursa olsun devamı olmayan her şey yok olup gitmeye mahkûmdur. Sonlu olan her şey kıymetsiz olmaya mecburdur. Dünya hayatı geçici olmasına rağmen kalıcı gibi kıymet verilmesi aldanişa sebep olmaktadır.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مَتَاعُ الْغُرُورِ: Aldatma metâ, dünya hayatı, gurur metaıdır.” Dünya kâfiri aldatan, mü'mini ise sonsuz mükâfat olan cennete götüren bir metaıdır. “مِنَ اللَّهِ وَمَغْفِرَةً: Allah'tan bağışlanma ondan gelen mağfireti elde etmeye çalışma” demektir (Arslan, 1984f, s. 8-12). “الْكَفَّارَ: Çiftçiler” demektir. “Kâfir” kelimesi tohumu gizleyen onu toprakla örten kişi, demektir. Bu anlamda Allah'ı ve gerçekleri inkâr edip üstünü örtmesinden dolayı inkârcı kişiye “kâfir” denmiştir (İbn Âşûr, 1984c, s. 404-406; Kutup, 2003b, s. 3491).

Meselde mü'minlerle kâfirlerin âhiretteki hallerinden sonra dünya işlerinin değersizliği ve âhiret hâlinin mükemmelliği tasvir edilmiştir. Meselde sayılan özelliklerden ilki dünya hayatının bir oyun olmasıdır. Bu oyun, dünyaya arzuyu artırmaktan, mal mülk biriktirmekten ibarettir (Kurtubi, 2006h, s. 260). Zira oyun, çocuklar yorulunca biter ve yorgunlukları onlara hiçbir fayda sağlamaz. Dünya, âhiretin ciddiyeti yanında çocuk oyuncağına benzemektedir. İnsanlar, dünyadaki çocuk oyununun arkasından âhirete varınca böylesine bir akıbetle yüz yüze gelirler. (Kutup, 2003b, s. 3491).

Dünyayı değersiz kılan bir diğer özellik, dünyanın bir eğlence olmasıdır. Bu eğlencenin âhiretten alıkoyan şeyler veya gençlerin yaptıkları şeyler olduğu söylenmiştir (Kurtubi, 2006h, s. 260). Dünyayı değersiz kılan başka bir özelliği ise dünyanın bir süsten ibaret olduğudur (Zühaylî, 2009b, s. 344-349). Sonuç itibarıyla kendisi gibi kazancı da geçici olan dünya oyununa aldanmamak gerekir. Allah'ın rızasına ermek kalıcı davranışlarda bulunmayı gerekli kılmaktadır.

4.2.7.7. Yağmur ve Âfet

“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün ziynet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sahibi olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.” (Yunus 10/24).

Hayatta elde edilen kazançlara güvenmeye dair ne varsa hepsinin geçici olduğunu bilmek, dünya hayatına olan bakış açısını belirlemektedir. Bu âyette dünya hayatının geçiciliğine vurgu yapılmaktadır. Daha önceki âyetlerle münasebeti yönüyle *“Sizin taşkınlığınız kendi aleyhinizedir.”* (Yunus 10/23) âyetinde insanların taşkınlığına sebep dünyaya karşı hırslı olmaları zikredilmektedir. Meselde geçici güven içerisinde olan insanlar uyarılmaktadır (Razi, 1981a, s. 76; Zühaylî, 2009c, s. 157)

Meselin bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: *نَبَاتُ الْأَرْضِ: yeryüzü bitkileri*” demektir. Bu bitkiler, su ile gelişen, insanların yiyeceği olan çeşitli ürünlerdir (Kurtubi, 2006g, s. 477). Böyle yeni çıkmış bitkiler suyla karşılaşır. *فَاخْتَلَطَ بِهِ: bir şeyin içiçe girmesi, bitkinin su ile karışması,*” insanların yediği bitkilerin suyu emmesi veya suyun yere karışmasıdır (Kurtubi, 2006g, s. 477; DİB., 2012c. s. 96). Bu karışımdan iki mânâ ortaya çıkabilir. Birincisi, gökten inen su sebebiyle, yeryüzünün bitkileri ona karıştı şeklindedir. Yağmur sebebiyle pek çok bitki biter ve o çeşitler birbirine karışır. İkincisi ise, bitmiş olup henüz gelişmemiş olan bitkilerdir. Bu, bitkilerin yerden ilk çıkışları anında olur (Razi, 1981a, s. 76). İşte dünya hayatının misali gökten inen ve bitkilere karışan su gibidir. Bu suya benzerlik ondan alınan zevkin kısa süreli oluşu

itibarlıdır (Kurtubi, 2006g, s. 477). Sonra bitkiler gelişir ve en güzel renklere ve ziynetlere bürünür. Ziynetlere bürünmesi bir şeyin en ileri derecede güzelleşmesidir. Bu anlamdaki “زُخْرُفَهَا: *fâni ve geçici olan süs*” demektir. Her ne zaman bir bahçe süsleniyse sahibi de ondan dolayı sevinmiştir (Razi, 1981a, s. 76). Yeryüzü; bitkiler, otlar ve içeceklerle süslediği zaman elbisesi ve takılarıyla süslenmiş geline benzetilmiştir (Zühaylî, 2009, s. 157). İbn Abbas “*ve sahipleri de ona kesinlikle kadir olduklarını sandılar*” ifadesine, “*O yerin sahipleri, o ekin ve bitkileri hasad edip, meyvelerini devşirebileceklerini sandılar*” mânâsını verir (Razi, 1981a, s.78). “*حصيداً: bitkisi biçilip hasat edilmiş*” demektir. İbn Abbas “hasîd” kelimesine, “*Orada sanki hiçbir şey yokmuş gibi...*” anlamını vermiştir. Bazıları ise “*bitkisi biçilip hasâd edilmiş yer, koparılıp çıkarılmış, kökü kazınmış*” mânâsını vermektedirler (Razi, 1981a, s. 78).

Hasat edilme zamanını beklerken gece ve gündüz gelen emir yahut da onların helak edilmesine dair emir gerçekleşmiştir (Kurtubi, 2006g, s. 477). Gerçekte mânâ, “*Bizim, o yeryüzünü helak ile ilgili emrimiz ona ulaştığında...*” şeklindedir (Razi, 1981a, s. 78).

Meselde, övünmeye sebep olan şeylere güvenmenin tamamen yanlış olduğu anlatılmaktadır. Nitekim insanın makam ve zenginlik gibi üstünlükleri kendi gücüyle kazandığını düşünmesi, geçici övünmeye sebep olmaktadır. İnsanoğlu böyle bir durumda eldekilerle beraber dünya hayatını bırakıp gitmektedir. Bu da insanın Allah’ın hâkimiyeti karşısında zayıf olduğunun delilidir (Zühaylî, 2009c, s. 141). Dünya hayatının sonucunda, kendisinden faydalanma hususunda fazla ümitlenildiği hâlde dünyanın geçiciliği insanı ümitsizliğe düşürür. Bu da kişiyi âhirette zarara uğrayanlardan olmaya sebeptir (Razi, 1981a, s. 78).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, insan zaman zaman zor duruma düştüğünde Allah’ı hatırlamaktadır. Fakat insan sıkıntıdan kurtulunca da kendisini kurtaran Allah’ı unutabilmektedir. İşte böyle bir davranış içerisinde olanlar açık bir şekilde meselde uyarılmaktadır.

4.2.7.8. Bol Yağmurlu Yüksek Bahçe ve Bol Harcama

“*Allah’ın rızasını kazanmak arzusuyla ve kalben mutmain olarak mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yüksekçe bir yerdeki güzel bir bahçenin durumu*

gibidir ki, bol yağmur alınca iki kat ürün verir. Bol yağmur almasa bile ona çiseleme yeter. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir” (Bakara 2/265).

İnsan, sanki hiç iradesi yokmuş gibi dünyaya gelmiştir. Örneğin insanın anne babasını seçme yetkisi verilmemiştir. Ama ebeveyne karşı iyi bir çocuk olabilme fırsatı sunulmuştur. İnsanın elindeki imkânları nasıl harcayacağını tercihi kendisine verilmiştir. Meselde mü'minin malını Allah yolunda harcamasının kazançlı olduğunu gösteren ilke sergilenmektedir.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “وَتُؤْتِيهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ جَنَّاتٍ: bir tepe üzerindeki bol ağaçlıklı ve yeşillikli bir bahçe” demektir. “بِرُّيُوتٍ: bir şeyin artması” mânâsındadır (Zühaylî, 2009a, s. 58).

Bazı kelimelerin mânâlarının zikredildiği meselde, infâğın sadece Allah rızası için yapılacağı gösterilmektedir. Allah rızası için yapılmayan harcamanın değeri dünyada çabucak yok olur gider. Kişiye âhirette fayda veren ancak ihlası olacaktır (Zühâyli, 2009 s. 55-56). O gün Allah rızası gözetilerek yapılan işler değer kazanacaktır.

İnfâk olayını daha iyi anlamak için verilen meselden müslümanların amellerinde gözetmesi gereken iki durum söz konusudur. Bunlardan birisi her işimizi Allah'ın rızası için yapmak, diğeri ise sahip olunan maldan vererek nefsi Allah rızası için cömertliğe alıştırmaktır.

Sonuç olarak Allah rızasını kazanmak için malını harcamak kişiyi kazançlı çıkaracaktır. Bol yağmur alan yüksekçe bir yerin ürün elde etme oranı yüksek olması ne kadar anlaşılır ise Allah rızası gözetilerek yapılan harcamanın o kadar kazanç getirdiği bilinmiş olmaktadır. Böylece meselde, mü'minin dünyada ihlas ve samimiyetle yapacağı amellerin âhirette kazanç sağlayacağı somut bir şekilde anlatılmıştır.

4.2.7.9. Sağanak Yağmura Yakalananlar

“Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak hâlinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Oysa Allah,

kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır. Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir” (Bakara 2/19-20).

Meselde, tabiattan örneklerle benzetme yapılmış ve benzetmelerle münafıklar tanıtılmıştır.

Bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ: gözlerini kapıp alıverecek” anlamındadır. Yani karşılaşılabilecek şeylerden dolayı korkmaları neredeyse gözlerini alıverecektir. “رَعْدٌ: Buluttan çıkan gök gürültüsü sesi” iken “برق: Bulutların sürtüşmesi sırasında çakan şimşek, ışık” mânâsındadır. “والله مُجِيبٌ: Allah kâfirleri her yönüyle kuşatandır.” demektir. “ظُلُمَاتٌ: karanlıklar” anlamına gelmektedir. Bunlar, gecenin karanlığı ile bulutun karanlığıdır. “كَصَيِّبٍ: yağmur” anlamındadır (Kurtubi, 2006c, s. 213-215).

Konumuzun anlaşılması için bazı kelimelerin anlamını zikrettiğimiz meselde, afet şeklindeki tabiat olaylarına dikkat çekilmiştir. Afetler şeklindeki tabiat olayları, bazen insanda bir ölme stresi doğurur. Bu durumda insan böylesi hâllere karşı kulaklarını kapatır. Münafıklar, Kur’ân’dan bir âyetle alçaklıkları anlaşılıp cezalandırılacaklar diye korkmaktadırlar. Onların kulaklarını tıkamaları Kur’ân’ın gerçeklerine yönelik duygudur (Cezâiri, 1990a, s. 56-57). Böylece toplumda bulunan müslüman görünümlü insanların gerçek yüzleri ve hangi düşünceler içerisinde oldukları gösterilmiştir.

4.2.7.10. Kasırganın Meyveli Bahçeyi Yok Etmesi

“Herhangi biriniz ister mi ki, içerisinde her türlü meyveye sahip bulunduğu, içinden ırmaklar akan, hurma ve üzüm ağaçlarından oluşan bir bahçesi olsun; himayeye muhtaç çocukları var iken ihtiyarlık gelip kendisine çatsın; derken bağı ateşli (yıldırım) bir kasırğa vursun da orası yanıversin? Allah, düşünesiniz diye size âyetlerini böyle açıklıyor.” (Bakara 2/266).

Geçici dünya hayatında kalıcı kazanç elde etmek kolay değildir. Âhirette kazançlı çıkmanın yolu meselde somut olarak gösterilmektedir.

Meselin anlaşılmasını sağlayacak bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “إِعْصَارٌ: *ateşli kasırga*” demektir (Sabuni, 1981a, s. 312). Bu kelime, yerden esip, göğe doğru yükselen şiddetli rüzgâr, bora için kullanılmıştır. Boranın bahçeye isabet etmesi sonucu ağaçların meyveleri yanmış ağaçları da küle dönmüştür (Zühaylî, 2009a, s. 51-52).

Bazı kelimelerin mânâlarını verdiğimiz âyet hakkındaki bir rivayete göre Hz. Ömer, sahabeye “*sizin kanaatinize göre bu âyet kimin hakkında nâzil oldu?*” diye sordu. Onlar da: “*Allah daha iyisini bilir.*” dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer sinirlendi: “*Siz, biz biliyoruz veya bilmiyoruz*” deyiniz. İbn Abbas: “*Ey mü'minlerin emîri, benim nefsimde bunun hakkında bir şey vardır*” dedi. Hz. Ömer: “*Ey yeğenim! (kardeşimin oğlu,) söyle! Nefsini tahkir etme.*” İbn Abbas: “*Bu bir amel hususunda verilen örnek ve meseldir.*” Hz. Ömer, “*Hangi amel?*” İbn Abbas, “*Zengin bir kişinin ameli için evvelâ Allah'ın taatiyle amel ediyor, sonra şeytan ona musallat oluyor ve amellerinin tamamı sönünceye kadar günahlar yapmaya başlıyor. Böylece ikinci ameliyle daha önceki amelini iptal etmiştir.*” İniş sebebi verilen âyette bilinmesi gereken en önemli nokta ortaya çıkmaktadır. Allah rızâsı dışında yapılan yardımlar mutlaka elleri boş bırakacaktır (DİB., 2012a, s. 294).

Gençlikte elde edilmiş güzel işler, bazen ihtiyarlık döneminde herhangi bir durumdan dolayı yitirilebilir. Böylece insanın, ikinci kez bir şey elde etmeye gücü yetmez. Kâfirin durumu da böyle olacaktır. Kıyamet gününde kâfirin amellerinin kendisine hiçbir hayrı olmayacaktır (Arslan, 1984ğ, s. 268).

Böylece yaptıklarıyla büyük bir beklenti içerisinde olan insanlar, her ne kadar dünya hayatında bütün insanlığa iyilikler etse de onların iyilikleri nefislerinin hatalarından dolayı boşa gidecektir. Meselde, insanın sevaba en muhtaç olduğu dönemde, sevaptan mahrum kalmanın resmi açık bir şekilde gösterilmektedir.

4.2.7.11. Değerlendirme

Arapların hayatına etki eden unsurlar arasında, tabiat olayları yer almaktadır. Mesellerde; yağmurla gelen bereketin afetle gitmesi (Yunus 10/24), yağmurla canlılığın geri gelmesi (Kehf 18/45), yağmurdan sonra bitkilerin çer-çöpe dönmesi (Hadid 57/20) gibi durumlar anlatılmıştır. İlk âyette yağmurla gelen bereket aniden

kaybolup gidiyor. Burada amaç vahyin ilk muhataplarında yok olup gitme duygularını canlandırmaktır. Böylece burada dünya hayatının geçiciliği özetleniyor (Kutub, 1972, s. 2271-2272).

Bütün bunlarla beraber rüzgârla savrulan bitkilerin kuruma yönü Arapların kültüründe yaşayan bir olaydır. Çer-çöp hâline gelen parçalanmış bitki için “هَشِيمًا” ifâdesi Arapçada kullanılmıştır. “*Burnunu kırdım*” ve “*Tirid yemeğine ekmek doğradım*” deyimleri içerisinde bu kelime geçmektedir. Bir şiirde Mekke erkekleri kıtlık içinde zayıflamış oldukları hâlde, “*o çoluk çocuğu için tiridin içine ekmek doğramıştır*” şeklinde kullanılmıştır (Razi, 1981ğ, s. 131). Tirid, cömertliğiyle tanınan Arapların ziyafetlerinin baş menüsü olmuştur. Bilhassa Hicazlılar bu yemeği çok seviyordu. Hz. Peygamber’in büyük dedesinin asıl adı Amr iken tirit yapıp yoksullara ziyafet verdiği için zamanla “*doğranmış ekmek ve peksimet üzerine et suyu döken*” anlamında “*Haşim*” adıyla meşhur olmuştur (İbn Kesir, 1994, s. 402). Tirid, Hz. Peygamber döneminde de sevilen bir yemektir. Nitekim Resulullah eşi Hz. Aişe’nin diğer kadınlardan üstünlüğünü tiridin öteki yemeklere üstünlüğüne benzetmiştir (Buhari, 1403, 439). Böylece toplumda sözlü kültürde geçen ve yaşantı şeklinde var olan “هَشِيمًا: çer-çöp” ifâdesinin meselde kullanılmış olması mesellerin Arapların yaşamıyla bağlantısını göstermektedir.

Meselerde dikkat çekilen bir başka nokta dünya zevkleriyle ilgilidir. Câhiliye Arabı genel anlamda âhirete inanmadığı için dünyanın zevklerinden faydalanmayı hayatın gayesi saymıştı (Apak, 2016, s. 116). Onların gayesi her şeyden zevk almaya çalışan ahlak anlayışı idi. Arapların göz zevkini süsleyen tablolar arasında bahçe bulunmaktadır. Meselerde ateşli bir kasırganın vurduğu yer olarak bir bahçe konu edilmektedir (Bakara 2/266). Meselde benzetmesi yapılan rüzgâr, Arabistan Yarımadası’nın birçok bölgesinde görülmektedir (Kutub, 2003b, s. 61).

Mesellere konu olan unsurlar arasında ekinleri vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgâr (Âl-i İmran 3/116-117), gök gürültüsü ve şimşekle yağmur (Bakara 2/19-20), yağmurun çiselemesi (Bakara 2/265) gibi tabiat olayları yer almaktadır. Meselerde zikredilen rüzgârın durumları Arap Yarımadası’nın bir gerçeği idi. Arap Yarımadası’nın merkez yaylası olarak kabul edilen Necid, Cebel-i Surad’dan Basra sahillerine kadar uzanır. Bölgenin doğusunda Basra Körfezi sahillerinde yer alan Yemâme, Bahreyn ve Uman, güneyinde ise büyük Dehna çölü bulunur. Bedevileri bile

ürküten çölde yılın hemen her mevsiminde peş peşe çıkan kum fırtınaları arazinin şeklini devamlı değiştirmekte, sürekli esen rüzgârlar hayatı neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Dehna çölü, aynı zamanda kuzeyde yer alan ve kırmızı ve beyazımsı kumlarla kaplı geniş Nüfud çölü ile Arabistan'ın en büyük çölü olan Rubul Hâli arasında kuzey-güney istikametinde bir çöl koridoru görevini de yapmaktadır (Apak 2016, s. 20).

Bölgede görülen yağmurlar, yağdığı zaman toprak yapısının sertliği sebebiyle çok şiddetli sellere sebep olmaktadır. Sağanak hâlindeki yağmurlar bereket getirmek bir yana yıkıcı tabii âfetlere sebebiyet verebilmektedir. Ancak yine de zaman zaman çölde görülen kısa geçişli sağanak yağmurlar hemen oracıkta hararetin yardımıyla toprağı yeşertir. Otlar süratle büyür, ardından sararır ve kururlar. Böylesi hızlı tabiat değişiminin en güzel örneklerine bilhassa Büyük Nüfud çölünde şahit olmak mümkündür (Apak, 2017, s. 22).

Mesellerde geçen yağmur ile ilgili olarak zikredilecek bir başka nokta yağmur duasına çıkma olayının Câhiliye döneminde yaygın âdetlere dönüşmüş olmasıydı. Çünkü çöl ortamında tek su kaynağı yağmur idi. Ebu Kubeys dağına yağmur duasına çıkılması yağmur ile ilgili yaşantıyı göstermektedir (Apak, 2017, s. 69). Nitekim Ebu Talib de Kureyş ile birlikte yağmur duasına çıkmıştır. Ebu Talib'in, Hz. Peygamber'i de Kâbe'ye götürdüğü ve O'na dua ettirdiği sırada açık olan havada, birden bire bulutların görülmeye başladığı, yağmur yağıp Mekke derelerinin sularla dolup taşıdığı nakledilmektedir (Ateş, 1996, s. 75).

Meselde konu edinilen ateşin kullanımı da (Bakara 2/17-18) Arapların kültürünün bir parçasıydı. Câhiliye Araplarının eğlencelerinden biri de kumar oynamak ve kumar toplantılarına katılmaktı. Uzun kış gecelerinde ateşin etrafında toplanan seyircilerin ve burada yemekten faydalanmayı bekleyen fakirlerin de katılımıyla eğlence meclisi havasında yaşanan âdet, Câhiliye insanının zihnini ve zamanını en az içki meclisleri kadar meşgul etmiştir. Câhiliye şairlerinden birisi ölmeden önce bütün zevkleri tatmak gerektiğini şöyle dile getirir:

“Ateşe tutulup kızartılmış nice kumar kadehleriyle kazanmayı bekledim,

Ateş yanında ve kadehimi kaybetmeye alışmış adamın avucunu koydum.”

(Ceviz, vd. 2010, s. 62; Apak, 2017, s. 73).

Araplarda ateş yakma işlemi cömertlik için bir araç olmuştur. Arapların yiğitlik ve kahramanlıktan sonra en çok değer verdikleri haslet cömertliktir. Arapların meşhurları, özellikle cömertlikleriyle şiirlere konu edilmiştir. Araplar çoğu zaman yolculara yardımcı olmak için uzaktan görülebilecek ateşler yakarlardı. “*Naru’l-Kıra*” denilen bu ateş uzaktan görülebiliyordu. Böylelikle gece karanlığında yol alan kimseler konaklayacakları bir yerler olduğunu görebiliyorlardı. Öyle ki, Araplar yalnız yemek yemeyi çirkin bir iş ve cimrilik alameti olarak görmüşlerdir (Zengin, 2016, s. 5).

Tabiat olayları kadar tabiatla ilgili ifâdeler de ilgi çeken durumlarındandı. Câhiliye devrinde müşrik Araplar, çoğunlukla tabiat tezahürleri üzerine yemin etmekteydiler. Yemin ettikleri varlıklar arasında su, yer, hava, nur, ışık, karanlık v.s. hususlar sayılabilir. Sevad b. Karib ed-Devsî şöyle yemin etmişti: “*Işığa ve zifiri karanlığa, aydınlığa ve karanlığa yemin ederim.*” (Ateş, 1996, s. 422). Sonuç itibarıyla Arapçada kullanılan bu ifadeler tabiat olayları gibi mesellerin İslamiyet’ten önceki toplumun yaşamıyla bağını gösteren unsurlar olmuşlardır.

4.2.8. Hayvanlar Âlemi ile İlgili Meseller

Kur’ân’da geçen meselerde hayvanlar âlemine ait konulara yer verildiği görülmektedir. Bu başlık altında, söz konusu meseller incelenecektir.

4.2.8.1. Sivrisinek ve Daha küçük Bir Varlığın Yaratılışı

“Allah, bir sivrisineği, ondan daha da küçük bir varlığı örnek olarak vermekten çekinmez. İman edenler onun, Rablerinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilirler. Küfre saplananlar ise, “Allah, örnek olarak bununla neyi kastetmiştir?” derler. (Allah) onunla birçoklarını saptırır, birçoklarını da doğru yola iletir. Onunla ancak fasıkları saptırır.” (Bakara 2/26)

Meselde, en basit sayılacak durumlarda bile insanın imtihan edileceği vurgulanmaktadır. Birçok yönden üstün görülen insanların küçük işler yapmalarını kendilerine yakıştırmayız. Mesela ünlü söz sahibi hatiplerin bazı meseleleri söylemelerini onlara uygun görmeyiz. Hâlbuki kolay cümlelerle örnek verme, o kişinin ne kadar yetenekli olduğunu göstermektedir. İnsan için söz konusu olan bu

durum gibi yaratıcının kelimâ için de böyle düşünöenler bulunmaktadır. Bu anlamda Allah kelimâdaki inceliklere dikkat etmeden yanlışlık içine düşöenler olabilmektedir. İşte meselde bu duruma açıklık getirilmiştir.

Bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا: *Misal getirmek*” anlamındadır. Bu ifâde, “kerpiç basma, yapmak” ve “mühür basmak” cümlelerinden alınmadır. “Ders alınacak örnek üretmek, göstermek” mânâsındadır. “لَا يَسْتَحْيِي: *Canlı olmak, bir şeyden utanmak ve hayâ etmektir.*” Hayâ, Allah için ifâde edince can vermek anlamındadır. İnsan için düşünöldüğünde utanma anlamındadır. “الْفَاسِقِينَ: Fıskın çoğuludur. *Fısk, büyük günah işleyerek Allah'ın emrinden çıkmak*” demektir (Nesefî, 2019, s. 21). Bazı kelimelerin mânâlarının verildiği âyette, müşriklerin yapmakta olduklarına sinek örnek verilince Yahudiler güldüler. “*Doğrusu bu Allah kelâmına hiç benzemiyor.*” Demeleri üzerine âyet indirilmiştir. (Kurtubi, 2006c, s. 242). Allah'ın, Cemal sıfatlarına sahip oluşu, sivrisinekten örnek getirmesine mani değildir (Cezâiri, 1990a, s. 66).

Sonuçta anlaşılıyor ki bir mânânın kavranılması için basit, küçük şeylerden örnekler verilebilir. Allah en küçük şeylere için de hayrı takdir edebilir. Bazen de en küçük bir mesele kötölöklere sebep olabilir. Kâfirlerin taşkınlıklarının artmasına küçük şeyler sebep kılınmıştır.

4.2.8.2. Sinekten Kurtulamayanlar

“*Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de*” (Hac 22/73).

Meselde insana sorumluluk yükleyen bir durum tasvir edilmiştir. İnsana sorumluluğu gerekli kılan sebep ise akli kullanmaktan geçmektedir. Ancak insan, kendisini zor duruma düşürüp aklını kullanmaktan kaçınabilmektedir. İşte insana verilen nimetlerin en önemlisi akli kullanmaktır. Bunun da ne demek olduğunu bilmek, mü'minin sorumlulukları arasındadır.

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ: *Allah'ın dışında çağırması olduğunuz*” anlamındadır. Allah'a ortak

koştuıkları için kâfirler cahil kabul edilmiştir (Arslan, 1984f, s. 541-552). “يَا أَيُّهَا النَّاسُ: حُتْرِبَ مَثَلٌ: Ey insanlar! Sizin için hayret verici bir durum açıklandı.” (Zühâyî, 2009, s. 248-249).

Meselde, akli kullanmayı engelleyen alışkanlıkları bırakıp, ortaya konan delillere kulak vermeye bir çağrı bulunmaktadır (Arslan, 1984i, s. 541-552). Bu delillerin içinde küçük sinek örneği verilmektedir. Putlar, güçlerini birleştirecek olsalar da sinek gibi küçük bir canlıyı bile meydana getiremezler. Sineğe bile karşılık veremezler. Böylesi delillerle inanç sistemleri küçümsenen müşriklerin yapacakları tek çıkış yolu öfkeyi dayanak seçmek olmuştur (Derveze, 2005, s. 76).

Sonuç itibarıyla canlıların en güçsüzüne bile söz geçiremeyen yaratılmış varlıkların ilah olması hiç mümkün olmamaktadır. Bu durum, tüm insanlığın dikkatle özen göstermesi gereken önemli bir noktadır.

4.2.8.3. Dayanısız Bir Ev Edinen Örümcek

“Allah’tan başkalarını dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanısızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!” (Ankebut 29/ 41).

Meselde, müşriklerin düşünceleri gibi dayanaklarının da bozuk olduğu aynı zamanda Allah dışındaki bütün dostların da zayıf olduğu isbat edilmektedir.

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “*الْبُيُوتُ: Evler*” anlamındadır. Allah’ın dışında başka dostlar edinenlerin hâli örümceğin evine benzetilmektedir. “*أَوْلِيَاءُ: dostlar*” mânâsındadır. Burada kendisinden fayda umulan dostlar, putlardır (Zühâyî, 2009, s. 617).

Meselde müşriklerin hayat içerisindeki dayanaklarının durumu bildirilmektedir. Bunlar, birlikte olduklarını zor durumda bırakan dostlardır. Bu mesel, şirke ve müşriklere sert bir eleştiridir (Derveze, 1990, s. 335-336). Zira putlara tapmak, hedefi olmayan bir davranış olduğu gibi müşrik olma da inanç noktasında son derece bilgisizliğin göstergesidir. Bu benzetme onlara ilahi bir ikâzdır (Endelüsi, 1993, s. 148-149; Zühâyî, 2009j, s. 620).

Böylece bu mesel, müşriklerin inançlarının ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir. Buna karşılık yalnız Allah'ı sığınak bilenler, güvenilir bir sığınak seçmişlerdir (DİB., 2012d, s. 254).

Sonuç olarak diyebiliriz ki insanlar gerçekler göz önünde açık bir şekilde dururken bunu göremeyecek ve akledemeyecek durumda olabilmektedir. Meselde, müşriklerin ne kadar basit bir sığınağa dayandıkları gözler önünde canlandırılmıştır. Dayanaksız bir ev edinen örümcek örneği ile müşriklerin müslümanlar karşısında ne kadar zayıf bir durumda oldukları anlatılmıştır.

4.2.8.4. Dili Sarkık Soluyan Köpek

“Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde, onlardan sıyrılıp da şeytanın kendisini peşine taktığı, bu yüzden de azgınlardan olan kimsenin haberini onlara anlat. Dileseydik o âyetlerle onu elbette yüceltirdik. Fakat o, dünyaya saplanıp kaldı da kendi heva ve hevesine uydu. Onun durumu köpeğin durumu gibidir. Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur; kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan toplumun durumudur. Şimdi onlara bu olayları anlat ki düşünsünler.” (Araf 7/175-176).

Dünyada ulaşılabilecek en üst seviyelerden birisi ilim sahibi olmaktır. Kişi, ilimle uğraşırken kendisini alçaltıcı duruma düşürebilmektedir. İnsan ilim tahsil ederken nefsi için ilmîni kullanırsa dünya ve âhirette zarara uğrayanlardan olacak demektir. Bu durum, Ümeyye ibn Ebi's-Salt hakkındadır. O, geçmiş kitaplardan bir elçi geleceğini görmüştü. Fakat o peygamber olmayı ümit ediyordu. Hz. Muhammed peygamber olunca da onu kabul etmedi. Bunun üzerine âyet indi (Çetiner, 2006, s. 398-399).

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “فَاتَّبَعَهُ: الشَّيْطَانُ: şeytan ona ulaştı” demektir. “يَأْهُتْ: uykusuzluk ve yorgunluktan dolayı dilini dışarı çıkararak solur” demektir (Cezâiri, 1990b, s. 259).

Meselde kendisine verilen bir fırsatı değerlendiremeyen, heva ve hevesinin peşinde koşan, dünya ve arzularına dalan bir kişi, solumaktan bıkmayan köpeğe benzetilmiştir (Derveze, 1990, s. 497-499). Köpeğin en kötü hâli de bu soluma vaziyetidir. Bu vaziyet başka hiçbir hayvanda bulunmaz. İşte ilimle uğraşırken nefesine

uyan kimsenin durumu, köpeğin aşağılık soluma hâline benzemektedir (Yazır, 1979d, s. 2335). İşte Allah'ın kendisine ilim verdiği kimsenin, Allah'ın âyetlerini bildikten sonra onları terk etmesi, bu kimsenin hâline benzetilmektedir (Zühaylî, 2009k, s. 174-175). Sonuç itibarıyla bu tavır, hakkı tanıdıktan sonra, imandan yüz çeviren bütün kâfirler için bir derstir. Aynı zamanda Müslümanlar için de ibret alınacak büyük bir benzetmedir.

4.2.8.5. Arslandan Kaçan Merkepler

“Böyle iken onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki arslandan kaçan yaban eşekleridir.” (Müddesir 74/50-51).

Meselde, kâfirlerin ayıplandığı bir durum anlatılmıştır. İnsan, bazen akılsızlığından dolayı tam istediği fırsatları kaçırmaktadır. İnsanın dünya hayatında eline geçecek sonsuz fırsatlardan bile bile kaçması, pek şaşkıncu bir duruma dönüşebilmektedir.

Meselde geçen kelime ve kavramlardan bazılarının mânâları şöyledir: *“قَسْوَرَةٌ: zorlu, zorba, arslan gecenin ilk vakitleri, gece karanlığından ürkip kaçanlar, ok atanlar ve avcılar”* (Yazır, 1979d, s. 5467; Kurtubi, 2006a, s. 87) mânâlarında kullanılmaktadır. *“خُمْرٌ: merkepler”* demektir. Buradaki kâfirler yabani eşeklere benzetilmiştir (Arslan, 1984i, s. 363).

Âyette, kâfirler ayıplanmıştır. Onların, yaban eşeklerin aslandan kaçmaları gibi çağrıdan kaçmalarının sebebi sorgulanmaktadır (Derveze, 1990, s. 486). Herhangi bir sebep olmadan imandan kaçınmaları, onların anlayışlarının azlığına delildir. Kur'an-ı Kerim'in nasihatlerini dinlememeleri onların ahmak olduklarını göstermektedir (Zühaylî, 2009l, s. 262). Kâfirlerin yaban eşeklerine benzetilmesi onlara yapılmış bir hakarettir. Ayrıca o yabani eşekler tehlikeden kurtuluşa kaçıyorlardı. Bunlar, kurtuluştan kaçmaktadırlar (Yazır, 1979g, s. 5468). Bu mesel de gösteriyor ki, Allah'ın davetinden kaçmak ve sonsuz fırsatı kaçırmak büyük bir akılsızlık olmuştur.

4.2.8.6. Kitap Yüklü Merkepler

“Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez” (Cuma 62/5).

Hayat şartları içerisinde insanın eline birçok fırsatlar geçmektedir. Ele geçen fırsatları değerlendirememek bazen sorun olabilmektedir. Özellikle bilgiyi elde ettikten sonra o bilginin hayata geçirilmemesi probleme dönüşebilmektedir. Artık bu bilgi, kendilerine zarar verecek yaşantıya dönüşür.

Âyette geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “أسفاراً: *Büyük kitap*” demektir. Merkep, sırtında ne olduğunu bilmez. Fakat kitabı yüklenen insan, mânâlarını bilmelidir. “لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ: *Allah zalimlere hidâyet etmez*” Kâfir olmaktan ısrar edenlere Allah hidâyet vermez (Arslan, 1984ğ, s. 112-114).

Konumuzun anlaşılmasını için bazı kelimelerin mânâları verilen meselde Yahudilerin durumuna benzetme yapılmıştır. Nitekim Yahudilerin ilahi kitaplarla ilgili en önemli durumu şuydu: Onlar Tevrat’ı ezberliyorlardı. Fakat onu anlamaya çalışmıyorlardı. Onunla amel etmeyip onu yorumluyorlardı. Menfaatlerine uygun gelmeyen yerleri de değiştiriyorlardı. Cahilliklerinden dolayı eşekten bir farkları kalmamıştır (Derveze, 2005, s. 332; Zühaylî, 2009ı, s. 446-449). Yahudiler davranışlarıyla gittikçe dünyaya bağlanmışlardır. Dünyalık kazançları elde etmeye yönelmişlerdir.

4.2.8.7. Devenin İğne Deliğinden Geçmesi

“Bizim âyetlerimizi asılsız sayanlar, büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlara göğün kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandırırız!” (Âr’af 7/40).

Âyette soyut olgular somut bir tabloda sunulmuştur. Gökteki kapıların açılmayacağını görüntüsüyle devenin iğne deliğinden geçmemesi görüntüsünün hayalde canlandırılması istenmiştir. Böylelikle deve iğne deliğinden geçme tasviriyle inkârcıların cennete giremeyecekleri beyân edilmiştir.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “ فِي سَمِّ: İğne deliği” demektir. “ لَا تُفْتَحُ لَهُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ: yani onlara göğün kapıları açılmayacaktır.” Devenin iğne deliğinden geçmesi imkânsız olduğu kadar inkârcılara göğün kapılarının açılması da o kadar muhaldir (Yazır, 1979g, s. 2161-2162; Kutup, 1991, s. 60).

Devenin, ince iğne deliğinden geçmesi imkânsız olduğu gibi, kâfirlerin de cennete girmesi imkânsızdır. Bu mânâda Türkçemiz’de “Balık kavağa çıkıncaya kadar” sözü kullanılmaktadır. Balık meseli olmayacak işler hakkında söylenmiştir (Yazır, 1979g, s. 2161-2162; Sabunî, 1981, s. 445-446; DİB., 2012c, s. 522-526).

Sonuç itibarıyla kişi ne kadar amel işlemiş olursa olsun iman etmedikçe cennete girmesi imkânsızdır. Bu tablo kâfirlerin cennete girmelerinin olanaksız olduğunu somut bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

4.2.8.8. Hayvanlara Bağırın Çoban

“İnkâr edenleri imana çağıran (peygamber) ile inkâr edenlerin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen (çoban) ile hayvanların durumu gibidir. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.” (Bakara 2/171).

Âyette, kâfirin durumu somut bir şekilde anlatılmıştır. Meselde, Allah dışında tapılan tanrıların işitmedikleri ve yapılan dualara karşılık vermedikleri, tapanların dualarının ise anlamsız olduğu gösterilmektedir.

Bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “ وَنِدَاءٍ: Haykırmak anlamında olup; çobanın sürüsünü, ürküterek haykırdı” demektir (Cezâiri, 1990a, s. 199). Burada kâfirlerin durumu tasvir edilmektedir. Kâfirler, hayvanlara benzetilmektedirler. Bu hayvanlar, sesleri işitmelerine rağmen anlamadan hareket ederler. Kâfirler de imana çağrıldıkların da bu durmu sergilemektedirler. Kâfirler, Kur’ân’dan yararlanmamak açısından da görmeyen ve konuşmayan kimseler gibidirler. Öğütleri işitip ondan faydalanmayan kâfirler, hayvanlar gibidirler (Zühâylî, 2009, s. 359-360).

Kâfirler, işitmeyene bağırın kimseler gibidirler. Kendilerine söyleneni de düşünmek istemezler. Aynı şekilde bazen birçok insan elde ettikleri yaşantı ve fikirlere

de körü körüne bağlanırlar. Öyle ki bu yaşantı ve fikirler, insanları doğruyu görmede körlüğe ve gerçeği işitmede sağırılığa götürebilmektedir.

4.2.8.9. Değerlendirme

Mesellerde ele alınan konular içerisinde hayvanlara da yer verilmiştir. Hayvanların sadece mesellerde değil Kur'ân'da müstakil bir sûreye isim olacak şekilde ve değişik sûrelerin muhtevasında geçtikleri de görülmektedir. Örneğin “بَقْرَةٌ: inek, أَنْعَامٌ: koyun, keçi, deve ve sığırlar cinsi ehli hayvanlar, نَحْلٌ: arı,” “جَمَلٌ إِبِلٌ / نَاقَةٌ: deve, كَلْبٌ: köpek, ذَنْبٌ: kurt, جَمَازٌ: eşek, بَعُوضَةٌ: sivrisinek, جَرَادٌ: çekirge,” gibi hayvanların zikrinde bir anlamda sözü edilen hayvanlarla, ilgili kıssadan hisse çıkarılması ya da bir konunun anlaşılması hedeflenmiştir. Bu bakımdan, Kur'ân'da yer alan hayvan figürünün -her zaman değilse bile- ekseriya alegorik amaçlı kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu tablo Arap kültür ve hayatında hayvan odaklı düşünme biçiminin ne kadar önemli olduğu gerçeğine de işaret etmektedir (Şahin, 2008, s. 178). Aynı gerçeği mesellerde de görmek mümkündür. O dönemde hayat içerisinde yer etmiş hayvan adlarını kullanma gerçeği Kur'ân-ı Kerim sûrelerinde kullanıldığı gibi aynı şekilde mesel olan âyetlerde de görülmektedir.

Hayvanlar dünyasına ait unsurların bedevi kültür ve folkloru açısından ne derece önemli olduğunu gösteren kayda değer bir ayrıntı da özellikle Câhiliye dönemi Arap toplumunu oluşturan kabile ve fertlerin adlandırılmasında çöl hayvanlarına ait adların azımsanmayacak nispette kullanılmış olmasıdır. Bunlar arasında özellikle arslanla ilgili olanların -sözgelimi; “أَسَدٌ حَيْدَرٌ حَمْرَةٌ: arslan” yanı sıra diğer hayvanlar da yer almaktadır: “تَغْلَبٌ: tilki, مُعَاوِيَةٌ: yavru tilki, جَحْشٌ: sığa, هَيْبَةٌ: kartal yavrusu, مُصْعَبٌ: damızlık deve, أَرْقَمٌ: erkek yılan, أُوَيْسٌ: yavrukurt” gibi (Şahin, 2008, s. 178).

Câhiliye Araplarının hayat şartları incelendiğinde her bir karesinde hayvanların etkisi görülmektedir. Bunların başında deve gelmektedir. Deve iğne deliğinden geçmedikçe cennete giremeyeceklerdir! (Âr'af 7/40) sözünde olduğu gibi Arapların hayatında en fazla yer kaplayan hayvan devedir. Deve, büyüklükte Araplar için verilecek en önemli örnek olmuştur (Beyzavi, 2000a, s. 543). Mesela olmayacak şeyler hakkında “Karga beyazlaşmaya kadar” kullanılırken “Deve iğne deliğinden geçinceye kadar” tabiri de bu kabilden kullanılmıştır (Ulutürk, tarihsiz, s. 47). Arapların alışageldiği büyük cüsseli hayvanların yanı sıra alışmadıkları şekilde

“Sivrisinek” gibi küçük hayvanlarla ilgili benzetmelere de rastlamak mümkündür (Bakara 2/26; Hac 22/74).

Araplarda öteden beri hayvanlarla ilgili benzetmeler yapılmaktaydı. Araplar arasında gerek şehirlerde gerek kırsalda hayvanlarla ilgili misallerin kullanımı oldukça yaygındı. Mesela “sivrisinekten daha cesur”, “balıkçılardan daha iyi iştir”, “kelebekten daha zayıf”, “güveden daha kemirgen” gibi sözler kullanmışlardır. Hatta sivrisinek ile ilgili olarak, “sivrisinekten daha zayıf”, “sivrisineğin beyninden daha nadir” gibi deyişler vardır (Zemahşeri, 1998b, s. 235-236).

Mesellere konu olan hayvanlar arasında, köpekler gelmektedir. Allah’ın âyetlerini yalanlayanlar köpeğe benzetilmişlerdir. Köpeğin soluması meseller içerisinde konu olmuştur (Araf 7/175-176). Çünkü Câhiliye Araplarının hayatında köpeğin alışılmış bir yeri vardı. Ses çıkarmalarını uğursuz saydıkları hayvanların başında köpeğin ulumasıyla merkebin anırması gelirdi. Arap atasözlerinde de köpeğin ulumasının çirkinliğine işaret vardır. Sefih olan bir kimsenin konuşmasını uluyan bir köpeğe benzeterek “sen uluyan bir köpeksin” demişlerdir. Çirkin sesli insanlar merkebe benzetilmiştir. Yolculukları sırasında karanlık çöküp yollarını kaybedince sığınacak bir yer bulmak için yüzlerini yere koyarlardı. Sonra köpek gibi havlamaya başarlardı. O anda seslerine cevap veren bir köpek uluması duyarlarsa etrafta sığınacak bir yerin olduğuna inanırlardı (Apak, 2016, s. 166-168). Yine Câhiliye toplumunda erkek çocuklara şiddet ve çatışma kültürünün bir yansıması olmak üzere “كَلْبٌ: köpek, كُتْبٌ: kurt, أَسَدٌ: aslan” gibi kötü veya zararlı hayvanların isimlerini koyma âdeti yaygındı (Apak, 2017, s. 60). Demek ki İslam öncesi toplumda hayatın her bir köşesinde her tür faaliyette hayvanların durumundan faydalandığını görmek mümkündür.

Câhiliye devrinde, hayvanlarla ilgili hayatta yer etmiş toplumla ilgili ifâdelere rastlamak mümkündür. Bu ifâdelerin bir kısmı o günün toplumunun en önemli erdemleri arasında yer alan cömertlikle ilgili olmasıydı. Bu dönemde cömertliğiyle ün salmış ve adları tarihe geçmiş pek çok kişi vardır. Câhiliye devrinde birinin çok cömert ve misafirperver olduğunu anlatmak için “kuşları doyuran”, “esen yeli besleyen”, “yolcunun azığı”, “köpeği korkak olan” gibi mecaz ifadeler kullanılırdı. Ancak bu dönemde cömertçe davranışların temel âmili, ahlâkî ve insanî duygulardan ziyade kişinin veya kabilenin şan ve şöhratini yayma tutkusuydu. Esasen asâlet, cesâret ve

sehâvet, Câhiliye hayatının en ciddi zaaflarından olan şeref yarışının başlıca konularıydı (Çağrı, 1993, s. 72-73). Toplum içinde övünülecek durum ve sıfatlar için hayvan figürlerinin kullanılması özellikle köpeğin kullanılmış olması mesellere konu olması yönüyle önemli bir unsurdur.

Mesellerde adı geçen bir diğer hayvan (Cuma 62/55) sesi uğursuz sayılan merkep olmuştur. Amel etmeyenlerin benzetmesine örnek olan eşek Arapların hayatında sesiyle gündem olmuştur. Araplar her evin bir cini olduğuna inanır bir köye bir harabeye girecekleri zaman oranın cininden bir zarar görmemek için eşek gibi anırırlardı (Cevad Ali, 1993, s. 728-730; Apak, 2017, s. 113).

Yine “*Arslandan kaçan yaban eşekleri*” (Müddesir 74/50-51) o dönem avcılığının bir sonucu olarak kullanılmıştır. Araplarda bilhassa bedevilerde av hayvanları önemli geçim kaynağıdır. Araplar özellikle yaban eşeği avını çok severlerdi. Ayrıca hurafe olarak Arap hekimlerinin vebadan korunmak için eşek gibi anırdıkları da rivayet edilmiştir (Apak, 2016, s. 227). “*Arslandan ürkmüş yaban eşeği*” ifâdesi Arapça bir deyim olarak kullanılmaktadır. Bu deyimın mânâsını yaban eşeklerinin özellikleri içerisinde görmek mümkündür. Çünkü yaban eşekleri bir tehlike hissettikleri zaman öyle korkup kaçarlardı ki başka hiçbir hayvan böyle kaçamaz. Bu yüzden Araplar çok korkarak aklı başından gitmişçesine kaçan bir kimseyi arslan ya da avcı görmüş yaban eşeğinin kaçışına benzetmektedirler. Türkçede de “*acıyan eşek atı geçer*” diye bir deyim vardır ki benzer bir durumu anlatmaktadır.

Mesellerde ismi geçen bir diğer hayvan dişi örümcek olmuştur (Ankebut 29/41). Göçebe yaşayan Arapların durumu dişi örümceğin barınağına benzetilmiştir. İslam öncesi Arap toplumunda yerleşik hayat yaşayanlar genelde taş ve ahşaptan yapılmış evlerde otururlardı. Güney Arabistanlılar çok bulunduğu için inşaatlarda taş kullanmışlardır. Yemen bölgesinde tarihin ilk çok katlı binaları yapıldığı rivayet edilmektedir. Taş ve kerpiçle inşa edilen binalarda balçık kullanılırdı. Araplar evlerini üstünü hurma gövdeleriyle örtüp toprakla kapatırlardı. Hayme ve unne dedikleri ağaç dallarından yapılmış çardakları da kullanmışlardır (Apak, 2017, s. 40). Fakat genellikle Araplar çölde yaşayan evi olmayan insanlardı. Yıkılmaya mahkûm yuvalarda kalırlardı. Meselde dayanıksız ve korumasız örümcek yuvasının verilmesi bu hayatla bağlantılı olarak müşriklerin durumunu gösterecek önemli bir benzetmedir.

Göçebe bir hayatın hâkim olduğu Arabistan yarımadasının bir başka gerçeği de orada yaşayanların hayvancılıkla uğraşan, çobanlık yapan bir toplum olmalarıdır. Bu hayat şeklini benimsemiş bir topluluğa “*Duymayan hayvanlara seslenen çoban*” (Bakara 2/171) örneğinin verilmesi dikkat çeken bir benzetme olmuştur.

4.2.9. Bitkiler Âlemi ile İlgili Meseller

Kur’ân’da zikredilen mesellerden bazılarının, ilk muhatap kitlenin yaşamını devam ettirmesini sağlayan bitkiler âlemiyle ilgili. Bunların tahlili aşağıda gelecek alt başlıklarda incelenecektir.

4.2.9.1. Tohumun Filizlenip Büyümesi

“...İncil’deki meselleri ise şöyledir: Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, sonra da onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da artık gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki ekicilerin hoşuna gider, kâfirleri de öfkelenendirir. İşte böylece Allah, onlar gibi iman edip makbul güzel işler yapanlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.” (Fetih 48/29).

Âyetin ilk bölümü daha önce ilimlerle ilgili meseller kısmında değerlendirilmişti. Orada Hz. Muhammed ve sahabenin Tevrat’taki özellikleri zikredilmişti. Âyetin ikinci bölümünde, Hz. Muhammed ve sahabenin İncil’deki özellikleri sergilenmiştir.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: Hiç tükenmeyecek olan ekinler “فَأَزْرَهُ: onu kuvvetlendirdi” ifadesiyle süreklilik kazanmıştır. O filizlenen ekinin “سَوِّقَهُ: kök ve asılı” kuvvetlenince güzelliğiyle çiftçinin hoşuna gider. Fakat diğer çiftçileri öfkelenendirir. Sergilenen tabloda “رَزَعٌ: ekin” demektir. Bu ekinle Hz. Peygamber kastedilirken o ekinin çıkarmış olduğu kuvvetlenen filiz ile sahabeye işaret edilmektedir (Arslan, 1984ğ, s. 385). Dünyada böyle özelliklere sahip olanlara Allah âhirette tam bir bağışlanma, büyük mükâfat verecektir (Derveze, 2005, s. 616). Ayrıca Sahabeyle ilgili gözler önüne serilen tablo kâfirleri öfkelenlendirmektedir (Kutup, 2003a, s. 3324; Zühaylî, 2009m, s. 535). Bu mesel, İncil’de şöyle nakledilmiştir: “Allah’ın melekûtu böyledir. Yere tohum saçan bir adam gibidir. Gece gündüz uyuyup kalkar. Tohum ekilir ve büyür. Toprak

kendiliğinden otu, sonra başağı, sonra başakta dolu daneyi verir. Mahsulün olduğunu sanan hemen biçer, çünkü hasat vakti gelmiştir. O hardal tanesi gibidir ki toprağa ekilirken her ne kadar yer üzerinde olan bütün tohumlardan daha küçük olsa da ekildikten sonra büyür ve bütün sebzelerden daha büyük olur (Markos 4/27; Mevdudi, 2005a, s. 428).

Burada tohum ile sahabînin anlatılması ile sahabînin her biri kastedilmiş olabilir. Zira bitkilerin bir özelliği, tohumunu kendi içinde barındırıyor olmalarıdır. Bitkiler olgunluğa erince şartlara bağlı olarak tohumu yayılır. Bitkiler başka yerde aynı şekilde bir bitki olarak yeşerir. Ashabın durumu da buna benzemektedir. Onlar da çoğalıp Allah'ın dinini yaymak için dünyanın dört bir tarafına dağıldılar. İslam dini her bir tarafa yayılmış oldu. Böylece tüm cihanın her bir yerinde onların eserleri kök saldı. Tüm dünya bu tohumlarla doldu. Her tohum da birer birer filizlendi. Meyve verdi.

4.2.9.2. Bire Yedi Yüz veren Buğday

“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Bakara 2/261).

İnsanoğlu yapısı itibarıyla çoğu zaman dünyada yaptığı işlerin karşılığını görmek ister. Aynı zamanda bu kısa vadeli gayeden çıkıp daha yüce bir amaç uğruna harcama yapmak üzere birtakım işlerde bulunabilir. İşte bu âyette, insanın geçici dünya hayatında yaptığı işleri Allah katında kıymetli bir hâle dönüştürmeye bir teşvik bulunmaktadır.

Meselin daha iyi anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “*يُنْفِقُونَ*: *infâk, tüketmek ve harcamak*” mânâsındadır. Allah yolunda harcama yapanlara verilecek mükâfat için yapılacak harcama anlatılmaktadır. Bu harcama örneği mü'minlerin dünya hayatında yaptıkları işlerin şimdiden Allah katında ne kıymette olduğunu gösterdiği gibi dünya hayatını kolaylaştıracak maddi ilkeler de içermektedir (Derveze, 2005, s. 482). “*يُضَاعِفُ*: *kat kat artar*” demektir. Yani mallarını Allah yolunda harcayanlar, ibadetin kapsamını hayatın tümünü kuşatacak boyutlara ulaştırabilirler. Böylece malları Allah yolunda harcamanın ufukları açılabilir. Bir harcamaya

karşılık yedi yüz olduğunu göstermek için her bir başağında yüz tane bulunan yedi başak tohumu örnek verilmiştir (Arslan, 1984f, s. 255). Mükâfat için niyet ve giderilen sıkıntının türü önemlidir. İnfâka takdir edilecek sevap, giderilen ihtiyaç ve ihlasla doğru orantılıdır (Râzî, 1981, s. 48). Bu anlamda infâk, başkalarını sıkıntılardan kurtarma ve toplumun refahını gerçekleştirme, ümmetin şerefini korumada ve ümmete saldıranların saldırganlığını önlemede en önemli araçtır (Zühâylî, 2009, s. 52). İnfâkta ilahi ölçüler, en alt seviye bir karşılık yedi yüz iken en üst seviye sınırsız uzanmaktadır.

Ayrıca meselde ziraat alanına ait bir meseleyi de görmekteyiz. Ziraatte en verimli seviyeye ulaşmak aynı zamanda kazanç yolunu en üst düzeye ulaştırmaktır (Derveze, 1984, s. 482; Zühâylî, 2009, s. 52).

Tohum, ekildikten sonra çürüyüp öyle yeşermektedir. Allah yolunda yapılan infâk da tohumun çürümesi gibi ilk başta bir kayıp olarak düşünülebilir. Fakat gerçekte bir kayıp değildir. Tohum çürüyüp yeşerdikten sonra yedi yüz katına kadar çoğalması gibi Allah rızası için yapılan harcamalar da başta malın eksilmesi görünse de gerçekte hem dünyada hem âhirette fazlasıyla geri dönmektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, Allah rızası için yapılan her iş hem maddi hem de manevi kazançlar getirmektedir.

4.2.9.3. Kökü Sağlam Ağaç ile Kökü Çürük Ağaç

“Görmedin mi, Allah (cc) güzel bir sözü nasıl misal getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir. Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir. Kötü bir sözün durumu da yerden koparılmış ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağacın durumu gibidir. Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hemde âhirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. Ve Allah dilediğini yapar.” (İbrahim 14/24-27)

Meselde, güzel söz güzel ağaca benzetilmektedir. Kötü söz, kötü bir ağacın durumuna benzetilmektedir. Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “ثَابِتٌ: Sabit, kökü toprağa yerleşmiş olan” anlamındadır. “كَلِمَةٌ طَيِّبَةٌ: Güzel söz”, ve “شَجَرَةٌ طَيِّبَةٌ: Güzel ağaç” anlamındadır. Bu ağaca, hurma ağacı denmiştir “حَبِيبَةٌ: Habis, kötü” anlamındadır. Bu kelimeyle, küfür veya yalan kastedilmiştir. Kötü

ağaç ile Hanzele denen ağaç kastedilmektedir. “أَجْنَبْتٌ: Cüssenin tamamı alınmış, kökten koparılmış” demektir (Cezâiri, 1990b, s. 55).

Bazı kelimelerin anlamlarının verildiği meselde, “sağlam söz” ifâdesi için çeşitli fikirler öne sürülmüştür. “Sağlam söz, güzel söz, doğru söz, sağlam inanç, kelime-i tevhid, peygamberlik, vahiy, âhiret” gibi anlamlarla açıklanmıştır Allah’ın varlığına ve birliğine imanı yani kelime-i tevhidi ifade eden “güzel söz” kökü yerin derinliklerine sağlam bir şekilde yerleşmiş, gövdesi ve dalları gökyüzüne doğru yükselmiş, her zaman meyve veren bir ağaca benzetilmektedir. Bu ağaç, nasıl Allah’ın izniyle her zaman meyve verip faydalı oluyorsa “kelime-i tevhid” de o şekilde faydalıdır. O da mü’minlerin kalplerine yerleşip kökleşince onların davranışlarını etkilemektedir. Öte yandan ağacın diri kalması için nasıl sulama gibi bakıma ihtiyacı varsa kalpteki iman da böyledir. Eğer mü’min faydalı amellerde bulunmazsa iman yok olabilir (DİB., 2012c, s. 315).

Mesele konu olan diğer ifade “habise” çirkin söz, Allah’ı inkâr etmek için söylenen söz demektir. Ayrıca şirk ve benzeri İslam dışı inançlar anlamına da gelir. Bu kötü söz, kökleri kesilmiş bir ağaca benzetilmektedir. Böyle bir ağaç nasıl meyve vermezse kötü söz de o şekilde sonuçsuz kalıcıdır (DİB., 2012c, s. 315-316).

Meselde güzel ağacın üç özelliği kötü ağacın ise bir özelliği anlatılmaktadır. Tayyip olarak anlatılan ağacın kökü sağlamdır. Yani güzel ağaca benzetilen sözün güçlü bir dayanağı vardır. Dalları semadadır. Bu sözün karşısında ise kötü söz bulunmaktadır. Kötü söz dayanağı olmayan faydasız bir sözdür. Müslümana yakışan güzel söz söylemektir. Müslümana kötü ve dayanaksız söz söylemek yakışmaz.

4.2.9.4. İnançlı Fakir Kişiyle İnançsız Bahçe Sahibi

“Onlara şu iki adamı örnek ver: Onlardan birine iki üzüm bağı vermiş, bağların çevresini hurmalarla donatmış, ikisinin arasına da bir ekinlik koymuştuk. Her iki bağ da meyvelerini vermiş ve ürünlerinden hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı. Bu iki bağın arasından bir de nehir fişkırtmıştık. Derken onun büyük bir serveti oldu. Arkadaşıyla konuşurken ona dedi ki: “Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm.” Derken kendine zulmederek bağına girdi. Şöyle dedi: “Bunun sonsuza değin yok olacağını sanmıyorum. Kıyametin

kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile ant olsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.” Arkadaşı, ona cevap vererek dedi ki: “Seni topraktan, sonra bir damla döl suyundan yaratan, sonra da seni (eksiksiz) bir insan şeklinde düzenleyen Allah’ı inkâr mı ediyorsun?” Fakat O Allah benim rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam. Bağına girdiğinde ‘Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah’ındır deseysin ya! Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir. Ya da suyu çekiliverir de (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile. Derken bütün serveti helâk edildi. (Yıkılmış) çardakları üzerine çökmüş hâldeki bağına yaptığı harcamalar karşısında ellerini oğuşturuyor ve şöyle diyordu: “Keşke Rabbime hiçbir kimseyi ortak koşmasaydım. Onun, Allah’tan başka kendisine yardım edebilecek kimseleri yoktu. Kendi kendini kurtaracak güçte de değildi. İşte bu durumda velayet (himaye ve koruyuculuk) yalnızca hak olan Allah’a mahsustur. O’nun mükâfatı da daha hayırlıdır, vereceği sonuç da daha hayırlıdır” (Kehf 18/32-44).

Meselde, mü’min ile kâfir örnek verilmektedir. Mü’min, elindeki imkânları Allah için harcar. Kâfir ise elindeki imkânları kendisi için harcar. Burada elindeki imkânları harcama şekli mü’min ile kâfiri birbirinden ayırıcı önemli bir noktadır.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “ثَمْرٌ: meyve” demektir. Bu kelime ile malın çeşitleri kastedilmiştir. “نَفْرًا: asker, yardımcı ve aşiret” mânâlarına gelmektedir (Arslan, 1984l, s. 476-480). “مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ”: Her şey Allah’ın kudretiyledir, Allah’ın yardımı olmadan hiçbir şeye güç yetilemez” Yani, insandaki bu kadar mal, Allah’ın kudretiyledir. Eğer Allah dilerse insanın malındaki bereketi kaldırır insan hiçbir şey de yapamaz (Kurtubi, 2006j, s. 406).

Meselde, kâfir ile mü’min anlatılmaktadır. Burada küfrün temsilcisi büyük bir servete sahiptir. İmanın temsilcisi ise her ne kadar fakirse de güçlüdür (DİB. 2012c, s. 554). İnançlı, güven veren kişisel karakter özelliğine sahiptir (Cezâiri, 1990e, s. 176). Sonuçta kâfiri pişmanlığa götüren durum, eldekilerini kaybedecek şekilde musibetlerin en büyüğü ile karşılaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu da kâfirin azgınlığının bir cezasıdır (Kurtubi, 2006j, s. 24-27).

Buradaki iyi ve kötü davranışların mukayesesi yapılmıştır. Vurgulanan ahlaki prensipler; servet ile böbürlenmemektir. Her şeyi yaratana inkâr etmemek şeklinde ifâde edilebilir (Aşıkoğlu, 2001, s. 3).

Sonuç itibarıyla kâfirin mala ve güce güvenmesi kendisine hiçbir fayda vermez. Üstünlük, iman ve salih amel iledir. Allah iman edenlere en hayırlı sonucu verendir. Kişinin zenginliği hem fakire karşı böbürlenme sebebi hem de Allah'ı ve âhireti inkâr sebebi de olmamalıdır.

4.2.9.5. Aceleci Bahçe Sahipleri

“Şüphesiz biz, vaktiyle bahçe sahiplerine belâ verdiğimiz gibi, onlara (Mekkelî inkârcılara) da belâ verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi. (Bunu tasarlarken) istisna da yapmıyorlardı. (‘İnşaallah’ demiyorlardı.) Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet (ateş) bahçeyi sardı. Böylece bahçe, (anızı) yakılmış toprağa döndü. Derken, sabahleyin birbirlerine, “Haydi, eğer ürününüzü devşirecekseniz erkenden gidin” diye seslendiler. Bunun üzerine, “Sakin, bugün orada hiçbir yoksul yanınıza sokulmasın” diye fısıldaşarak yola koyuldular. (Yoksullara yardım etmeğe) güçleri yettiği hâlde (böyle söyleyerek) erkenden yola çıktılar. Fakat bahçeyi o hâlde gördüklerinde, “Biz mutlaka yolumuzu şaşırılmış olmalıyız!” dediler. (Gerçeği anlayınca da), “Hayır, meğer biz mahrum bırakılmışız!” dediler. Onların en akl-ı selim sahibi olanı, “Ben size ‘Rabbinizi tespih etseydiniz ya! Dememiş miydim?’ dedi. Onlar, “Rabbimizi tesbih ederiz (yüceltiriz). Şüphesiz biz zalim kimseler imişiz” dediler. Bunun üzerine birbirlerini kınamaya başladılar. Şöyle dediler: “Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kişilermişiz!” Umulur ki, Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz artık Rabbimizi arzulayanlarız.” İşte böyledir azap! Âhret azabı ise elbette daha büyüktür; ah bir bilselerdi!” (Kalem 68/17-33).

Meselde insanın sorumluluğunun kendine ait olduğu hikâyemsi bir örnekle anlatılmaktadır. Dünya, imtihan yeridir. Âhret ise mükâfat ve ceza yeridir. Dünya bahçesinde sorumluluk insana aittir. Dünya işlerinde insanın kendisinin karar verme özelliği onu sorumlu kılar.

Meselin anlaşılması için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “بَلَوْنَاهُمْ: Biz onları *denedik*,” demektir. Onlara imkânlar verdik, şükretsinler. Hz. Peygamber’e saldırmassınlar. Eğer böyle olursa onları kıtlıkla imtihan ederiz anlamına gelmektedir. “الْجَنَّة: Bahçe” demektir. Bu bahçe, bir rivayete göre Yemen’de bulunmaktadır. Burası hakka önem veren bir kişinin malı idi. Ondan sonra çocukları bahçeden fakirlerin hakkını vermediler. Allah da bu bahçeyi yok etti. “أَلْيَصْرُمُتَّهَا: hurma meyvelerinin kesilmesi,” toplanmasıdır. “وَلَا يَسْتَنْتُونَ: inşaallah demediler” demektir. Yani işi Allah’ın iznine bağlamadılar. “الصَّرِيم: Karanlık gece” demektir. Bahçe karanlık bir gece gibi olmuştu. “يَتَخَفَتُونَ: Gizlice yürüdüler” demektir. Hiç kimse duymasın diye fısıldaşmış idiler. Başkaları onları görmesin diye kendilerini gizliyorlardı (Arslan, 1984ğ, s. 219-225).

Bazı kelimelerin mânâlarını zikredilen âyet, Ebû Cehil’in Bedir günü: “*Onları yakalayınız, iplere bağlayınız, kimseyi öldürmeyiniz*” demesi üzerine inmiştir. Burada Mekkelilerin durumu, bahçe sahiplerinin durumuna benzemektedir. Onlardan istenen, zekât vermektir. Fakat onlar nankörlük yaptılar. Bahçe sahipleri gibi, Mekkeliler de imtihan edildi. Esir alındılar, öldürüldüler. İşte Mekke müşrikler, kararlı bir şekilde gizlice yola çıkmışlardı. Fakat bahçe sahipleri gibi oldular (Zühâylî, 2009, s. 62-69).

Sonuç itibarıyla dünya da bahçe sahipleri gibi Mekke müşrikler de zarar gördüler. Bunlar gibi o günden bugüne ne kadar önceden plan yapanlar varsa başarıya ulaşmadan musibete uğradılar. Bütün bunların sorumluları kendileri oldu. O bahçe sahipleri, ürünlerini ellerine ne kadar geçirebildiyse, kâfirler de mü’minleri ele geçirmede o kadar başarılı olacaktır. Bunun gibi denemeler hep böyle başarısız olacaktır. Böylelikle kendilerine verilen fırsatları Allah için harcayanlar nimetleri bereketle artırılmış olmaktadır. Kendilerine verilen imkânları Allah’ı inkâr yolunda harcayanların ise ellerindeki nimetler musibetlerle kesilmiş olmaktadır.

4.2.9.6. Yeşil Ağaç ve Çürümüş Kemikler

“*İnsan, bizim, kendisini az bir sudan (meniden) yarattığımızı görmedi mi ki, kalkmış apaçık bir düşman kesilmiştir. Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: “Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?” De ki: “Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.” O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır. Şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz. Gökleri ve yeri yaratan Allah’ın,*

onların benzerini yaratmaya gücü yetmez mi? Evet yeter. O, hakkıyla yaratandır, hakkıyla bilendir. Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir. Her şeyin hükümrânlığı elinde olan Allah'ın şanı yücedir! Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz." (Yasin 36/77-83).

Mesel, yeniden dirilişi somut bir şekilde gösteren bir delildir. Asırlardan bu yana her tür bilgiyi elde etmeye çalışan insanoğlu, inanç noktasında delillere ve bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Delillerin arandığı en önemli meselelerden birisi diriliş ile ilgili olanıdır.

Meselin anlaşılmasını kolaylaştırmak için bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: "خَصِيمٌ: düşmanlıkta ve bâtil ilâhla mücadelede çok ileri giden kişi" demektir. "الشَّجَرُ الْأَخْضَرُ: yeşil ağaç" demektir. Bu ağaç, "Marh" ve "Afar" denilen ağaçlardır." Bu iki ağaç, birbirine sürtülür. İkisinden de su damlar. Sonra damlayan su, gaz gibi tutuşur. Ateş ortaya çıkar. "مَلَكُوتٌ: Mülkler bütün mülk" demektir (Arslan, 1984m, s. 462-463).

Bazı kelimelerin anlamlarının zikredildiği âyetin nüzûlü şöyledir: Âs b. Vâil, Hz. Peygamber'e çürümüş bir kemik getirerek "Ey Muhammed! Bu kemik çürüdüktan sonra diriltilecek mi?" demişti. Hz. Peygamber de "Evet. Allah onu diriltecek. Seni de öldürüp, diriltilip, ardından cehennem ateşine sokacak." buyurdu. Bunun üzerine âyetler indi. (Zühaylî, 2009n, s. 62).

Nüzûl sebebi zikredilen âyetler, Allah'ın birliğinin delillerindendir. Bu delille insanlara, yaş olan bir şeyden, kuru bir şeyin çıkarılması anlatılmaktadır. Burada insanın yaratılmasından daha büyük bir iş anlatılmaktadır. O da gökleri ve yeri yaratanın, insanları ikinci kere diriltmeye de gücü yeteceğini görebilmektir. (Zühaylî, 2009n, s. 66). Aynı zamanda âyette önemli bir nokta ortaya çıkmaktadır. Burada ağaç yeşil sıfatı ile zikredilmiştir. Bu sıfat, sulu bir ağaçtan kuru olan ateşin çıkması özelliğidir. (Kurtubî, 2006, s. 60). Böylece denilebilir ki, insan Allah'ın varlığını, birliğini gösteren delillere kâinata ulaşılabilir.

4.2.9.7. Elbiseli Kütükler

"Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Onlar sanki elbise giydirilmiş kütük gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi

aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan) çevriliyorlar!” (Münafikun 63/4).

Meselde, toplum içinde bozgunculuğun simgesi olan münafıklar benzetmeye konu olmuştur. Bir rivayete göre Abdullah bin Ubey bin Selül, Medine’den çıkıp gidecek diye Hz. Peygamber’e kötü sözler etmişti. Hz. Zeyd de onun sözlerini Hz. Peygamber’e ulaştırdı. Hz. Peygamber, Abdullah bin Übey ve arkadaşlarını çağırdı. Onlar da Hz. Zeyd’i yalanladılar. Hz. Peygamber’de Hz. Zeyd’i yalanladı onları doğruladı. Daha sonra Hz. Zeyd’i doğrulayan âyetler indi. Böylece Allah Hz. Zeyd’i doğruladı (Arslan, 1984ğ, s. 127-129).

Meselde geçen bazı kelime ve kavramların mânâları şöyledir: “مُسْتَدَّةٌ خُشْبٌ: *Onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir*” demektir. “يَحْسُبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ: *Her kuvvetli sesi kendilerine yönelik sanırlar*” demektir. Burada, münafıkların haince düşünce ve eylemlerinin kendilerini iyice evhamlı hale getirdiği belirtilmektedir (Zemahşeri, 1998b, s. 124). Ama onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir” meâlindeki cümlede geçen “müsennede” kelimesine “(çubuklu Yemen kumaşı) giydirilmiş” anlamını vermiştir. Bu yaklaşıma göre cümle, “*Onlar sanki şık elbiseler giydirilmiş kütükler gibidir*” anlamına dönüşmüştür (Râzî, 1981, s. 15; DİB, 2012, s. 362-363).

Meselde, kişilik bozukluğu canlandırması anlatılmaktadır. Fakat kişilik genel bir kişilik tiplemesidir. Onlar görünüşleri ile tam bir Müslümandırlar. İnsanların İslam’a girmesine engel olurlar. Bu durumları Allah’a gizli değildir. Allah’a, Resulüne ve mü’minlere karşı düşmanlık içindedirler. Münafıklar, düşmaların en tehlikelidirler (Zühaylî, 2009o, s. 599-601). Görüyoruz ki insanlar dış görünüşü tam, etkileyici müslüman olabilir.-

4.2.9.8. Değerlendirme

Meselerde benzetme unsuru olarak bitkilere yer verilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de “bitki”ye yapılan farklı referanslar azımsanmayacak miktardadır. Her toplumun dilinde olduğu gibi Arapların dilinde de deyim ve atasözlerinde bitki dünyasına ait çok miktarda örnekler bulunmaktadır. Coğrafya sınırlı bir bitki çeşitliliğine sahip olmasına rağmen, bitki temelli mesellerin kullanımı çoktur. Bu derece kullanımdaki çokluk bize

hem bedevinin bitki dünyası üzerindeki biyolojik gözlemlerinin ne ölçüde detaylı, ince olduğunu yansıtmakta hem de göçebe Arap açısından hayati önemi haiz unsurların sözlü iletişim ve kültür alanına nasıl dâhil edildiğini göstermektedir (Taşdelen, 2009, s. 269).

Bitkiler âlemine ait benzetmelerin başında Arapların temel besin yiyeceği tahıllar gelmektedir. Bakara sûresinin 261. âyetinde “*yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum*” benzetmesinde “*tohum*” tahıllardan buğday olarak açıklanmıştır. Buğday, Araplarda özellikle zengin tabakanın sofrasında bulunurdu. Ucuz olduğu için arpa daha çok tüketilirdi (Aykaç, 2020, s. 31). Burada Arapların hayatlarının devamını sağlayan gıdaların benzetmeye konu edilmesi meselin o dönemin sosyo-kültürel bağını göstermektedir.

Arapların her zaman ihtiyaç hissettiği en değerli şeylerden birisi tohum ile elindeki bahçenin mesellere konu olması onların hayatıyla bağlantısını gösteren başka bir delil olmaktadır. Fetih sûresi 29. âyetinde benzetmesi yapılan tohum, çöl hayatında önemli yeri bulunmaktadı. Çöl gibi verimsiz bir ortama sahip olan Araplara, tohumdan örnek verilmesi benzetme yapılan işin değerini göstermektedir. Çünkü çöl hayatı yaşayan bir toplulukta tohum çok kıymetlidir. Bu yönüyle benzetmesi yapılan mü'minlerde tanıtılan sıfatlarıyla önemli yere sahiptir.

Güzel söz ile kötü sözün benzetildiği (İbrahim 14/24-27), bahçe sahibinin (Kalem 68/17-33) örnek verildiği unsur ağaç Arapların hayatında önemli yere sahiptir. Arabistan Yarımadası üzerinde bulunan vahaların en önemli ağacı, geçim ve ticaret aracı ise hurma ağacı olmuştur. Bunlar ısınma, barınak inşâsında kullanılmıştır (Apak, 2016, s. 171). Arabistan yarımadası içerisinde bahçelikler yönünden zengin olan yerler mevcuttu. Taif, Mekke'ye yakın bir yer olup Sakif kabilesinin merkeziydi. Serin bir iklimi olduğundan Mekkeli zenginlerce sayfiye merkezi olarak kullanılıyordu. Ebu Uhayha, Utbe ve Şeybe b. Rebia, Abbas b. Abdulmuttalib gibi pek çok Kureyşli liderin Taif'te arazisi ve üzüm bağı bulunmaktaydı (Azimli, 2015, s. 55). Nitekim âyette de “*iki üzüm bağı ve bu bağların çevresinin hurmalarla donatılmış* (Kehf 17/32-44) olduğu ifade edilmiştir.

Meseller arasında ağaç ürünü olan keresteden benzetme yapılırken münafıklar “*elbise giydirilmiş kütüklere benzetilmişlerdir*. (Münafikun 63/4) Münafıkların “*duvara yaslanmış kütüklere*” benzetilme sebebi ise münafıkların mecliste yaslanarak

oturmaları ve iman ile hayırdan uzak bir şey olmalarından dolayı olmuştur. Burada kütük kendisinden yararlanmaya müsait çatı, duvar vb. yerlere konurdu. Yararlanılmayacak şekilde terk edilip, işe yaramaz hale geldiği sürece de duvara dayatılırdı. Münafıklar yararsızlık konusunda bu kütüklere benzetilmiş olmaktadır. Burada “*Dayalı kütükler*” ifadesiyle “*Duvarlara dayalı kütüklerden yontulup yapılmış putların*” kastedilebileceği ifade edilmektedir (Zemahşeri, 1998b, s. 124). Ayrıca mesellerde yer alan kütüğe benzetilen münafıkların; güzel elbiseli ve müslüman görünümlü olması, Arapların dokumacılıkla uğraşmasını hatırlatmaktadır. Zira Arap Yarımadasında dokumacılıkta en yaygın olduğu bölge bilhassa yerleşik hayatın olduğu Yemen’dir. Arabistan’ın zenginleri hac mevsimleri ile bayramlarda Yemen mamülü elbiseler giymekle iftihar etmişlerdir. Hz. Peygamber’in huzuruna gelen Necran heyeti temsilcilerinin üzerinde Yemen mamülü elbiseler görülmüştür (Apak, 2017, s. 282). Bu görünüş ile ilgili tablo meselde verilen benzetmenin bağlantısını göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kur'ân-ı Kerim'in mûcize bir kitap olarak kendine has özelliklerinden birisi mesellerdir. Meseller, Arap toplumunun alışkın olduğu bir anlatım üslubudur. Bu çalışmada, mesellerin vahye muhatap olan kitlenin seviyesine göre nasıl anlaşılır bir üslup olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Mesellerin, ilk önce bir hâdise için söylenmiş iken daha sonra insanlar arasında yaygınlaşıp ona benzeyen her durum için söylendiği görülmüştür.

Kur'ân'da mesellerin sayısı değişiklik arz etmektedir. Ancak mesellerle ilgili inceleme yapıldığında birçok eser ve çalışmada meselin sayısının ön plana çıkarılmadığı görülmüştür. Kur'ân'da yaklaşık yirmi sekiz sûrede; genelde inanç, ibâdet ve ahlak olmak üzere hemen hemen altmışı aşkın mesel ile anlatım yapıldığı belirlenmiştir.

Kur'ân ilimlerinin ortaya çıkışından itibaren pek çok eserde incelenen mesellerin, sosyo-kültürel açıdan yeterli seviyede ele alınmadığı görülmektedir. Bu alanda yeterli bir çalışma yapılmadığı görülmüştür. Emsâlü'l-Kur'ân'ın konusunu teşkil eden mesellerin Arap kültürü ve toplumsal hafızasıyla bağlantısı incelenmiştir. Yapılan çalışmada mesellerin Arapların hayatıyla bağlantısı tespit edilmiştir.

Arap toplumuyla bağlantısını incelediğimiz meseller içerisinde şahısların konu edildiği mesellerde; örnek alınması gereken kişilere yer verildiği görülmüştür. Ayrıca mesellerde Arap toplumunun meleklere iman ve ahirete iman hususunda eksikliklerine dikkat çekilmiştir. Câhiliye insanının, inançlarını elde etmede işe yarayacak göz, kulak ve kalp gibi uzuvlarının benzetmeye örnek olması o dönemin bakış açısını gösteren önemli bir unsur olduğu ortaya çıkmıştır. Arap toplumunun karakterinde etkili olan zorlu yaşam koşullarının manevi hayatı kuvvetlendirmek için somut örnekler olarak benzetmeye konu olduğu tespit edilmiştir.

Toplumsal yapıyla ilgili meselerde, toplumsal davranışları düzeltmeye yönelik çözümlere yer verilmiştir. Meselerde, toplumda kurulan bazı dostlukların kabul edilemez olduğu vurgulanmıştır. Meseller içerisinde tarlaya benzetilen kadının kıymetli olduğu somut bir şekilde görülmüştür. Câhiliye dönemi Arap toplumunu oluşturan kabile ve fertlerin adlandırılmasında hayat içerisinde yer etmiş hayvan figürlerinin meselerde kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Kur'ân'ın eşsiz yönünü gösteren mesellerin birçoğunun, vahye ilk muhatap Arap toplumuyla bağlantısının olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bilgiler dâhilinde Arap toplum hayatına ait bazı unsurlar insanlığın hayat şartlarıyla karşılaştırılmalıdır. Böylece somut deliller olarak benzetmeler içeren mesellerin her toplum tarafından kendi hayat şartlarıyla bağlantısının kurulması, Kur'ân-ı Kerim'in yeniden yaşanır hâle dönüşmesi için bir çıkış noktası olabilir. Bu da ilahi emir ve yasakların gelecek nesillere etkili bir şekilde aktarılmasına vesile olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulgani, M. F. (1998). *Mu'cemu'l-mufehres li-elfazi'l-kerim*. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye.
- Aktaş, B. (2021). Fahreddin er-razi'nin mefatihu'l-gayb'da mesellere yaklaşımı (Emsalü'l-Kur'ân Bağlamında), *Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, (20).
- Aksoy, Ö. (1988a). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* (1.Cilt). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Altıntaş, R. (1996). *Bütün yönleriyle câhiliye*. Konya: Ribat Yayınları.
- Altıntaş, R. (2001). Câhiliye arap toplumunda kadın, *Diyanet İlmi Dergisi*, 37, (1).
- Altıntaş, H. Şahin, M. (2011). *Kur'ân-ı kerim meali*. Ankara: DİB Yayınları.
- Apak, A. (2016). *Ana hatlarıyla islam öncesi arap tarihi ve kültürü*. (3.baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Apak, A. (2017). *Kur'ân'ın geliş ortamında arap toplumu (sosyal ve kültürel ve iktisadi hayat)*. İstanbul: Kuramer Yayınları.
- Arık, M. S. (2007). Hadislerde meseller, *Diyanet İlim Dergisi*, 43, 97.
- Arslan, A. (1984a). *Büyük kur'ân tefsiri* (7. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984b). *Büyük kur'ân tefsiri* (8. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984c). *Büyük kur'ân tefsiri* (5. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984d). *Büyük kur'ân tefsiri* (15. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984e). *Büyük kur'ân tefsiri* (14. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984f). *Büyük kur'ân tefsiri* (2. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984g). *Büyük kur'ân tefsiri* (9. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984ğ). *Büyük kur'ân tefsiri* (12. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984h). *Büyük kur'ân tefsiri* (11. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984ı). *Büyük kur'ân tefsiri* (6. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984j). *Büyük kur'ân tefsiri* (16. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984k). *Büyük kur'ân tefsiri* (3. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1984l). *Büyük kur'ân tefsiri* (10. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.

- Arslan, A. (1984m). *Büyük kur'ân tefsiri* (13. Cilt). İstanbul: Arslan Yayınları.
- Arslan, A. (1999). *Hadislerde meseller*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Arslan, D. (2015). *Ebussud tefsiri'nde kur'ân ilimleri meseller*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Arslan, A.T. (1991). Askeri, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 3, s. 489.
- Aşıkoğlu, N. Y. (2001). Kur'ân'daki örnek olayların (mesellerin) ahlaki bilinç geliştirmedeki rolleri (bahçe sahipleri örneği), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (1).
- Ateş, A. O. (1996). *İslam'a göre câhiliye ve ehl-i kitab örf ve adetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aygün, A. (2008). *Kur'ân'a göre ümmet-i muhammed'in özellikleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü.
- Aykaç, M. B. (2020). Sâd suresi ışığında câhiliye zihniyeti. II. *Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss. 28-46.
- Azimli, M. (2015). *Câhiliyeyi farklı okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Bal, F. (2014). Çölün ekonomisi islam öncesi arap yarımadası'nda ticaret, ortaklık, para ve kredi, *Orta Doğu Dergisi*, 9, (1).
- Baltacı, B. (2016). Maide suresi 54. ayet ile fetih sûresi 29. âyetin karşılaştırmalı tefsiri, *Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi bildirileri*, 384.
- Baş, E. (2002). *Kur'ân ilimleri'nin doğuşu ve tarihi gelişimi (I-IV. Asır)*. İstanbul: İSAV.
- Batar, Y. (2013). Bir öğretim yöntemi olarak emsal'ül-kur'ân, *İslami İlimler Dergisi*, 8, (I).
- Bilge, E. (2013). Kutsal metinlerde yaratılış, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15, (1).
- Beyzavi, K. (2000a). *Envaru't-tenzil esraru't-tevil* (1.Cilt). Beyrut: Dâru'r-Reşid.
- Bozkurt, N. (1998). Hurma, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 18, 391.
- Bozkurt, N. Küçükbaşçı, M. S. (2003). Mekke, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 28, s. 561.
- Bilmen, Ö. N. (1985). *Kur'ân-ı kerim'in türkçe meali âlisi ve tefsiri*. İstanbul: Nesa Yayınları.
- Buhari, M. İ. (2002). *Sahih-i buhari*. Beyrut: Dâru İbn Kesir.
- Buhari, M. İ. (1980). *Sahih-i buhari*. Kahire: Matbatu Selefîyye.
- Bulut, A. (1991). Emsalü'l-kur'ân, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 3, (3).
- Bursevi, İ. H. (2013a). *Rûhu'l-beyân*. (11. Cilt). (Çev: Z. Tüfekçioğlu, A. Bakkaloğlu, İ. İnce, C. Durmuş). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (2015). *Tefsir usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

- Cevad, A. (1993). *Mufasssal fî tarihi 'l-arab kable 'l-islam*. Bağdat: Bağdat Üniversitesi Yayınları.
- Ceviz, N. (2010). *Yedi askı arap edebiyatının harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Cezâiri, E. C. (1990a). *En kolay tefsir* (1.Cilt). (çev: Z. Eryılmaz). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Cezâiri, E. C. (1990b). *En kolay tefsir* (3.Cilt). (çev: Z. Eryılmaz). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Cezâiri, E. C. (1990c). *En kolay tefsir* (4.Cilt). (çev: Z. Eryılmaz). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Cezâiri, E. C. (1990d). *En kolay tefsir* (2.Cilt). (çev: Z. Eryılmaz). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Cezâiri, E. C. (1990e). *En kolay tefsir* (5.Cilt). (çev: Z. Eryılmaz). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Cora, M. (2018). Şeytani güç sembolü tâğut ve ifade ettikleri, *Journal of Islamic Research*. 29, (3), 533-50.
- Çağrı, M. (1993). Cömertlik, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 8, 72-73.
- Çalık, F. (2011). Bir semantik analiz denemesi kur'ân'da 'kalp' kavramı, *Uludağ Üniversitesi. İlahiyat Fak. Dergisi*, 20, (2).
- Çelebi, İ. (2001). İyafe, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 23, 497.
- Çetiner, B. (2002). Esbab-ı nüzul. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Dalay, T. (2020). Câhiliye döneminde namaz, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss. 5516-525.
- Demir, M. N. (2020). Bir zihniyet meselesi olarak Câhiliye, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss. 99-110.
- Demircan, A. (2020). *Kur'ân'ın geliş ortamında inanç ve ibadetler*. İstanbul Kuramer Yayınları.
- Derveze, M. İ. (2005). *Tefsiru 'l-hadis*. Kahire: İhya Yayınları.
- DİB. (2012a). *Kur'ân yolu tefsiri* (1. Cilt). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- DİB. (2012b). *Kur'ân yolu tefsiri* (5. cilt). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- DİB. (2012c). *Kur'ân yolu tefsiri* (3. cilt). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- DİB. (2012d). *Kur'ân yolu tefsiri* (4. cilt). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Dindi, K. (2019). Kur'ân-siyer munasebeti bağlamında müşriklere nispet edilen ıslık calma ve el çırpma ritueli, *Diyanet İlmi Dergisi*, 30, (2).

- Durmuş, A. (2015). *Ebussuûd tefsiri'nde kur'ân ilimleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durmuş, İ. (2004). Emsalü'l-kur'ân, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, s. 293-297).
- Durmuş, İ. (2011). Temsil, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 40, s. 434-435).
- Ebu Süleyman, Ş. S. (2012). Emsalü'l-Kur'ân, (Çev. Mustafa Hocaoglu), *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12, (1).
- Ebu Ubeyd, K. S. (1980). *Kitabu'l-emsâl*. (Thk. Abdülmecid Katâmiş), Dimeşk: Dâr'u'l-Me'mun Li't-Turas.
- Efe. A. (2020). Çıkar uğruna hakikati yalanlamak; câhiliye aristokratları örneği, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss. 223-244.
- Efe, N. K. (2012). *Kurtubi'nin Kur'ân ilimlerine yaklaşımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- el-Fâdl, E. H. (1992). *El-emsalü'l-kâmine fi'l-kur'âni'l kerim*. Riyad: Mektebetu't-Tevbe.
- Erdem, M. (1989). Cahız ve el-muhtar fi'r-reddi ala'n-nasara isimli risalesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31, (1).
- Erdoğan, M. Ş. (2020). Hz. Peygamber'in perspektifinden câhiliye, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss.64-78.
- Erkut, A. 2010. *Kur'ân'da bedevilik*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökgöz, T. (2018). Gelibolulu Mustafa b. İbrahim ve zubdetu'l-emsal adlı eseri, *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, 32, (1).
- Gökkır, N. (2014). *Kur'ân dilinin sosyo-kültürel bağlamı*. İstanbul: İfav.
- Gördük, Y. E. (2019). Elmalılı Hamdi Hz. Âdem'in evrimle yaratıldığını mı söylüyor? (Süleyman Ateş'in iddiası üzerine bir inceleme), *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: 42, (1), 33.
- Gümrükçüoğlu, S. (2011). *Kur'ân'da iletişim dili*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaltay, Ş. (1997). *İslam öncesi araplar ve dinleri*. Ankara: Ankara. Okulu Yayınları.
- Hamidullah, M. (2003). *İslam peygamberi (hayatı ve faaliyeti)*. (Çev. Salih TUĞ), Ankara: Yenişafak Gazetesi Yayınları.
- İbn Âşûr, (1984a). *Et-tahrir vet-tenvir* (26. Cilt). Kahire: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Âşûr, (1984b). *Et-tahrir vet-tenvir* (28. Cilt). Kahire: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Âşûr, (1984a). *Et-tahrir vet-tenvir* (27. Cilt). Kahire: Dâru't-Tunusiyye.
- İbn Hacibe, E.H. (2014). *Bahrul-medid fi tefsiri'l-kur'ân'il-mecid*. İstanbul: Semerkand Yayınları.

- İbn Kayyim Cevziyye, Ş. (1981). *El-emsâl'ü fi kur'âni'l-kerîm*. Beyrut: Daru'l-Marife.
- İbn Kesir, E. F. (1999a). *Tefsiru'l-kur'ân'il-azim* (7.Cilt). Kahire: Dâru't-Tayyibe.
- İbn Kesir, E. F. (1994). *El-bidaye ven-nihaye*. (Çev: Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Manzur, E. F. (tarihsiz). *Lisanu'l arap*. Kahire: Dâru'l Mearif.
- İmamoğlu İ. H. (2011). *Celâleddîn es-suyûtî ve kur'ân ilimlerinin dindeki yeri (el-itkân örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İsfahani, R. (tarihsiz). *Müfredat*. Mekke: Mektebetu'n-Nezar Mustafa el-Baz.
- Kandemir, M. Y. (1998). Mesel. *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 29, s. 297-299.
- Karakaya N. (2015). *Kur'ân'da beş duyu ve algı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Van: Yyü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Katâmiş, A. (1988). *El-emsâlü'l-arabiyye*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr.
- Kattan, M. (1995). *Mebahis fi ulumi'l-kur'ân*. Kahire: Mektebetu Vehbe.
- Kaya, S. (2016). Emsâlü'l-kur'ân bağlamında hakîm et-tirmizî'nin el-emsâl mine'l-kitâb ve's-sünne adlı eserinin değerlendirilmesi *dergiabant (aibü ilahiyat fakültesi dergisi)*, 4, (8).
- Kazan, R. (2016). El-meydânî'nin mecmau'l-emsâl adlı eserinde Hz. peygamber'e ait vecizeler ve edebî özellikleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 49-73.
- Keçe, B.N. (2020). Kutsalın somutlaştırılması bağlamında puta tapıcılığın psikolojik değerlendirilmesi *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss. 554-574.
- Kırtay, Y. (2008). *Ulûmu'l-kur'ân kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank.: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köycü, E. (2018). Hz. Muhammed'in (s.a.s.) eğitim metotlarından emsâl (örnekler) ile eğitim metodu, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*; 4(1): 15-36.
- Kurtubi, E. A. (2006a). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-ḳur'ân* (19.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006b). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-ḳur'ân* (5.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006c). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-ḳur'ân* (1.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006d). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-ḳur'ân* (7.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006e). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-ḳur'ân* (16.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006f). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-ḳur'ân* (14.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.

- Kurtubi, E. A. (2006g). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-kur'ân* (10.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006ğ). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-kur'ân* (12.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006h). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-kur'ân* (20.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006ı). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-kur'ân* (15.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006i). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-kur'ân* (9.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kurtubi, E. A. (2006j). *El-câmi' li-aḥkâmi'l-kur'ân* (11.Cilt). Beyrut: Risale Yayınları.
- Kutluer, İ. (1998). Hikmet, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 17, s. 503-511.
- Kutup, S. (2003a). *Fi zilali'l-kur'ân* (4.Cilt). Mısır: Dâru's-Şuruk.
- Kutup, S. (2003b). *Fi zilali'l-kur'ân* (6.Cilt). Mısır: Dâru's-Şuruk.
- Kutup, S. (2003c). *Fi zilali'l-kur'ân* (1.Cilt). Mısır: Dâru's-Şuruk.
- Kutup, S. (2003d). *Fi zilali'l-kur'ân* (3.Cilt). Mısır: Dâru's-Şuruk.
- Küçük, A. (2003). *Besairu'l kur'ân*. Konya: BekaYayınları.
- Leblebici, H. K. (2020). Câhiliye Dönemi'nde aklın işlevsel rolü, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss.709.
- Macit, N. (1996). *Kur'ân'ın insan-biçimci dili*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Mâtürîdî, E. S. (2005). *Te'vilatu's-sunne*. Beyrut: Dâr u'l-kutub al-ilmiya.
- Mengi, M. (2005). Kıyafetnâme, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 25, s. 513.
- Mertoğlu, M. S. (2004). Üslûbu'l-kur'ân, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 42, s. 382.
- Mevdudî, E. A. (2005a). *Tefhimul kur'ân* (5. Cilt). (Çev: Kayani, M.H. vd.), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Meydânî, E. F. (1955a). *Mecmau'l-emsâl* (1.Cilt). Kahire: Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye.
- Mukatil, B. S. (2002a). *Tefsiru mukatil b. Suleyman* (2.Cilt). Beyrut: Müessesetu't-Tarihi'l-Arabi.
- Münir, A. (2019). *Kur'ân'da meseller*. İstanbul: Dua yayınları.
- Müslim, İ. (1988). *El-câmi'u's-sahih*. İstanbul: İrfan Yayınları.
- Nesefî, E. B. (1998). *Medariku't-tenzil ve hakaiku't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Kelimu't-Tayyib.
- Ögmüş, H. (2013). *Cahiliyye döneminde araplar*. İstanbul: İz Yayıncılık
- Özcan, H. (1995), Matürîdî'ye göre kur'ân'daki kıssa ve mesellerin epistemolojik amaç ve önemi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: (9).
- Özdemir, M. T. (2020). Hadisler ışığında Hz. peygamber'in Câhiliye'ye bakışı, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss. 79-89.

- Pullu, (2007). *Arap dili ve edebiyatında meseller, dil ve belâgat yönünden özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rababa, R. (2019). Âsımzâde hâmid ve terceme-i mezâmînü'l-emsâl, XVII. *Türük Uluslararası Dil Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7, (17).
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (17. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (13. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (20. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (23. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (29. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (6. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (21. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Razi, F. (1981). *Mefatihü'l-gayb* (2. Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Sabuni, M. A. (1981a). *Safvetü't-tefasir* (3. Cilt). Beyrut: Dâr'ul-Kur'ân'il-Kerim.
- Sabuni, M. A. (1981b). *Safvetü't-tefasir* (2. Cilt). Beyrut: Dâr'ul-Kur'ân'il-Kerim.
- Sabuni, M. A. (1981c). *Safvetü't-tefasir* (1. Cilt). Beyrut: Dâr'ul-Kur'ân'il-Kerim.
- Sarikaya, M. (2004). Arap göç edebiyatında aforizmalar, *Nusha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, (14).
- Seyithanoğlu, A. (2020). *Kur'ân meselleri maksat ve mesajları*. Kahramanmaraş: Samer.
- Sönmez, Z. (2012). *İslam'ın ortaya çıktığı dönemde arap yarımadası'nda Hristiyanlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Süyûtî, C. (1992a). *El-itkan fi ulumi'l-Kur'ân* (2.Cilt). Beyrut: Dâr'ul ihyau'l-Ulum.
- Süyûtî, C. (2003a). *Durru'l-mensur fi tefsiri'l-me'sûr* (3.Cilt). (thk. Muhammed Abullah B. Abdulmuhsin Et-Türki), Kahire: Merkezi Hicri li'l-Buhus ve Diraseti'l-İslami.
- Şahin, Ş. (2008). Mecmau'l-emsâl'de yer alan أَفْعُلُ veznindeki hayvan konulu deyim ve atasözleri üzerine bir inceleme, *Uludağ üniversitesi ilâhiyat fakültesi dergisi* 17, (1).
- Şamlıoğlu, E. E. (2020). Kur'ân'ı arap tarihi verileri üzerinden okumak, -En-Necm 53: 49 bağlamında- II. *Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi. ss.16-28.
- Şen, A. (2006). *Kur'ân-ı kerim'de tekrarlar, yeminler ve mesellerin iletişim açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taberi, M. C. (2001a). *Camiu'l beyan an teveli ayi-l'kur'ân* (21.Cilt). Kahire: Dâru Hicr.

- Tanır, Ş. (2020). Câhiliye dönemi hicaz bölgesi araplarında atalar kültü, *II. Ulusal Genç Akademisyenler Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ss. 538-548.
- Taşdelen, H. (2009). Meydani'nin mecme'u'l-emsal'i çerçevesinde arap deyim ve atasözlerinde bitkiler, *Bilimname*, 17, (2).
- Tay, H. (2017). Kur'ân'da "tâğût" kavramı, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, (2).
- Topuzoğlu, T. R. (2009). Se'âlibî, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 237.
- Türkmen, D. A. (2005). Arap dilindeki mesellerinin oluşumunda Kur'ân'ın etkisi, *Ekev Akademi Dergisi*, 9, (24).
- Ulutürk, V. (tarihsiz). *Kur'ân'da temsilî anlatım*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Uzun, T. (2003). Arap dilinde meseller, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, (11).
- Vâhidî, E. H. (1975). *El-vasit fi'l-emsâl*. Kuveyt: Dâru'l-Kutup.
- Yazıcı, N. (2003). *Arapça-türkçe/türkçe arapça atasözleri ve deyimleri*, İstanbul Rağbet Yayınları.
- Yazır, E. H. (1979a). *Hak dini kur'ân dili* (1.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979b). *Hak dini kur'ân dili* (2.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979c). *Hak dini kur'ân dili* (4.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979d). *Hak dini kur'ân dili* (7.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979e). *Hak dini kur'ân dili* (6.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979f). *Hak dini kur'ân dili* (5.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yazır, E. H. (1979g). *Hak dini kur'ân dili* (3.Cilt). İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yener, A. (2018). Arap mesellerinde sıra dışı erkek karakterleri, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (19).
- Yıldırım, N. (2019). *Câhiliye toplumunda kureyş kadını*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları.
- Yıldız, A. (2006). *Kitâb-ı mukaddes ve kur'ân-ı kerîm'de tebliğ metodu olarak mesellerle anlatım*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (1996). Arap edebiyatında meseller, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, (1).
- Yurdagür, M. (2010). Tağut, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 39, s. 372.
- Zemahşeri, E. K. (1998a). *Keşşaf* (5.Cilt). Beyrut: Mektebetu'l-Abike.
- Zemahşeri, E. K. (1998b). *Keşşaf* (6.Cilt). Beyrut: Mektebetu'l-Abike.
- Zemahşeri, E. K. (1998c). *Keşşaf* (4.Cilt). Beyrut: Mektebetu'l-Abike.
- Zemahşeri, E. K. (1998d). *Keşşaf* (1.Cilt). Beyrut: Mektebetu'l-Abike.
- Zemahşeri, E. K. (1998e). *Keşşaf* (3.Cilt). Beyrut: Mektebetu'l-Abike.
- Zemahşeri, (1987). *Musteksa fi'emsâli'l-arab*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.

- Zengin, F. (2016). Câhiliye araplarında bazı iyi ahlâk örnekleri ve sebepleri üzerine bir değerlendirme, *İnönü Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, (2).
- Zerkeşî, B. M. (2006). *El-burhân fî ulûmil-kur'ân*. Kahire: Dâru'l-Hadis.
- Zerzûr, A. (1991). *Ulûmu'l-kur'ân*. Beyrut: Mektebetu'l-İslamî.
- Zeydan, C. (1971). *İslam medeniyet tarihi*. İstanbul: Doğan Güneş Yayınları.
- Zühaylî, V. (2009a). *Tefsiru'l-münir* (2.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009b). *Tefsiru'l-münir* (17.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009c). *Tefsiru'l-münir* (6.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009d). *Tefsiru'l-münir* (7.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009e). *Tefsiru'l-münir* (1.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009f). *Tefsiru'l-münir* (4.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009g). *Tefsiru'l-münir* (9.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009ğ). *Tefsiru'l-münir* (11.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009h). *Tefsiru'l-münir* (1.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009ı). *Tefsiru'l-münir* (16.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009j). *Tefsiru'l-münir* (10.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009k). *Tefsiru'l-münir* (5.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009l). *Tefsiru'l-münir* (15.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009m). *Tefsiru'l-münir* (13.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009n). *Tefsiru'l-münir* (12.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.
- Zühaylî, V. (2009o). *Tefsiru'l-münir* (14.Cilt). Dımeşk: Dâru'l- Fikr.